

ZİHİNSEL ENGELLİ BİREYLER İÇİN MAHREMİYET EĞİTİMİ VE İHMAL-İSTİSMARDAN KORUNMANIN ÖĞRETİMİ

EĞİTİCİLERE YÖNELİK
KILAVUZ REHBER KİTABI

02

CİNSEL GELİŞİMİN AŞAMALARI VE
DİĞER GELİŞİM ALANLARIYLA İLİŞKİSİ

13

CİNSEL GELİŞİMİN DESTEKLENMESİ
VE BİREYE HİZMET SUNAN
KİŞİLERİN BU SÜREÇTEKİ ROL VE
SORUMLULUKLARI

18

MAHREMİYET EDİNİMİNİ
DESTEKLEYİCİ ÇALIŞMALAR

33

GÜVEN ÇEMBERİNİN KULLANIMI

KÖTÜ DOKUNMANIN ÖNLENMESİ
VE KÖTÜ DOKUNMAYA KARŞI
MÜDAHALE

37

CİNSEL GELİŞİME UYGUN VE
GÜVENLİ DAVRANIŞLARIN
KAZANDIRILMASI VE
DESTEKLENMESİ

44

41

KİŞİSEL ALAN VE KORUNMASI

62

ENGELLİ BİREYLER VE
EVLİLİK DURUMUNA İLİŞKİN
REHBERLİK

1. CİNSEL GELİŞİMİN AŞAMALARI VE DİĞER GELİŞİM ALANLARIYLA İLİŞKİSİ

İnsan, birbiriyle etkileşen ve birbirleriyle paralel gelişen bazı gelişim boyutlarıyla bir bütündür. Unutulmamalıdır ki Maslow'a göre insan, tüm gelişim alanlarında paralel gelişim gösterdiğinde kendini gerçekleştirebilmektedir. Bu gelişim alanları bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal ve cinsel gelişim alanları olarak sıralanmaktadır. Hiçbir gelişim alanı diğerinden öncelikli düşünülmemelidir. Cinsel gelişim, fiziksel gelişim ve olgunluğu temel alan eylemsel girişimlerin zihinsel kapasiteye göre yönlendirilmesiyle sağlanan cinse özgü duygusal anlamlandırma ve sosyal değişimin alt yapısının oluşturulması olarak tanımlanabilir.

Sentilhes'e göre cinsellik kavramının gelişimi duygu ve aklın birlikte kullanımını gerektirir. Zeka düşünmeyi, yorum yapmayı, olaylar arasında ilişki kurmayı, seçenekler oluşturmayı, uygun tercihler yapmayı sağlar. Genellikle özel eğitime gereksinim duyan çocukların gelişim evrelerinden aynı sıra ile ancak farklı süreçte geçtikleri fikri kabul edilmektedir. Bu zihin gelişimi için nasılsa cinsel gelişim için de öyle ele alınmalıdır. Bu nedenle de özel eğitime gereksinim duyan çocuklarımızın eğitimlerini planlarken her zaman normal gelişim evrelerinde edinilmesi gereken beceri ve davranışlar rehber olarak kullanılmalıdır. Bu bağlamda cinsel gelişimi

anlamamızı sağlayacak psiko-cinsel gelişim evrelerini yeniden gözden geçirerek neleri ne zaman öğretmemiz gerektiği konusunu tartışarak sıralamak yerinde olacaktır. Çocukların cinsiyet rollerini kazanımında geçirdikleri psiko-cinsel gelişim evrelerin de etkisi bulunduğu belirtilmektedir. Freud'a göre beş psiko-cinsel gelişim dönemi vardır. Bu gelişim evrelerinde normal çocukların edinimleri konusunda bilgi sahibi olmak özel eğitime gereksinim duyan çocuklarımızın eğitimlerini planlarken bizlere yol gösterici olacaktır.

Gelişim Alanları

Sağlıklı olmak; beden, ruhen ve sosyal olarak tam bir iyilik halidir. Bir başka deyişle sadece hasta olmamak, sağlıklı olmak anlamına gelmemektedir. Gelişimsel olarak sağlıklı olmak ise insanların eğitim, çalışma ve sosyal yaşamında iyi ve mutlu olabilmesine yönelik olarak hiç bir desteğe gereksinim duymadan yaşamını sürdürebilme halidir.

Gelişim, insanın bedensel, zihinsel, sosyal, duygusal ve cinsel yönlerden yeterlilik kazanacak düzeyde düzenli bir biçimde değişmesi, vücut organ ve sistemlerinin işlevlerini yerine getirebilecek düzeye gelmesidir. Çocukluk, ergenlik ve gençlik dönemi sağlıklı ele alınamadığında ve dengeli yaklaşılmadığında, bir kriz ya da bunalım dönemine de dönüşebilir.

Gerçekte, her değişim bir durumdan ötekine geçiş ve yeni koşullara uyma zorunluluğu getirdiğinden, kendine göre farklı bir güçlük içermekte, dolayısıyla da bir **dönem** olarak tanımlanmaktadır. Anne-baba ve öğretmenler, çocuğun yeterli düzeyde gelişimini sağlamak istiyorlarsa kritik gelişim dönemlerinde, çocuğa ve gence belirli bilgi, beceri ve tecrübeleri kazandırmak için olanaklar hazırlamalı veya gelişimsel girişimlerini destekleyerek doğal fırsatların öğrenme ile sonuçlanmasını sağlamalıdır.

Ana hatları ile gelişim alanları; fiziksel, bilişsel ve psiko-sosyal alanlar olarak adlandırılırsa da; bu gelişim insan vücudundaki tüm sistemlerin, birbiri ile uyumlu ve birbirini tamamlar şekilde bütünsel olması ile mümkündür. Bu sistemleri şu şekilde sıralayabiliriz.

- a. İskelet sistemi
- b. Kas sistemi
- c. Sinir sistemi
- d. Solunum sistemi
- e. Dolaşım sistemi
- f. Sindirim sistemi
- g. Boşaltım sistemi
- h. Üreme sistemi

Çocukların ve gençlerin fiziksel ve duygusal gelişimini desteklemek isteyen ebeveyn ve eğitimcilerin öncelikle onların gelişim dönemlerini bilmeleri ve onları kendilerine özgü bireyler olarak kabul etmeleri önemlidir. Ebeveyn ve eğitimcilerin çocuklara sunduğu koşulsuz sevgi ve hoşgörüye dayanan etkileşimleri, çocukların sağlıklı bir kişilik yapısının geliştirmesini sağlar. Bireyin sağlıklı yaşaması ve davranış kazanması bedensel gelişimi ile de yakından ilgilidir. Fiziksel gelişim; bedenin ağırlıkça artması ve boyca uzamasının yanında, bedeni oluşturan tüm alt sistemlerin de büyümesi ve olgunlaşmasını içermektedir. Alt sistemler kapsamında; kemiklerin büyümesi, kasların gelişmesi, beynin büyümesi ve gelişimi, dişlerin, duyu organlarının ve iç salgı bezlerinin ve tüm iç organların ağırlık ve hacim yönünden değişimini kapsamaktadır. Cinsel gelişim de bir bütünlük içerisinde sağlıklı büyümenin ve gelişmenin ayrılmaz bir parçasıdır.

Bir Gelişim Alanı Olarak Cinsel Gelişim

Cinsel gelişim; kişinin cinsiyeti, cinsel kimliği ile ilgili üreme organlarının büyüyüp gelişmesini ve bunlarla ilgili davranış ve duygusal değişikliklerini kapsayan bir süreçtir. Ergenlik (adolesan) dönemi, çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemidir ve bu dönemde oluşan değişiklikler sonucunda insan vücudu üreme yeteneği kazanır.

Cinsel gelişim kimlik gelişiminde çok önemli bir aşama olarak görülmektedir. Cinsel gelişim, cinselliğin farklı boyutları olan fiziksel, ruhsal, zihinsel ve sosyal süreçlerin etkileşimi ile gelişip olgunlaşmaktadır. Aslında düşünülenin dışında, bu süreç anne karnında başlamakta ve yetişkinliğe kadar devam etmektedir.

Sağlıklı bir cinsel gelişim, sağlıklı bir gelişim ve büyümenin ayrılmaz parçasıdır. Çünkü cinsel gelişimin sağlıksızlığı, insanın diğer bedensel, devinsel, bilişsel, duygusal, sosyal ve toplumsal gelişimlerini etkiler. Özellikle duygusal gelişimin önemli bir kısmı, cinsel gelişimin etkisi altındadır.

Cinsel Gelişimin Aşamaları ve Diğer Gelişim Alanlarıyla İlişkisi

Cinsel gelişim, farklı aşama, süreç ve hızda anne karnında başlayan ve yaşam boyu devam eden süreçtir. Cinsel gelişimi daha kolay anlaşılır hale getirmek amacı ile genellikle belirli yaş dönemlerine ait ön plana çıkan ortak olan özellikleri açıklamak en sık başvurulan yoldur. Gelişimsel dönemler olarak ifade edilen bu yaş aralıkları yaklaşık süreçler olarak algılanmalıdır. Normal gelişim gösteren çocuklarda bile farklılaşan bu dönemler özel gereksinimli çocuklar için süreç olarak çok daha farklılaşabilir. Özel gereksinimli çocuklar değerlendirilirken hangi döneme özgü davranışları gösteriyorsa gelişimsel olarak o dönemde

olduğu kabul edilir. Çünkü döneme ait edinimler tamamlanmadan dönem geçilmiş sayılamaz. Bir başka deyişle, özel gereksinimli çocuklar değerlendirilirken takvim yaşı esas alınmamaktadır.

Oral dönem (0-18 ay): Bu dönemde ilk haz alınan bölge ağızdır. Emme, çiğneme, ısırma çocuğun oral olarak ilk eylemleridir. Açlık ve susuzluk gibi gereksinimlerin emmeyle gideriliyor olması hoşnutluk (haz) verir. Bunlar çocuğun ilk zevkleridir. Çocuğun birincil gereksinimlerinin zamanında karşılanması anneye güvenle bağlanmasını sağlar. Bu bağ duygusal ve kişilik gelişiminin de başlangıcıdır. Erikson bu dönemde, kişiliğin istenilenler ve olması gerekenler bağlamında desteklenebileceğinden bahsetmektedir. Bu dönem zeka gelişiminde de duyu-devin dönemi olarak adlandırılır. Bu dönemde duyulara yönelik gerçekleştirilen eylemler çocuğun pek çok zihinsel yapı oluşturmaya da hizmet eder.

Erkek çocuklar 7 ay, kız çocuklar ise 9 ay civarında boşaltım organlarından gelen uyarımları fark eder. Cinsel bölgelerin keşfi sıklıkla rastgele davranışlar ve bazen de tıbbi veya çevresel durumlar (enfeksiyonlar, beslenme gibi) ile ortaya çıkabilir. Bu dönemde erkek çocuklarında peniste sertleşme ve kız çocuklarında vajinal salgılarda artım görülebilmesine karşın bu durum cinsel dürtü ile ilişkili değildir.

Bu dönemde fiziksel gelişim oldukça hızlıdır. Önce boynunu tutabilmeyi başarmaya çalışırken, hızla yürümeye doğru evrilen gelişmeler gözlenir. Yaklaşık bir yaşında yürüme başladığında bilişsel olarak kendi bedeniyle bütünleşmeye ve kendilik duygusunu geliştirmeye başlar. Mahler, bunu psikolojik doğum nitelemesi yaparak çocuğun kendini ilk kez annesinden farklı bir varlık olarak algılaması olarak açıklamıştır. Annenin çocuğun ihtiyaçlarına eş duyumlu yanıtlar vermesinin çocuğun tutarlı bir kendilik duygusu geliştirebilmesini sağladığı gibi aşırı korumacı anne tutumlarının buna zarar verebileceği de belirtilmektedir. Temel gereksinimlerin giderilmemesi ya da aşırı doyurulması güvensizlik, bağımlı kişilik, sürekli alma isteği, ağızla ilgili olumsuz alışkanlıkların (parmak emme, tırnak yeme, sigara tiryakiliği) gelişmesine zemin oluşturduğu belirtilmektedir. Temel gereksinimlerin giderilmesi sırasında annenin tavrı ya da bakıcının tarzı da önemlidir.

Çoğu zaman Otizm Spektrum Bozukluğu OSB (+zihin engelli) çocukta gelişimi sağlayan emme, çiğneme, ısırma gibi ilk eylemlerin geciktiği ya da hiç gerçekleşmediği görülebilmektedir. Duyusal algılara dayalı etkileşim girişimleri ve devinime dayalı ilişkilendirmeler de sınırlı kalmaktadır. Oral dönemdeki gelişimi sağlayan açlık ve susuzluğun

emmeyle giderilmesi ile yaşanacak olan hoşnutluk yaşanamayabilmektedir. Temel gereksinimlerin giderilmesine bağlı olarak gelişmesi beklenen temel güven ve bağımsız kişiliğin gerçekleşmemesi, sürekli alma isteğinin ağızla ilgili olumsuz alışkanlıklara (parmak emme, tırnak yeme) dönüşme olasılığının artmasına neden olmaktadır. Bu dönemi normal gelişim özelliği göstererek geçiren (OSB) (+zihin engelli) çocuklarımız erken tanılandıklarında geri kalan süreçler için avantaj sağlamış sayılabilirler. Bu dönemdeki edinimlerin sağlanabilmesi için, ağızla yapılan girişimlerin zihinsel gelişimi destekleyici denemelere dönüştürülmesi planlanabilir. Yumuşak ve yuvarlak hatlı sert nesnelere, farklı renkle kodlanmış farklı tatlar, aynı renkte fakat farklı kokuyla eşlenmiş tatların denetlenmesi gibi etkinliklere yer verilebilir.

Bu dönemde çocuklara kazandırılması istenen davranışlar, edinim formatında yaşamsal döngüler içerisine yerleştirilerek düzenli ve doğal bağlamında tekrarlar biçiminde yapılmalıdır. Bu dönemde güvenli bir bağlanma ve temel mahremiyet edinimleri için çocukların temel ihtiyaçlarının aynı kişiler tarafından giderilmesi önemlidir. Özellikle çocuklar yürümeye başladığında onlara tanınan özel alanlarda altının açılması, giyinme ve soyunma gibi özbakım gereksinimlerinin karşılanması hem özel alan tanımlamalarını hem de mahremiyet

davranışlarının temellerini oluşturacaktır. Yürüme başladığında altının değiştirilmesi gerektiği aynı sözcüklerle (çiş olmuş) ifade edilerek eylemin dili öğretilmeye çalışılırken aynı zamanda elinden tutularak alt değiştirme için banyoya alınması ve dengede kalması sağlanarak ayakta bezinin açılması ve boşaltım organının suyla temizlenmesi uygun olacaktır. Daha sonra giyinme için kendi odasına (mahremiyet alanına) alınan çocuk için bezi bağlandıktan sonra eşofmanını giyme çalışması için oluşan doğal fırsatın, özbakım becerileri öğretimi bağlamında değerlendirilmesi gerekir.

Anal dönem (18-36. ay): Bu dönemde kontrol edebilmekten hoşnut olunan bölgenin anüs olduğu belirtilmiştir. Çocuğa hoşnutluk veren beden kontrolüne yönelik girişimleri onun dışkısını kontrol etmesini sağlar. Bu kontrol çocuğun edilgenlikten bağımsızlığa geçmesini sağlayan ilk eylemdir. Çocuğun çişini ve kakasını kontrol etmesiyle tamamen yetişkine bağımlı yaşamı bir bağlamda da olsa sona ermektedir. Fakat özel eğitim ihtiyacı olan çocuklarda bu ikinci hoşnutluk bölgesinin kaslarına yönelik kontrol girişimlerinde gecikmeler olduğu görülebilir. Bu duruma dayalı olarak dışkı kontrolünün gelişimi de gecikebilir. Bu nedenlerle çocuğun edilgenlikten bağımsızlığa geçişi de gecikebilmektedir.

Ayrılma ve bireysellik çocuğun karmaşık duygular yaşamasına da neden olmaktadır. Bu nedenle bu dönemde başlatılacak kakayı haber verme eylemi için çocuğun vücudundan gelen sinyalleri duyumsaması, yorumlamayı ve uygun bir davranış sergilemeyi öğrenmesi için yardıma gereksinimi vardır. Bakım veren kişinin bebekten gelen sinyallere tutarsız karşılık verdiği ya da zamanında karşılık veremediği durumlarda ise, çocukta kaygılı/kararsız bağlanma örüntüsü ortaya çıkabilir. Bazı çocuklarda kaka eğitimi başladıktan sonra yeniden beze dönme ısrarının olduğu gözlenmesi bu yüzdendir.

Bu nedenle tuvalet eğitimi yapılırken bakım verenin tavrı ve tarzı çok önemlidir. Uygun olmayan davranışların çocukta inatlaşma, katı görüşlülük, aşırı düzen veya cimrilik gibi davranışların alt yapısını oluşturabildiği belirtilmektedir. Her şeyin yolunda gittiği bir eğitim süreci sonunda ise çocuğun uyumlu ilişkiler geliştirebilme, özerk, bağımsız, girişimci, kararlı ve iş birliği yapabilme yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olunacağı ifade edilmektedir.

OSB (+zihin engelli) çocuk, duyu-devin dönemindeki kişi ve nesnelere etkileşim girişimlerine dayalı olarak, geliştirmesi gereken kişi ve nesnelere sembollerle ilişkilendirilmesinde de sınırlı kalmaktadır. İkinci zevk bölgesi anüs kaslarına yönelik kontrol girişimlerine dayalı dışkı kontrolün

geç gelişebilmektedir. Böylece çocuğun edilgenlikten bağımsızlığa geçişi de gerçekleşmemektedir. Bu dönemde çocuk zeka gelişiminde işlem öncesi dönemin sembolik evresinde olduğundan, çoğu zaman vücudundan gelen sinyalleri algılaması ve yorumlaması da gecikebilir. Bu nedenle tuvalet eğitiminde gecikmeler olabildiği gibi eğitim sırasında klozet veya diğer aparatların kullanımında da zorluklar yaşanabilmektedir. Bazı çocuklarda ise kaka eğitimi başladıktan sonra yeniden beze dönme ısrarının olduğu gözlenmektedir. Bu, çocuğun ayrılmaya karşı gösterdiği direnç olarak değerlendirilmeli tuvalet kullanımı desteklenerek kararlı olunmalıdır. Eğitimi yapan kişinin çocukla etkileşim biçimi bu döneme özgü inatlaşmanın oluşmaması bağlamında önem taşır. Anal dönem cinsel tacize karşı korunma eğitiminin başlangıcını oluşturacak ebeveyn tepkilerinin başlatılması gereken bir dönem olarak da önemlidir.

Boşaltım organları ile ilgili işlevler yerine getirilirken mahremiyete ilişkin temel davranışların kazanıldığı bilinmektedir. Bu dönemde gelişime bağlı olarak boşaltım organlarının kontrolünü sağlayacak gelişmeler gerçekleşir. Fiziksel ve nörolojik gelişime bağlı olarak oluşan bu farkındalığın uygun davranışa dönüşmesini sağlamak üzere çocuğun altının açılması ve ıslaklığı fark ederek haber vermeyi başlatması

sağlanmalıdır. Bunun için çocuğa baskı uygulanmamalı ve cezalandırma yapılmamalıdır. Oluşan kazalarda önceden olduğu gibi mahremiyet alanlarında altı temizlenmeli ve giydirilmelidir. Böylece örtülülük, gizlilik ve dokunulmazlık olarak tanımladığımız mahremiyet becerilerinin edinimi sağlanabilir. En önemlisi farkındalığının gelişmesini engelleyecek şekilde altının önceden olduğu gibi bağlı tutulmamasıdır.

Fallik dönem (36-60. ay): Bu dönemde zevk alınan bölge cinsel organ olarak da tanımlanan boşaltım organıdır. Çocuk bedenini tanıma ve kontrol altına alma girişimlerini bu dönemde de sürdürdüğünden cinsel organlarıyla oynama çocuğun sıkça yaptığı eylemlerdendir. Bu dönemde cinsel gelişim görece hızlanacak ve cinsel merak belirgin bir şekilde artış gösterecektir. Yetişkinlerin genital bölgelerine aşırı ilgi gösterebilirler (anne, baba veya kardeşin cinsel organını görmeye çalışabilirler). Bu dönemde çocuk mahremiyet kavramını anlamaya başlar.

Normal gelişim gösteren çocuklarda bu dönemde oedipus ve elekra karmaşasından söz edilmektedir. Özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar için de bu karmaşanın oluşması için bilişsel olarak paralel dönemde olması gerekir. Bu dönem zekâ gelişiminde işlem öncesi dönemin, sezgisel evresi olarak adlandırılır. Çocuk zihinsel olarak sıralama,

sınıflama yapabilmekte, sembolik oyunlarla cinsel korunumun gelişimini yansıtmaktadır. Çocuk hemcinsi ebeveyni ile kendi beden özelliklerini eşleyebildiğinden onunla özdeşim kurmaya çalışır. Çocuğun zihinsel performansı bu dönemin karmaşasını anlamlandırarak aşmasına yetmediği için sıkça soru sorarak netleşmeye çalışır. Bu nedenle bu dönem en çok soru sorulan dönemdir. Çocuğun soruları geçiştirilmeksizin sabırla ve anlayacağı dilden yanıtlanmalıdır. Bu dönemdeki çatışmaların, karmaşanın halledilememesi, suçluluk, cinsel yönelimlerinin bastırılması ile sonuçlanabileceği belirtilmektedir.

Fallik dönemde cinsiyetin sosyal rolü belirginlik kazanmaktadır. Çocuklar sıklıkla cinsiyetlerine uygun giyim ve etkinliklerine katı bir bağlılık gösterirler. Bazı çocuklarda kendini uyarıya yönelik davranışlar görülebilmesine rağmen sık değildir. Gelişimsel sürecin bir parçası olarak ergenlik döneminde, özel bölgelerine dokunarak rahatlama amacıyla kendini uyarma davranışında artış gözlemlenir. Sosyal öğrenme süreçlerinin bir parçası olarak akranları gibi olma çabası pek çok farklı davranışın ortaya çıkmasında rol oynar. Cinsiyetler arasındaki fiziksel, davranışsal ve duygusal farklılıkları keşfederler.

OSB (+zihin engelli) çocuk, bedeniyle oynamayı tekrarlayan davranış biçimine dönüştürebilir. Bu davranışın hoşnutluğu

kendi içinde olduğundan giderek sıklığı artabilir. Bu dönemde, en sık görülen ikinci davranış soru sormadır. OSB (+zihin engelli) çocukta soru sorma pek görülmez. Benzer şekilde hemcinsi ebeveyni ile özdeşim kurma girişimlerini de başlatmayabilir. Bu nedenle normal gelişim gösteren çocuklar için söz konusu olan Oedipus ve Elektra karmaşasını da sınırlı şekilde de olsa yaşarlar. Çocuk zihinsel performansına göre sıralama, sınıflama yapma konusunda yeterliğe sahip değilse cinsel gelişimine ilişkin yansıtma da yapamayabilir.

Bu dönemde, cinsel organlarla oynama istenilen bir davranış değildir. Bu nedenle çocuğa ortak paylaşımlı alanlarda bedenimizin bazı (mahrem) bölümlerine dokunmamamız gerektiği öğretilmeye başlanmalıdır. Sosyal alanlarda çıplak gezmemesi gerektiği de bu dönemde öğretilecek davranışlardan biridir. Bu yüzden bedenini tanıma girişimi cinsel kimliği öğretme ve benimsetme çalışması şeklinde değerlendirilmelidir. Fallik dönem (36-60.ay) çocukta sınıflama ve sıralama becerileri gelişmeye başlamış ise tacizden korunmada güven çemberi çalışmasının yapılabileceği dönemdir.

Gizil (Latent) dönem (6-10 yaş): Bu dönemde cinsel konulara olan merakın azaldığı söylenmektedir. Aslında önceki dönemlerde edinilenlerin pekiştirilme evresidir. Çocuk kendi cinsine ilişkin

toplumsal rolleri (kaşıt cins ebeveyne sevgi ile yönelim) yineleyerek dener. Öğrendiklerinin farklı ortamlardaki (okul, oyun, akraba çevresi) geçerliliğini çevreden aldığı dönütlerle sınar. Bu denemeler, öğrenmelerini pekiştirirken, uyarılma becerilerinin de arttırılmasına yarar. Gizlenmiş gözleme yoluyla farklı modellerle de özdeşimler kurmaya başlar. Pekiştirme evresi olarak iyi değerlendirildiğinde önceki evrelere ilişkin edinimlerin desteklenmesi ve eksiklerin telafi edilmesi için uygun bir dönemdir.

Bu dönem bilişsel olarak somut işlemler dönemi olarak isimlendirilir. OSB (+zihin engelli) çocuk, kendini geliştirmeye yönelik girişimleri kendisi başlatamayacağı için bu dönemde planlanmış çalışmalar önceki dönemlere ilişkin edinimlerin telafi edilmesi için değerlendirilebilir. OSB (+zihin engelli) çocuk, kendi cinsine ilişkin toplumsal rollerin tam olarak farkında olamayabilir ancak karşıt cins ebeveyne sevgi ile abartılı bir yönelim sergileyebilirler. Erken tanılanmış ve eğitim alan bazı çocuklarda gözleme yoluyla farklı modellerle de özdeşimler kurma gözlenebilir.

Gizil (Latent) dönemde karşı cins yetişkine sevgi ile yönelimin olumsuz sonuçlanmaması için bu dönem başında iyi ve kötü dokunmanın öğretimi ve kötü dokunmayı ihbar etme öğretilmelidir. Okulda yaşıt karşı cins tepkili yönelim ekip yöntemi

ile kırılmaya çalışılmalıdır. Gerekirse izinsiz fiziksel temasta bulunmama çalışılmalıdır.

Genital dönem (11- 18 yaş): Bu dönem, çocukluk sona erdiği ve erişkinliğe hazırlık yapıldığı için ergenlik dönemini olarak adlandırılır. Bu dönemde yasal olarak çocuk sayıldığından çocuk ifadesi kullanılmaya devam edilse de ergen, duygusal olarak ne bir çocuk ne de bir yetişkindir. Bu da yeniden kafasının karışmasına neden olur. Çocuk da fiziksel olarak farklılaştığını anlamıştır ve değişimi kabullenmeye çalışırken, cinsiyetin değişmezliği de sürdürülmeye çalışılır. İçinde yaşadığı toplumda cinsler arası ayırmacılık ne kadar az ise bu süreç o kadar kolaylaşır. Fakat bir cinse yönelik aşırı kuralcılık varsa veya yüksek beklenti oluşturuluyor ise bunu baskı olarak algılandığında cinsiyetine ilişkin oluşturduğu kabulü sorgulamaya başlar.

Bu dönemde bir gruba dâhil olma çok önemlidir. Çocuğun kafasındaki ileriye dönük belirsizlik (gerçekçi amaçlar, meslek belirleme) bazen dâhil olunacak grubun yanlış seçilmesine veya grup değiştirmesine neden olur. Hemcinsi olan ebeveyni model alarak bağımsız bir yetişkin gibi karşı cins olgun bir sevgi gösterimi sergilemeye çalışır. Artık çocuğun ilgi odağı kendisi ve ailesi dışında bir kişi olmuştur. Aile ile ilgili çözümlenmemiş karmaşa varsa yeniden gündeme gelir. Bu dönemde kişisel mahremiyete ilişkin çizgilerin belirginleşmesi ve doğru davranışlara dönüşmesi beklenen

bir özelliktir.

OSB (+zihin engelli) çocukta da fiziksel gelişime dayalı olarak farklılaşma başlar. Ancak çocuk bu farklılığı anlamlandıramaz. Ancak içinde yaşadığı toplumun cinsler için belirlediği yaptırımlara uymak zorunda olduğundan bu konuda çok iyi bir eğitimden geçirilmesi gerekir. Hemcinsi olan ebeveyni model olarak bağımsız bir yetişkin gibi karşı cinse olgun bir sevgi gösterimi sergilemeye çalışır. Ancak çocuğun ilgi odağı kendisi ve ailesi dışına çıkamadığı için sorunlar yaşanabilir. OSB (+zihin engelli) çocuğun özellikleri ve eğitim konusunda aile yeteri kadar bilgilendirilmemiş ise aile içinde çözümlenmemiş karmaşa yeniden gündeme gelir.

Ergenlik Döneminde Oluşan Değişimler

Ergenlik sürecinin her çocukta başlangıç zamanı için kesin bir süre vermek güçtür. Bedensel değişimlerin sıklıkla, kız çocuklarında 10-12 yaşları arasında, erkek çocuklarında ise 12-14 yaşları arasında ortaya çıktığı belirlenmektedir. Kız çocukları, erkek çocuklarına kıyasla, genellikle bu döneme 1-2 yıl daha erken girerler. Her çocuk bu döneme diğerlerinden farklı, daha erken ya da geç girebilir. Ergenliğin en ön plandaki belirtisi kısa zamanda dikkati çekecek bir biçimde çok yönlü olarak büyümektir.

Kızlarda ergenlik önce başladığından 10-12

yaşlarında kızlar, erkeklerden daha uzun olurlar. Boy büyümesi giderek yavaşlar ve kızlarda 16 ile 18, erkeklerde 18 ile 20 yaşları arasında durur. Büyümenin ergenlikten sonra da devam ettiği, 18 ile 25 yaşları arasında çok küçük miktarda bir artış görüldüğü söylenebilir. Boy uzamasının yanında kızlarda ve erkeklerde kilo artışı ve yağlanma da değişen oranlarda gözlenir. Dünya Sağlık Örgütü; 10-19 yaş arasını ergenlik dönemi olarak tanımlamaktadır ve bu dönemi üçe ayırmaktadır:

- Ön Ergenlik (erken adolesan) dönemi (10-13yaş)
- Ergenlik (orta adolesan) dönemi (14-16 yaş)
- Geç ergenlik (geç adolesan) dönemi (17-19 yaş)

Ergenlik, vücutta cinsel gelişimi tetikleyen bazı hormonların salgılanmaya başlanması ile birlikte gerçekleşir. Gonadotropin releasing hormonu (GnRH), luteinizan hormon (LH) ve folikül stimulan hormon (FSH) salınımı, hipofizden gonadotropinlerin salgılanması cinsel gelişim, büyümeyi ve olgunlaşmayı başlatır.

Bu dönemde salgılanan cinsel gelişim ile ilgili hormonları, ergenin cinsel ve duygusal davranışlarında da değişikliklere neden olmaktadır. Ergenlik döneminde oluşan temel değişimler; kasıklarda kıllanma, meme

gelişimi, testis ve penis gelişimi gibi ikincil seks karakterleridir. Cinsel gelişim düzeyinin daha belirgin olarak sınıflandırılabilmesi ve izlenebilmesi amacıyla ölçekler kullanılır. Tanner'in 1962'de geliştirdiği skalaya göre, gelişim evreleri kızlarda kasıkta kıllanma ve meme gelişimi; erkeklerde kasıkta kıllanma ve üreme organlarının gelişimi baz alınarak 5 evreye ayrılmaktadır.

Ergenlik ve gençlik dönemi, bireylerin belirgin fiziksel değişiklikler, hızlı büyüme gelişme ve cinsel açıdan olgunlaşma ve psiko-sosyal gelişme gösterdiği bir dönemdir. Bu dönem, genç insanlara birtakım fırsatlar getirebileceği gibi, sağlıkları ve iyilik halleri için bazı riskleri de ortaya çıkarabilir.

Ergenliğe özgün gelişme evreleri biyolojik, psikolojik ve sosyal süreçlerdir. Ergenlik dönemi, genç insanların yeni yetenekler edindiği ve birçok yeni durumla karşı karşıya kaldığı hızlı bir gelişme dönemidir.

Bu süreçte en hızlı büyüme üreme organlarında görülür. Genel olarak, iskelet ve kas kütlesi, salgı bezleri ve yağ dokusunda artış görülür. Fiziksel büyüme ve gelişmede, genellikle 11-16 yaşları arasında ivmelenme görülür ve bu döneme ergenlik büyüme atağı denilir.

	Erken Adolesan Dönem	Orta Adolesan Dönem	Geç Adolesan Dönem
Bağımsızlık	Aile aktivitelerine ilgisizlik çok farklı	Aile ile çatışmalara pik noktasına ulaşma	Ailenin tavsiye ve değer yargılarını kabullenme
Vücut İmajı	Pubertal değişimler hakkında endişelenme görünümü hakkında emin olmama	Vücut görüntüsünün kabul edilmesi daha cazip vücut görünümü için ilgi gösterme	Pubertal değişimlerin kabulü
Akranlar	Aynı cinsiyette arkadaşlarla yakınlaşma	Akran değerlerinin kabulü, cinsel aktivite deneyiminde artış vakit ayırma	Akranlar daha az önemli ve derinlemesine ilişkiler daha fazla
Kişilik gelişimi	Soyut kavramlarda gelişme hayal kurma, gerçekçi olmayan meslek seçimleri, gizlilik için artan istek, dürtülerinin kontrolünde eksiklik	Duygusalılıkta artış entelektüel kapasitede artış, güçlü olma duygusu riskli davranışlar	Uygulanabilir, gerçekçi meslek seçimleri, Sosyal, dinsel, cinsel ve ruhsal değer yargılarının değerlendirilmesi, uzlaşmada artış, sınırlarını belirleme

Ergenlik döneminde öncelikle eller ve ayaklar genişler; bunu daha sonra kol ve bacakların diğer bölümleri ve gövde takip eder. Kasıklarda kıllanma, meme ve testis büyümesi, ses değişikliği, ergenlik döneminde gerçekleşen en önemli fiziksel değişikliklerdendir. Cinsel gelişme, erkeklerde, testis hacmi 4 cm'e ulaştığında başlar. Penis boyunda uzama olur. Koltuk altı kıllanma, genellikle, kasıklarda kıllanmadan iki sene sonra görülür. Yüzdeki kıllanma da koltukaltı kıllanmayla eş zamanlı başlar. Kızlarda cinsel gelişme, memelerde büyüme

ile başlar. Bunu kasıklarda kıllanma ve adet kanaması izler. Genellikle, ilk adeti takip eden 2 sene boyunca adetlerde düzensizlik görülebilir.

Ergenlerde cinsel gelişim yaşları; ırk, coğrafi bölge, çevresel etmen, genetik yapı, beslenme gibi etmenlerle değişmektedir. Ancak bu konuda yaşlara göre gelişim basamaklarının yer aldığı sıralama ortalama olarak kabul edilebilir.

Yaş	Kız Çocuğu	Yaş	Erkek Çocuğu
10	Büyüme hızlanmaya başlar	11	Fiziksel büyüme hızlanır
10	Telaş - Meme başı belirir.	11	Testis büyür
10	Kalçalar büyür	12	Memede şişlikler
10	Kasıklarda ilk kıllanma	12	Omuzlar genişler
11	Meme dokusu büyümeye başlar	12	Penis kökünde kıllanma
12	Hafif vajinal akıntı olabilir	12	Penis büyümesi. Sertleşme başlar
12	Büyüme belirgin biçime hızlanır	13	Penis deri rengi koyulaşır
12	Menarş - İlk adet kanaması	13	Erken ses değişikliği
12	Koltuk altı kıllanması	13	Islak rüya
13	Ses değişikliği	14	Büyüme tam hızlanır
13	Meme oluşumu	14	Koltuk altı kıllanması
15	Kasık bölgesinin yaygın kullanılması	15	Belirgin ses değişikliği
15	Adetler düzene girer	15	Penis tam büyüklüğüne erişir
17	Rahim olgunlaşır	15	Sakal çıkar
20	Yumurtalıklar tam olgunlaşır	16	Kasık kıllanması tamamlanır
		16	Testisler tam gelişir
		17	Dış genital organlar olgunlaşır
		20	Üreme organlarının olgunlaşması tamamlanır.

2. CİNSEL GELİŞİMİN DESTEKLENMESİ VE BİREYE HİZMET SUNAN KİŞİLERİN BU SÜREÇTEKİ ROL VE SORUMLULUKLARI

Bireyin gelişim alanları; fiziksel gelişim, bilişsel gelişim, dil gelişimi, kişilik gelişimi, duygusal gelişim, sosyal gelişim, ahlak gelişimi ve cinsel gelişimdir. Cinsel gelişim, farklı aşama, süreç ve hızda anne karnında başlayan ve yaşam boyu devam eden süreçtir. Cinsellik insan olarak var olmanın önemli bir parçasıdır. Ruhsal, fiziksel, duygusal ve sosyal olarak sağlıklı bireyler olabilmenin temel özelliği sağlıklı bir cinsel gelişimdir.

Cinsel Gelişim Alanının Desteklenmesinin Önemi

Cinsel gelişim, kişinin kendi cinsiyetle ilgili üreme organlarının büyüüp gelişmesini, buna bağlı olarak gelişen cinsel davranışları, becerileri ve bunlardan doğan sorunları kapsar. Bu gelişim alanı da tıpkı diğer gelişim alanları gibi çalışılması gereken bir alan, cinsel beceriler de fiziksel gelişimde öğrettiğimiz kas becerileri ya da bilişsel gelişimde öğrettiğimiz okuma-yazma becerileri kadar öğretilmesi doğal ve gerekli becerilerdir.

Özellikle duygusal gelişim alanını etkisi altında bırakan cinsel gelişim alanı, cinsel kimliğin oluşması, cinsel kimliğe uygun davranma, cinsel kimliğe uygun rolleri ve özellikleri benimseme süreçleriyle kişilik

gelişimini de doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle erken yaşta bireylerin gelişimsel yaşına uygun cinsel eğitimin verilmesi, cinsel gelişim alanıyla birlikte başta duygusal ve kişilik gelişimi olmak üzere tüm gelişim alanlarını olumlu etkileyecektir. Tüm gelişim alanlarını etkileyen bu gelişim alanının desteklenmesi ruh sağlığının iyi olmasına hizmet edecek dolayısıyla bireyin topluma uyumunu kolaylaştıracaktır.

Sözü edilen bu süreçler tüm bireyler için cinsel gelişimin alanının desteklenmesinin önemini ortaya koymaktadır. Ancak bu gelişim alanının desteklenmesi soyut kavramları öğrenmekte güçlük yaşayan, kendi cinsiyetini ve cinselliğini anlamlandıramayan zihinsel engelli bireyler için hayati öneme sahiptir.

Bir topluma bir kültürün içine doğan insan yaşamını sürdürebilmek için bu topluma uyum sağlayacak davranışları geliştirmelidir. Bu nedenle bireyin kendi cinsiyetinden beklenen rolleri ve özellikleri benimsemesi gerekir. Bu da çevresindeki yetişkinlerin rol model oluşturması ve uygun davranışları ve becerileri öğretmesine bağlıdır. Zihinsel engelli bireylerin cinsiyetine uygun bağımsız yaşam becerilerini ve cinsel davranışları/ becerileri doğru bağlamda doğru şekilde sergileyebilmesi alacakları özel eğitim destek hizmetleriyle mümkün olacaktır.

Cinsel Gelişimi Desteklemenin Önemi

OSB (+zihin engelli) bireylerin cinsel gelişimi, cinsellikle ilgili duygu, davranış, beceri ve inançları kapsar. Bu süreç günlük yaşam becerileri, kişiler arası beceriler, güvenlik becerileri, sağlık becerileri ve cinsel kimliğini oluşturma gibi bağımsız yaşam becerileriyle yakından ilişkilidir. Bir başka ifadeyle, OSB (+zihin engelli) bir bireyin cinsel gelişimini desteklemek demek onun bilişsel gelişimini, duygusal gelişimini de desteklemek, bağımsız yaşam becerilerini kazanmasını da desteklemek demektir. OSB (+zihin engelli) bireylerin cinsel gelişimini desteklemenin yararları şu şekilde sıralanabilir:

- OSB (+zihin engelli) doğan çocuğun cinsiyetinin farkına varmasını sağlar.
- Erken çocukluk döneminde cinsiyetine uygun oyuncaklarla oynaması, cinsiyetine uygun rollerle oyun kurmasını sağlar.
- Okul öncesi dönemde kendi cinsiyetini ve başkalarının cinsiyetini fark etmesini ve cinsiyetlerin ortak ve farklı özelliklerini ifade etmesini sağlar.
- İlkokul döneminde vücudun özel bölgelerini öğrenmesini, karşı cinsteki fiziksel farklılıkları ayırt etmesini sağlar.
- İlkokul-ortaokul yıllarında cinsiyetine uygun giyinmeyi ve akranlarıyla uygun etkileşimler kurmayı destekler.

- Ortaokul döneminde ergenlik döneminin özelliklerini öğrenmesini sağlar.
- Ergenlik dönemine uygun beslenme şeklini öğrenmesini sağlar.
- Ergenlik döneminde kişisel bakımında nelere dikkat edeceğini bilmesini sağlar.
- Menstürasyon döneminde bakımını yapmayı öğrenmesini sağlar.
- Lise döneminde istenmeyen tüy temizliği ve diğer kişisel bakım becerilerini kazanır.
- Kendi bedenini keşfetme, özel bölgelerine zaman ve nerede dokunabileceği konularında doğru bilgi edinir.
- Ergenlik dönemi ve sonrasında karşı cinsle doğru etkileşim kurma gibi sosyal becerilerin edinimini destekler.
- Mahremiyet, tacizden ve istismardan korunma gibi temel güvenlik beceri ve kavramlarını kazanır.
- Karşı cinsle sosyal etkileşimde doğru yaklaşma, istenmeyen davranışı önleme gibi durumlarda kendini yönetme, karar alma, seçim yapma gibi cinsel kimliğine uygun davranışlar sergilemeyi destekler.
- Yetişkin yaşamında girilecek pek çok toplumsal ortamda nasıl davranması gerektiğini (karşı cinsle kurulan etkileşimlerde nasıl davranacağını, toplumsal ortamlarda uyulması gereken

kuralları, çalışma yaşamında cinsellikle ilgili doğru tepkiler vermeyi, toplu etkinliklerde uygun davranışları sergilemeyi) öğrenir.

Görüldüğü gibi cinsel gelişimin desteklenmesi yaşam boyu süren temel becerilerin hepsinin edinimini sağlayarak normalleştirmeye ve topluma katılıma hizmet etmektedir. Cinsel gelişimin desteklenmesi için bilinmesi gereken temel kavramlar vardır. Bunlar; cinsiyet, toplumsal cinsiyet, cinsellik, cinsel olgunluk, cinsel kimlik ve cinsel eğitimidir.

Cinsel Gelişimle İlgili Temel Kavramlar

Cinsiyet: Biyolojik açıdan dişi ya da erkek olma özelliğidir. Biyolojik cinsi ifade eder.

Toplumsal cinsiyet (Cinsel Kimlik): Doğuştan gelen biyolojik özelliklerin yani kadın ve erkeklerin, içindeki yaşadıkları toplumla bağlı olarak inanç sistemlerinin, beklentilerinin, davranışlarının, değerlerinin ve düşüncelerinin sosyal yapılanmasıdır. Daha açık ifadeyle toplumun kadın ve erkeklere yüklediği roller, davranışlar ve beklentilerdir.

Cinsellik: İnsanların üreme içgüdüleriyle ilgili bedensel, duygusal ve toplumsal yaşantı ve ilişkilerdir. Cinsellik, kadın ve erkeklerin duygusal yakınlaşma isteği, içgüdü, ilişki vb. gibi cinsel içerikli tüm etkileşimlerini kapsar.

Cinsel olgunluk: İnsan üreme sisteminin ve organlarının sağlıklı bir embriyo oluşturacak

düzeyde üreme hücreleri üretebilir düzeye ulaşmasıdır.

Cinsel kimlik: Bireyin kendi cinsiyetinin farkında olması, bedenini ve benliğini bir cinsellik içinde algılaması, duygu ve davranışlarını buna uygun biçimde yönlendirebilme yetisidir.

Cinsel eğitim: Bireyin cinsel konularla ilişki kurması, sorumluluk alması ve yönetmesi, içgüdülerini kontrol edebilmesi ve cinsel konulardaki sorunlarını çözebilmesi, cinsiyet ve cinsellikle ilgili tüm kavram, beceri ve davranışları edinmesi için sunulan eğitimidir.

Sıralanan temel kavramların ne olduğu ve nasıl öğretileceği, zihinsel engelli bireylere eğitim sunacak yetişkinler için önemlidir. Öncelikle eğiticilerin bu kavramları kendilerinin öğrenmeleri daha sonra cinsel eğitim içerisinde zihinsel engelli bireylere nasıl edindireceklerini öğrenmeleri gerekmektedir. Bu konuda teoriler ve bilimsel uygulamalar dikkate alınmalıdır.

Cinsel Gelişim Teorileri

Cinsel gelişim üzerine bazı gelişim teorileri bulunmaktadır. Cinsel gelişimin desteklenmesinde bu cinsel gelişim teorilerinin temel alınması önemlidir. Bu teoriler (1) bilişsel-gelişimsel teori, (2) sosyal öğrenme teorisi, (3) psikoanalitik teori, (4) bilgi işleme teorisi ve (5) öğrenme teorisidir.

Bilişsel-gelişimsel teori Kohlberg, Piaget'in teorisine dayanarak çocukların cinsiyeti algılamasında bilişsel süreci işe koşarak cinsiyet ayrımı için üç aşamanın gerçekleşmesi gerektiğini ifade eder. Birincisi çocuk önce erkek-kadın ayrımını öğrenir, kendi cinsiyetinin farkına varır. İkincisi çocuk cinsiyetinin sabit olduğunu ve bu cinsiyetle büyüyeceğini anlar. Üçüncüsü başka insanların dış görünüşleri ve eylemleri değişse de cinsiyetlerinin değişmeyeceğini anlamasıdır. Bu zincirin kurulması cinsel korunumun kazanıldığıını gösterir ve 6-7 yaşlarına tekabül eder.

Sosyal öğrenme teorisine göre çocuk, cinsel rolleri, davranışları ve bilgileri çevresindeki kişileri gözlemleyerek taklit etme yoluyla öğrenir. Bu nedenle cinsel eğitim evde, ailede başlar. Çocuk, ilk olarak ailesinden gördüğü davranışları taklit eder. Erkekler babalarının erkeksi davranışlarını, kızlar annelerinin kadınsı davranışlarını gözleyerek öğrenir.

Psikoanalitik teori, psikoseksüel teori olarak da bilinen Freud'un cinsel gelişim teorisidir. Bu teoriye göre birey bazı gelişimsel aşamalardan geçerek kişiliğini ve cinsel gelişimini tamamlar. İnsanlarda bulunan libidonun (içsel enerji-cinsel dürtü) vücutta farklı dönemlerde farklı yerlerde olduğunu ifade ederek, gelişim aşamalarını libidonun yerine göre açıklar.

Bilgi-işleme teorisi, bu teoriye göre cinsel gelişimin temeli şemalardır. Cinsel rollere göre şekillenen şemalar çocuğun bilgiyi sınıflamasını cinsiyet rollerini öğrenmesini sağlar. Çocuklarda cinsel kimlik şekillenmeden önce cinsiyetlere ilişkin şemalar oluşur. Ardından kendi cinsiyetiyle ilgilenmeye başlar. Onun şemalarını öğrenerek cinsiyet rollerini kazanır.

Öğrenme teorisi, operant koşullanma teorisi olarak da bilinen bu teoride cinsel rol edinimi ödül ve cezaya dayanır. Cinsiyetine uygun davranan çocuklar ödüllendirilir, uygun davranmayanlar cezalandırılır.

Özetlenen tüm teoriler cinsel gelişimin desteklenmesi aşamalarında çeşitli yönleriyle temel alınabilir. Cinsel gelişim aşamaları eğitimcilerle genellikle Freud'un teorisine üzerinden açıklanmaktadır. Ancak OSB (+zihin engelli) çocukların öğrenme özellikleri ve eğitimlerinde etkili uygulamalar düşünüldüğünde, bu bireylerin cinsel gelişimlerinin desteklenmesinde sosyal öğrenme teorisi ve öğrenme teorisinin de etkilerinin göz ardı edilemeyeceği söylenebilir.

Cinsel Gelişimi Desteklemede Bilimsel Dayanaklı Uygulamaların Kullanımı

Cinsel gelişimin desteklenmesinde özel eğitim alanında kullanılan bilimsel dayanaklı

uygulamaların kullanımı tercih edilmelidir. Bu uygulamalar arasında öğretilecek beceri ya da davranışa, öğrencinin bireysel özelliklerine uygun olanlar seçilmelidir. Cinsellik gibi karmaşık, mahrem ve soyut bir alanın desteklenmesinde OSB (+zihin engelli) öğrencilerin öğrenme özellikleri de dikkate alınarak; somut örneklerle dayalı, görsel destek sistemlerinin yoğun olarak kullanıldığı, doğrudan birey üzerinde çalışmak yerine model olmaya hizmet eden, kişisel alanları koruyan ve eğiticiler tarafından kullanımı kolay etkili yöntem ve teknikler kullanılmalıdır. Bu özelliklerin yer alabileceği uygun yöntemler; video ipucu ve video model gibi teknoloji temelli uygulamalar, sosyal öyküler, model olma, yanlışsız öğretim yöntemleri, doğal öğretim yöntemleri, rol oynama şeklinde sıralanabilir.

Özellikle cinsel eğitimde doğru davranışların kazandırılması ya da cinsel davranış sorunlarını önleme çalışmalarında animasyonlar, görsel işitsel diğer materyaller, eğitici ve zihinsel engelli birey arasında özel alanların korunarak eğitimin tamamlanmasına hizmet edecektir.

Cinsel gelişimin desteklenmesinde rol ve sorumluluklar

OSB (+zihin engelli) bireylerin cinsel gelişimlerinin desteklenmesinde görev alacak öğretmenlerin öncelikli olarak

Ayrıcalıklı Çocuklar Konseyi'nin (Council for Exceptional Children-CEC) özel eğitim meslek etiği standartlarına sahip olması beklenmektedir. Temel yeterliliklerden sonra cinsel gelişim alanının karmaşık, soyut, çok boyutlu ve mahrem yapısını dikkate alan rol ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir;

- Cinsel gelişim biyolojik, psikolojik, fizyolojik, sosyal, kültürel, ahlaki, dini, antropolojik, ekonomik ve politik boyutları olan karmaşık bir alandır. Bu nedenle öğretmenlerin cinsel gelişimi destekleme çalışmalarında mutlaka bu boyutları göz önünde bulundurması, aile yapısını ve kültürünü iyi tanıyarak onlarla etkileşim halinde çalışması gerekmektedir. Değerleri ve inançları farklı olan, farklı psikolojik durumlar içerisinde bulunan bireylere eğitim sunarak, eğitimi onların sosyal ve kültürel özelliklerine uyarlamak öğretmenin temel sorumluluğudur.

- Cinsel gelişimi desteklemede ve cinsel eğitim sürecinde örtülülük ve gizlilik temel kuraldır. Hangi beceri ya da davranış öğretiliyor olursa olsun eğitici ve öğrenci arasında özel alanların korunması gerekir. Bu nedenle eğitici tüm öğretim sürecinde giysiler ya da modeller üzerinden çalışmalı, özel alanlara dokunmadan öğretimi tamamlamalıdır.

- Cinsellikle ilgili bilgilerin doğru zamanda doğru miktarda verilmesi önemlidir.

Öğrencinin merakını karşılayacak düzeyde bilgi vermek için gelişimsel yaşa uygun cinsel bilgileri öğrenmek gerekir. Eksik bilgilendirmek öğrenciyi hataya sürükleyebileceği ya da ihmal ve istismar durumlarıyla karşılaşmalarına neden olabileceği gibi fazla bilgi vermek kafa karışıklığı ve yanlış öğrenmelere neden olabilir.

- Cinselliğin ne olduğu kadar ne olmadığı da öğretilmeli, toplumdan gelen yanlış öğretiler de (leylak hikayesi gibi) doğru ve bilimsel olarak açıklanmalıdır.

- Cinsellik soyut bir kavramdır. Cinsel eğitim sürecinde mümkün olduğunda görsele dayalı somut örnekler içeren bilimsel dayanaklı uygulamalar (video model, sosyal öykü, rol oynama, yanlışsız öğretim vb.) tercih edilmelidir.

Aile ile çalışma

- Cinsel gelişimin desteklenmesinde aile anahtar kişidir. Bu nedenle cinsel gelişimin desteklenmesinde eğitimciler öncelikle aile eğitimleri düzenlemeli, ailenin yapabileceklerini detaylı anlatmalı ve ebeveyn rollerinin önemini vurgulamalıdır.

- Eğitimcinin kendi yürüteceği eğitimlerde de aile ile eşgüdümlü çalışması, evde yapılması gerekenleri aileye anlatması ve bu süreci yakından takip etmesi gerekir. Bu süreçte aile dilinde konuşmak, konunun

hassasiyetine dikkat ederek sınırlı korumak önemlidir.

- Bireylerin kendi cinsiyetine dair edinmesi gerekli olan bazı bilgi, tutum ve becerilerin evde aile tarafından öğretilmesi gerekir. Eğitimciler bu becerilerin öğretiminde mahremiyeti dikkate alarak, aileye rehberlik edecek rolü üstlenmelidir.

3.MAHREMİYET EDİNİMİNİ DESTEKLEYİCİ ÇALIŞMALAR

Cinsel eğitimin ilk aşaması edinim tarzında mahremiyet becerilerinin edindirmesini içermelidir. Çocuklar erken dönemde cinsel organlarının varlığını, cinsellik kavramını bilmezler. Onların yaşamsal organlar ve bunların kullanımıyla ilgili doğru davranışları edinmeleri ve sonrasında bu uygun davranışları sürdürmenin hoşnutluğunu hissetmelerini sağlamak gerekir. Erken dönemde edinilen bu davranışlar ileriki yaşlarda içinde yaşadıkları toplumla uyumlu yaşamalarını sağlayacak, kültürel, dini ve yasal kabullerle uyumlanmalarını kolaylaştıracaktır.

Mahremiyetin Gerekliliği

Mahremiyet kavramı farklı kaynaklarda, kişilerin yalnız başlarına kalabildikleri, başkalarıyla hangi koşullarda ilişki içerisine gireceklerine kendilerinin karar verebildikleri

bir alan olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun (TDK) resmî web sitesinde mahremiyetin sözlük anlamı “gizlilik” olarak belirtilmektedir. Mahremiyetin, beden, kadın–erkek ilişkileri ve cinsellik, ev ve aile yaşantısı, dini ve siyasi görüş mahremiyetleri olmak üzere farklı boyutları vardır. Mahremiyet bireye ait fiziksel, düşünsel, sosyal, duygusal yani kişisel değerlerin tamamını kapsamaktadır.

Mahremiyet Bireylerin, grupların veya kurumların kendilerine dair bilgileri ne zaman, nasıl ve ne ölçüde diğerlerine aktarılabilceğinin kendileri tarafından belirlenmesi hakkıdır. Bir yetkilinin görevi gereğince öğrendiği devlete veya kişiye ait bilgileri, işlerini veya tanıklık yaparken, yasada gösterilen yöntem uygun biçimde saklaması, söylememesi anlamında da kullanılmaktadır. Örneğin, hekimlerin mesleğini uygularken öğrendiği bilgileri, hastanın ya da hastanın yasal temsilcisinin onamı ve yasal zorunluluk gibi durumlar dışında, saklı tutma yükümlülüğü ve sır saklamak ilkesine uymasındır.

Ancak toplumsal kullanım içinde mahremiyet cinsellikle ilgili gizliliği çağrıştırmaktadır. Mahremiyet, Arapça “haram” kelimesinden gelmektedir ve “haram olma hali” demektir. Herhangi bir şey yasaklanmışsa onu yapmak haramdır. Bu haram olan şey için “mahrem” veya “muharrem” kelimesi

de kullanılmaktadır. Yasaklılık haline ise “mahremiyet” denir. Bu terim evlenmeleri ebediyen haram olan yakın akrabalar için kullanılır olmuş ve bu ebedi evlilik yasağına da “mahremiyet” ismi verilmiştir. Bu kelime bir anlamda dokunulmazlık anlamına da gelmektedir. Mahremiyet kavramının üç özelliğe sahip olduğu ifade edilmektedir. Bunlar mekânsal mahremiyet, kişi mahremiyeti ve bilgi mahremiyetidir. Kişi mahremiyeti yalnız bırakılmayı, kendi hakkındaki bilgiyi saklama ve samimiyeti dilediği sınırlarla yaşama hakkı demektir. Bireyin cinselliği de bu hak kapsamına girmektedir.

Toplumda taciz, istismar ve ihmal açısından kurbanların genellikle çocuklar, kadınlar ve engelliler olduğu bilinmektedir. Engelli kadınların, genel nüfusa kıyasla çok daha fazla yakın ilişki kurdukları kişilerin istismar ve tacizine maruz kaldıkları belirtilmektedir. Taciz ve istismar davranışlarına aile, akraba ve yakın çevrede rastlandığı da belirtilmektedir. Dolayısıyla OSB (+zihin engelli) olan bireyler risk grubunda yer almaktadır. Bu noktada beden mahremiyeti kavramı ön plana çıkmaktadır.

Beden mahremiyeti, küçük yaşta, aile ve sosyal çevreye bağlı olarak gelişir. Zihinsel yetersizliği olan bireyler için önemli bir konu mahremiyet eğitimidir. Sosyal çevrelerinden

gelebilecek çeşitli taciz, istismar ve ihmal davranışlarına karşı kendilerini korumanın bir parçası olarak, mahremiyeti sağlamanın öğretilmesi önem kazanmaktadır. Ayrıca OSB (+zihin engelli) olan bireyler, cinsel davranışları uygun olmayan biçimde yorumlayabilmektedir. Dolayısıyla, onların taciz ve istismarda bulunmalarını önlemek de madalyonun diğer yüzüdür. OSB (+zihin engelli) olan bireylere verilecek mahremiyet eğitimi, onları riskli davranışlardan tamamen koruyamasa da, önlemler alınmasına yardımcı olabilir. En önemli konu çocuğun sıklıkla bulunduğu ev, okul gibi ortamlarda gerekli güvenliğin sağlanmasıdır.

Mahremiyet Eğitiminde Birincil Bakım Verenlerin Temel Roller

Mahremiyet eğitimi aslında bebeklik dönemiyle beraber başlar. Genel olarak, zihinsel yetersizliği olsun ya da olmasın, tüm çocuklara kendisinin ve başkalarının sınırlarının öğretilmesi ve bu konuda olumlu model olunması gerekir. Örneğin, bebeğin bezinin herkesin yanında değiştirilmemesi, bu işi her seferinde yalnızca anne-babanın-bakım veren kişinin yapması, kıyafet değişiminde de benzer uygulamanın yapılması önemlidir.

Ergenlik döneminde ise çocuğun vücudunu tanıma ve keşfetme sürecinin engellenmesi ya da “ayıp, günah” denilerek bastırılması,

çocuğun utandırılması, ruh sağlığı açısından olduğu kadar cinsel gelişim açısından da olumsuzdur. Beden, cinsellik ve mahremiyet konusunda bilimsel ve doğru bilgilerin verilmesi gerekir. Ergenlik döneminde bedendeki değişimler hakkında ergeni bilgilendirmek kadar, bu konuların sosyal ortamlarda paylaşımı konusunda diğer insanların tutumlarını (rahatsız olabileceklerini vb.) öğrenmelerine yardımcı olmak da gereklidir. Çocuğun, bedeninin ve bedeninde yaşadığı gelişmelerin mahrem alan olduğunu kavramasına, mahrem alanları paylaşmaması ve diğerlerinin mahrem alanlarına girmemesi gerektiğini kavramasına yardımcı olmak önemlidir. Cinsel bilgilerin konuşulmasını yasaklamak kadar, ortam ve bağlama uygun olmayacak şekilde paylaşımı da problemlidir. Dolayısıyla insanların mahrem kabul ettikleri alanları tanıtarak çocuğu bilgilendirmek gerekir.

Mahremiyet kelimesi insan vücudu için, özellikle cinsel isteklere konu olması açısından kullanıldığında, cinsel dokunulmazlık anlamına gelir. Bu durumda mahremiyet, insan vücuduna bakılması, dokunulması ve hakkında konuşulması haram olan bölgeleriyle ilgili dokunulmazlık halidir. Bireyin mahremiyeti gizliliğin yanı sıra dokunulmazlığın ve örtülülüğün korunmasında titiz davranmak birincil bakım verenlerin temel sorumluluğu olarak

açıklanabilir.

Mahremiyet kavramı aynı zamanda sınırlarla ilgilidir. OSB (+zihin engelli) olan bireylere kendi sınırlarını ve başkalarının sınırlarını öğretmek birincil bakım verenlerin temel görevidir. Böylece hem kendini hem de başkalarını korumasını sağlamak önemlidir.

Mahremiyet Edinimini Destekleyecek Davranışlar

OSB (+zihin engelli) sahip olan çocuğun cinsel konulardaki merakına karşılık doğru ve yeterli açıklamalar bulamaması, cinsellik konusunda yalan yanlış, eksik bilgiler edinmesine yol açabilmektedir. Eksik bilgiler riskli sonuçlara yol açabilmektedir. Örneğin cinselliğin “insanların birbirini mutlu etmesi” şeklinde tanımlanması, çocuğun bir arkadaşını mutlu etmek için cinsel istek ve taleplerini kabul etmesine, ya da aynı nedenle cinsel talep veya zorlamalarda bulunmasına neden olabilir. Kimi zaman da beden ve cinsellikle ilgili konuların çocuğun merak ve gelişim düzeyinin ötesinde ve gerekli olmayan ayrıntıları içerecek şekilde ele alınması çocukta korku ve kaygıya neden olabilmektedir. Çocuğa cinsel eğitimin verilmesi sürecinde uzmanların devreye girmesi, konuyla ilgili bir uzmandan destek alınması önem kazanmaktadır.

Ergenlik döneminde ayrıca kendi kendini kontrol etme girişimlerinin artmasıyla birlikte

çocuğun davranışları üzerindeki ebeveyn kontrolü azalmakta ve çocuğun gözetimi güçleşebilmektedir. Çocuğun özerkliğine olanak tanımakla birlikte, çocuğu tamamen kendi haline bırakmamak gerekir. Kendisinin ve başkalarının sınırları konusunda çocuğu bilinçlendirmek, sosyal onay kavramını çocuklara kazandırmak önemlidir. “Hayır” diyebilmeyi ve hayır’ı bir cevap olarak kabul etmeyi (reddi kabul) öğrenmesi, zihinsel yetersizliği olan çocuğun yaşamında önemli bir beceridir.

Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin, cinsel gelişimini tamamlamak, ortaya çıkabilecek cinsel sorunları önlemek ya da çözebilmek için hem kendilerinin, hem de onlara eğitim verenlerin, cinsellikle ilgili hangi becerilerin kazanılması gerektiği konusunda eğitimden geçirilmeleri önemlidir. Özel eğitim ihtiyacı olan bireyleri konu alan araştırmalarda en fazla gözlenen cinsel problemleri ve cinsellikten beklentileri arasında; sıklıkla özel bölgelerine dokunarak cinsel rahatlama isteği, evlenme isteği, karşı cinsel dokunma eğilimi, ergenlikteki fiziksel değişime uyum sorunu, cinsel dürtüleri kontrol edememe ve cinsel istismar olarak belirlenmiştir. Bu problemleri derinleştiren etkenlerden biri, zihinsel yetersizliği olan bireylerin yanlış algılama ve suistimale (hatta cinsel istismara) açık olan kavrayışlarıdır. Zihinsel yetersizliği olan bireyler kendilerine gösterilen ilgiye aşırı sevgiyle tepki

verebilmekte; cinsel ilişki için yapılacak bir teklifi cinsel olarak sömürüleceklerini bilmeden kabul edebilmektedirler. Gerçekle gerçek olmayanı ayırt etmede güçlükleri olduğundan kolayca kandırılabilirler. Cinsel bilgi yetersizliği, ilişki deneyimindeki sınırlılık ve kendini korumayı bilmemek, zihinsel yetersizliği olan bireyin istismara uğrama riskini artırmakta ve bir yaşantının istismar edici olduğunu ayırt etmesini güçleştirmektedir.

Bireyin cinselliği bağlamında **Gizlilik:** kişinin özel alanı olmasına ve sosyal alanlarda ve ortamlarda bedeninde oluşan değişimleri, bedenine yaptığı eylemleri ve sonuçlarını sözcük, jest ve hareketlerle tanımadığı insanlarla paylaşmaması olarak tanımlanabilir. **Dokunulmazlık;** kişinin bedeninin başkası tarafından dokunulmaz olarak tanımlanmasının öğretimi olarak tanımlanabilir. **Örtülülük** ise bedeninin başkası tarafından görülmemesinin sağlanması için bedensel olarak giyinik ve cinsel organların hiçbir zaman açıkta bırakılmamasına özen gösterilmesinin öğretilmesi olarak tanımlanabilir.

Vücutundaki Mahrem Bölgelerin Tanıtımı

Kimi zaman da çocukların cinsel organlarının sevgi nesnesine dönüştürüldüğüne tanık olabiliriz. “Göster amcana pipini” örneğinde

olduğu gibi, çocuğun cinsel organının ön plana çıkarılması pek çok bakımdan risklidir. Yine, çocukluk döneminde yetişkinlerle olan sınırların esnetilmesi risklidir. “Bırak amca seni sevsin”, “İzin ver teyze öpsün”, “Otur ablanın/abinin kucağına”, “Öğretmen sever de döver de”, “Ailede ayrı gayrı olmaz” gibi ifadeler çocuğun sağlıklı sınırları öğrenememesine yol açtığı gibi, istismara açık hale gelmesine de neden olabilir. Bütün bu konuların, “Nasıl da çocuk”, “Henüz anlamaz” diye düşünülmeden ciddiye alınması gerekir.

Çocukluk döneminde çocuğun önünde giyinilip soyunulmaması, çocuğun olduğu ortamlarda çıplak dolaşılması, çocuğun insan bedeninin teşhir edildiği tv yayınları, video veya görsellere maruz kalmaması, çocuğun, ebeveynlerinin cinsel temasına tanık olmaması önemlidir. Çocuğun kendine ait bir odasının olması da mahremiyete katkıda bulunur. Öz bakım becerilerinin gelişim seviyesine uygun olarak, geç kalınmadan çocuğa öğretilmesi de fiziksel teması en aza indirmek ve kötü dokunuşları önlemek açısından gereklidir. Örneğin çocuk gerekli olgunluğa ulaştığında tuvalet eğitiminin verilmesi, ilerleyen dönemde tuvalet sonrası temizliği kendisinin yapmasına, kendi başına banyo yapmayı öğrenmesine yardımcı olunması gerekir. Böylece yalnızca kendisinin özel bölgelerine dokunabileceğini öğrenmesi sağlanmış

olur. Tuvalet eğitimi verirken çocuğun cinsel bölgelerini uyarıcı ya da çocuğu azarlayan, tikslenme belirten yaklaşımlardan uzak durulması gerekir. Bu dönemde ayrıca, çocuğa iyi dokunuş ve kötü dokunuş farkı öğretilmeli; özel bölgelere yalnızca ebeveynlerin ve bakım verenlerin hangi durumlarda dokunabileceği anlatılmalıdır. İyi dokunuş- kötü dokunuş farkını anlatmada görsellerden yararlanılabilir.

Başkalarının Mahremiyetine Saygı Duyma

Bireyler genellikle herkes tarafından bilinmeyen ve açıklanması bireyin kişisel hak ve çıkarlarına zarar verme tehlikesi gösteren durum ya da beklenmeyen risklerle karşı karşıya kalabilir. Bu risklerden biri de ihmal ve istismardır. Mahremiyet eğitimi cinselliğe ilişkin davranış şeklinin uygun olmasını sağlamayı amaçladığı kadar çocuğun ihmal ve istismardan korunmasını da hedeflemektedir.

Üzücü bir gerçek de olsa geçmişte yaşanan olaylardan ders alınarak tedbir alma konusunda daha titiz bir tutum benimsenmelidir. Engelli bireylerin bakımını üstlenen tüm kişi ve kurumların engelli bireyin ihmal ve istismarını engellemeye yönelik çalışmaları öncelikli konu olarak ele almaları gerekir. Toplumsal alanlarda ve sosyal etkileşim esnasında ya

da akranlarıyla birlikte bulunduğu eğitim ortamlarında engelli bireylerin risk altında olmamasının sağlanması zorunluluk haline gelmiştir. Sosyal ortamlara bütünleştirme önemi yadsınamayacak bir uygulamadır. Ancak niyet algısı yetersiz olan engelli bireylerin savunma becerilerini geliştirme mecburiyetini de gündeme getirmektedir.

Genel anlamda mahremiyete ilişkin tartışmalar hala sürmektedir. Kişisel sağlık bilgilerinin mahremiyeti tüm dünyada ayrı bir başlık olarak tartışılmaktadır. Dünyada İnternet teknolojilerinin gelişimi ile birlikte kişilerin özel yaşam alanları daha fazla ihlal edilmeye bununla koşut bir biçimde de bu konudaki duyarlılıklar, kişiselliğin ve mahremiyetin korunmasına yönelik sivil örgütlenmeler giderek artmaya başlamıştır. Mahremiyet eğitimi kişinin kendi gelişimine paralel olarak artan farkındalıkla karşısındaki kişilerin de dokunulmazlığı, örtülülüğü ve gizliliği olduğunu tanımlamayı öğrenmesidir.

Gelişim sürecini anlatan ve açıklayan gelişimsel kuramlar normalde tüm bireylerin gelişimsel edinimlerini kendiliğinden tamamlayabildiklerini varsayar. Çünkü bütün gelişim alanları birbirini destekleyen bir etkiye sahiptirler. Bu nedenle tüm gelişim alanlarında gelişimin tamamlanması gerekir. Gelişim sürecinde bir gelişim alanı görmezden gelinemeyeceği gibi bir gelişim alanı diğerinden öncelikli düşünülmemelidir. Cinsel gelişim alanıyla ilgili edinilmesi

gereken doğru davranışların, bilişsel gelişim sayesinde kendiliğinden akıl yürütmeye dayalı olarak sosyal kurallar kapsamında edinilebileceği söylenmektedir. Tüm gelişim alanlarındaki edinimlerin tam ve doğru olması bunlara ilişkin yaşantı sağlanması ile mümkündür. Çünkü insan yavrusunun tüm davranışlarının öğrenilmiş davranışlar olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Mahremiyet bağlamında da bireylerin dokunulmazlık, örtülülük ve gizlilik davranışlarının edinimini yapabilmesi için uygun yaşantılar sağlanması gerekmektedir.

4. ÖZ BAKIM BECERİLERİNİN DESTEKLENMESİ

Öz Bakım Desteğini Sağlamada Rol ve Sorumluluklar

Özel eğitim ihtiyacı olan bireye bakım veren kişilerin (öğretmenlerin ve ebeveynlerin) öz bakım becerilerinin desteklenmesi sürecinde farklı rolleri vardır. Öğretmenler yeri geldiğinde doğrudan öğretimi sunan kişi, yeri geldiğinde öğrenmenin gerçekleşmesi için bakım veren kişileri eğiten kişi, yeri geldiğinde bireyin çevresindeki diğerlerini kişileri yönlendiren, iş birliğini sağlayan kişi olarak süreçte yer alırlar. Öz bakım becerilerinin öğretimi sırasında öğretmenin ilk sorumluluğu, bireyin gereksinimlerinin doğru olarak belirlenmesidir. Bireyin yaşam içerisinde bağımsızlığa ulaşması yolunda

gereksinimlerinin doğru belirlenmesi öncelikli koşuldur. Bu bağlamda coğrafya, cinsiyet, sosyo- kültürel yapı, gelir düzeyi ikamet ettiği yerleşim merkezinin büyüklüğü (köy, ilçe, il vb.) ve ailenin beklentilerini dikkate alarak gereksinimleri belirlemek öğretmenin diğer bir sorumluluğudur. Belirlenen gereksinimler doğrultusunda uygun programların hazırlanması, öğretime karar verilen becerilerin ön koşullarının belirlenmesi, beceri analizlerinin doğru yapılması ve uygun kanıt temelli öğretim yöntemine karar verilmesi gerekir. Öğretmenin diğer bir önemli sorumluluğu karar verilen öğretim yöntemini bir plan doğrultusunda yüksek uygulama güvenirliği ile uygulamaktır. Öğretime başlanmasının ardından becerinin öngörülen süre içinde kazanımının sağlanması için gerekli önlemlerin alınması ve becerinin genellenmesi için bakım veren kişiler ile eş güdümlü hareket edilmesi gibi sorumluluklarını yerine getiren öğretmenler, yalnızca becerinin öğrenilmesini değil, öğretim sona erdikten sonra da korunmasını ve genellenmesini sağlamış olurlar. Kazandırılan becerinin korunmasının ve genellenmesinin önünü açan en önemli unsur yaşantı sıklığıdır. Bu durum göz önüne alınarak bireyin kazandırılan beceriyi doğal ortamlarda sergilemeye devam etmesine yönelik çalışmalar yürütülmesi ancak aile eğitimleri ve ailelerin sürece etkin katılımlarının sağlanması ile mümkündür. O halde bu konuda eğitilerek öğretmenlerin

sürece etkin katılımlarını sağlamanın da uzmanların sorumluluklarından biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Uzmanlar, öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin etik ilkelerle beraber çalıştığı konuya ilişkin etik ilkeleri de göz önüne alarak çalışmalar yürütmesini sağlamada belki de en önemli sorumlu kişilerden biridir.

Ergenlik Döneminde Özbakım Becerilerini Kazandırma

OSB (+zihin engelli) sahip bireylere sunulacak özel eğitim ve destek

eğitim hizmetlerinin temel amacı bu bireylerin bağımsız yaşama katılımlarını desteklemektir. Bağımsız yaşam bireyin başkalarına bağımlı olmadan yaşamını sürdürebilmesi anlamına gelmektedir. OSB (+zihin engelli) sahip bireylerin diğerlerine bağımlı olmadan yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlayacak temel becerilerden biri öz bakım becerileridir. Öz bakım becerileri bireyin kişisel bakımını yapabilmesi için gereksinim duyduğu temel becerileri içerir. Bu beceriler Şekil 1'deki gibi sıralanabilir.

Şekil 1. Öz Bakım Becerileri

Bireyin içinde bulunduğu gelişim dönemlerine göre yemek yeme, giyinme, tuvalet ve kişisel bakım ana başlıkları altında sıralanan temel beceriler de farklılık göstermektedir. Okul öncesi dönemdeki bir çocuktan kişisel bakım başlığı altında yer alan “el yıkama, yüz yıkama” becerisini edinmesi beklenirken, ergenlik dönemindeki bir bireyden “duş alma, ped değiştirme, tıraş olma” gibi daha üst düzey becerileri edinmesi beklenebilir. OSB (+zihin engelli) bireyler

söz konusu olduğunda ise bireyin içinde bulunduğu gelişim döneminden ziyade gelişim düzeyi daha fazla ön plana çıkar. Bu noktada yapılması gereken engelli bireyin performans düzeyini dikkate alarak bireyden sergilemesi istenen becerileri belirlemek ve öğretim sürecini planlamaktır. Normal gelişim gösteren bireylerin aksine engelli bireyler öz bakım becerilerini edinebilmek için sistematik öğretime gereksinim duyarlar. Başka bir ifadeyle normal gelişim gösteren akranlarının diğerlerini gözleyerek ve model

olarak sergilediği pek çok beceriyi engelli bireyler kendilerine sistematik öğretim sunulduğunda edinirler. Sunulan öğretimin etkili olması, kanıt temelli uygulamaların kullanılmasıyla mümkündür. Kanıt temelli uygulamalar, araştırmalar ile etkililiği ortaya konulmuş uygulamalardır. İzleyen başlıklarda kanıt temelli uygulamalar arasında yer alan ve öz bakım becerilerinin öğretiminde kullanılan yöntemler ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Model Olma

Model olma, öz bakım becerilerinin öğretiminde etkili olan kanıt temelli uygulamalardan biridir. Model olma sürecinde bireyden model tarafından sergilenen beceriyi gözlemleyerek taklit etmesi beklenir. Öz bakım becerilerinin nasıl sergileneceğine bir akran model olabileceği gibi bir yetişkin de model olabilir. Hatta bakım veren kişiler de öğretmenler öz bakım becerilerini sergileyen diğer kişileri pekiştirerek de bu kişilerin model alınmasını sağlayabilir, engelli bireyi bu beceriyi sergilemesi için motive edebilirler. Örneğin; derse duş olarak gelen bir öğrencisine “Derse duş olarak gelmen harika! Kişisel bakımımıza dikkat etmeliyiz.” diyen bir öğretmen özel gereksinimli öğrencisini bu beceriyi sergilemesi için motive edebilir. Model olmaya ilişkin diğer bir uygulama ise videoyla model olmadır. Videoyla model olmada öz bakım becerilerinin

nasıl sergileneceğine ilişkin görüntüler hazırlanarak videoya kaydedilir. Ardından videoların uygunluğu kontrol edilerek engelli bireylerden hazırlanan videoları izlemesi ve videoda sunulan beceriyi model olarak taklit etmesi beklenir. Örneğin; bu amaçla öğretmen tıraş olma becerisini sergileyen bir akranı videoya kaydederek engelli öğrencisinden bu videoyu izlemesini isteyebilir. Ardından öğretmen engelli öğrencisinin izlediği videodaki beceriyi sergileyebilmesi için fırsatlar yaratır. Bu süreçte öğrencinin bir becerinin sergilenişini kendi bakış açısından izleyerek kendisinin yaptığını hissettiği uygulamalara da yer verilebilir.

Videoyla model olma, hedef beceriye yönelik videoların hazırlanması ve videonun sunumu olmak üzere iki aşamalı bir süreci gerektirir.

Videonun hazırlanmasında aşağıda sıralanan basamaklar izlenir:

- Videoda yer alacak modeller belirlenir ve bu modeller beceriyi doğru olarak sergileyebilmeleri için eğitilirler.
- Video görüntüleri için bir senaryo hazırlanır.
- Senaryoya uygun şekilde videolar çekilir ve düzenlemeler yapılır.
- Görüntülerde görüntü akışının normal

hızda olmasına, modelin davranışının olabildiğince doğal olmasına, videonun süresinin kısa olmasına (2-5 dk.) özen gösterilir.

Ardından videonun sunumu aşamasına geçilir. Videonun sunumu sırasında aşağıda sıralanan basamaklar izlenir:

- Öğretmen ve öğrenci yan yana ya da karşılıklı olarak oturur.
- Öğrencinin dikkati hedef beceriye ve videoya çekilir: “Senin için bir video hazırladım. Şimdi bunu izlemenin tam zamanı. Hazır mısın?”
- Öğrencinin hazır olma durumu pekiştirilir.
- Öğrenci dikkatini videoya yönelttiğinde video açılarak öğrenciye izletilir. Bu aşamada koşullara bağlı olarak bilgisayarlar, tabletler, cep telefonları, akıllı tahtalar gibi araç-gereçler kullanılabilir.
- Öğrenciye videoda izlediği hedef davranışı sergilemesi için fırsatlar verilir.
- Öğrenci videoda izlediği gibi beceriyi sergilerse pekiştirilir.
- Öğrenci videoda izlediği gibi beceriyi sergilemezse ya da yanlış sergilerse videoyu yeniden izlemesi sağlanabilir.

Bu süreci bir örnek üzerinde açıklayalım. Öğretmenin Mehmet’e tıraş olma becerisini kazandırmayı hedeflediğini

düşünelim. Bu amaçla öğretmen öncelikle tıraş olma becerisine yönelik bir video çeker. Ardından Mehmet’le yan yana videoyu izleyecekleri bilgisayarın karşısına otururlar. Öğretmen “Mehmet bugün tıraş olmayı öğreneceğiz. Tıraş olma ile ilgili bir video hazırladım. Hadi birlikte izleyelim.” der. Ardından videoyu açar. Mehmet’in dikkatinin dağıldığını hissettiği anda öğretmeni “Evet ekrana bakıyoruz./Buraya bak.” vb. ifadeleri kullanarak Mehmet’in dikkatini videoya çeker. Video bittikten sonra “Videoyu sessizce izledin. Harikasın!” şeklinde Mehmet’i pekiştirerek onu beceriyi sergileyeceği ortama (tuvalet ya da banyo) yönlendirir. Öğretmeni Mehmet’e “Şimdi sen de videoda izlediğin gibi tıraş ol.” diyerek Mehmet’e beceriyi sergilemesi için fırsat verir. Mehmet videoda izlediği şekilde beceriyi sergilerse öğretmen kendisini pekiştirir. Mehmet beceriyi sergilemediğinde ya da yanlış sergilediğinde Mehmet’in videoyu tekrar izlemesi sağlanabilir. Mehmet beceriyi öğreninceye değin video izletilmeye devam edilir. Öğretmen ara ara videonun izletilmediği değerlendirme oturumları düzenleyerek Mehmet’in performansına ilişkin kayıt tutar. Öğretmen veri toplama formunda öğrencinin tepkisine uygun işaretleme yapar.

Öz bakım becerilerinin öğretiminde videoyla model olmanın yanı sıra video ipuçları ve video geri bildirim gibi uygulamalara

da yer verilebilir. Video ipuçları ile öğretim, öğrencinin beceriye ilişkin bir basamağın video görüntüsünü izlemesini ve diğer basamağın sunulmasından önce bu basamağı yerine getirmesini içerir. Örneğimize geri dönelim.Örneğin; Öğretmen tıraş olma becerisinin beceri analizini hazırlar. Ardından her bir basamağa ait video görüntülerini çeker. Mehmet, beceri analizindeki ilk basamağın nasıl sergilendiğine ait görüntüyü izler. Ardından Mehmet'ten bu basamağı gerçekleştirme istenir. Beceri analizindeki son basamağa kadar süreç bu şekilde sürdürülür. Video geribildirimde ise öğrencinin hedef davranışa ilişkin daha önce sergilemiş olduğu performansına ait video görüntüsünü izlemesi sağlanır.

Eş Zamanlı İpucuyla Öğretim

Eş zamanlı ipucuyla öğretim, hem tek basamaklı hem de zincirleme becerilerin öğretiminde etkili bir şekilde kullanılan kanıt temelli uygulamalardan biridir. Eşzamanlı ipucuyla, öğretimde öğrencinin tepkide bulunmasını sağlamak üzere sunulan hedef uyarının hemen ardından kontrol edici ipucu sunulur. Kontrol edici ipucu öğrencinin doğru tepkide bulunmasını sağlayan ipucudur. Bu ipucu jestsel ipucu, sözel ipucu, görsel ipucu, model ipucu ya da fiziksel ipucu olabilir. Öğrencinin ve hedef becerinin özelliğine göre hangi ipucunun kullanılacağına karar verilir. Kontrol edici ipucunun ardından

öğrencinin tepkide bulunması için 3-5 saniye beklenir ve öğrenci doğru tepkide bulunursa pekiştirilir, tepkide bulunmaz ya da yanlış tepkide bulunursa öğretmen ipucunu tekrar sunarak hata düzeltilmesi yapılabilir. Böylece bir eşzamanlı ipucuyla öğretim denemesi tamamlanmış olur. Öğretmen bir sonraki denemeye geçer.

Özetle öğretmen aşağıda sıralanan maddeleri izleyerek öğretim sunar:

- Öğretmen ve öğrenci yan yana ya da karşılıklı olarak oturur ya da ayakta durur.
 - Dikkat sağlayıcı ipucu sunulur: "Bugün öğreneceğiz. Hazır mısınız?" vb.
 - Öğrencinin hazır olma durumu pekiştirilir.
 - Hedef uyarı sunulur.
 - Hedef uyarının hemen ardından kontrol edici ipucu sunulur.
 - Öğrencinin tepkide bulunması için 3-5 saniye beklenir.
 - Öğrenci doğru tepkide bulunduğu anda pekiştirilir.
 - Öğrenci tepkide bulunmadığında ya da yanlış tepkide bulunduğu anda hata düzeltilmesi yapılır ya da bir sonraki denemeye geçilir.
- Eşzamanlı ipucuyla öğretim denemelerinde öğrenciye bağımsız olarak tepkide bulunma

fırsatı verilmediğinden öğrencinin hedef beceriyi edinip edinmediği, kontrol edici ipucunun sunulmadığı değerlendirme (yoklama) oturumları ile belirlenir. Bu amaçla öğretmen, her gün öğretime başlamadan önce ya da 2 günde bir, haftada bir gibi belli aralıklarla değerlendirme oturumları düzenleyebilir. Yoklama oturumlarında öğretmen hedef uyarını sunar, öğrencinin tepkide bulunması için 3-5 saniye bekler. Öğrenci doğru tepkide bulunduğunda onu pekiştirir, yanlış tepkide bulunduğunda ya da tepkide bulunmadığında hata düzeltmesi yapabilir ya da bir sonraki denemeye geçebilir. Öğretmen öğrencinin tepkisine bağlı olarak veri toplama formuna uygun işaretlemeyi yapar.

Bir değerlendirme oturumunda aşağıdaki basamaklar izlenir:

- Öğretmen ve öğrenci yan yana ya da karşılıklı olarak oturur ya da ayakta durur.
- Dikkat sağlayıcı ipucu sunulur: “Bugün öğreneceğiz. Hazır mısınız?” vb.
- Öğrencinin hazır olma durumu pekiştirilir.
- Hedef uyarı sunulur.
- Öğrencinin tepkide bulunması için 3-5 saniye beklenir.
- Öğrenci doğru tepkide bulunduğunda pekiştirilir.

- Öğrenci tepkide bulunmadığında ya da yanlış tepkide bulunduğunda hata düzeltmesi yapılır ya da bir sonraki denemeye geçilir.

Örneğin öğretmenin Ayşe için pedi külota yerleştirme becerisini hedef beceri olarak belirlediğini düşünelim. Bu beceri zincirleme bir beceri olduğundan öğretmeni öncelikle bu beceriye özgü bir beceri analizi hazırlar. Beceri için gerekli olan iki külot ve iki ped masanın üzerinde hazır halde bulundurulur öğretime başlanır. Öğretim sırasında öğretmeni Ayşe ile yan yana oturur. “Pedi küloda yerleştir.” diyerek hedef uyarını sunar, ardından beceri analizindeki ilk basamağı sergileyerek Ayşe’ye beceriyi sergilemesi için model olur. Ayşe’nin tepkide bulunması için 3-5 saniye bekler. Ayşe beceriyi doğru sergilerse öğretmeni Ayşe’yi “Harikasın, aferin sana!” diyerek pekiştirir. Ayşe tepkide bulunmaz ya da yanlış tepkide bulunursa öğretmeni ilgili basamağa model olarak bir sonraki basamağın öğretimine geçer. Tüm basamakların öğretimi tamamlanıncaya kadar bu süreç uygulanır. Değerlendirme oturumları ise örneğin bir sonraki gün öğretime başlamadan önce gerçekleştirilir. Bu oturumlarda öğretmen Ayşe’ye “Pedi küloda yerleştir.” diyerek hedef uyarını sunar. Ayşe’nin tepkide bulunması için 3-5 saniye bekler. Ayşe beceriyi doğru sergilerse öğretmeni Ayşe’yi “Harikasın, aferin sana!” diyerek pekiştirir.

Ayşe tepkide bulunmaz ya da yanlış tepkide bulunursa öğretmeni ilgili basamağa model olarak hata düzeltmesi yapar ve Ayşe'nin tepkilerini veri kayıt formuna kaydeder.

Aşamalı Yardımla Öğretim

Aşamalı yardımla öğretim, çoğunlukla zincirleme becerilerin öğretiminde kullanılan yanlışsız öğretim yöntemlerinden biridir. Aşamalı yardımla öğretimde hedef uyarın sunulur öğretime başlanır. Hedef uyarının ardından öğrencinin tepkide bulunması için 3-5 saniye beklenir. Öğrenci doğru tepkide bulunursa pekiştirilir, tepkide bulunmaz ya da yanlış tepkiye yönelirse kontrol edici ipucu sunulur. Öğretmen zamanla kontrol edici ipucunu geri çekerek (silikleştirerek) öğrencinin bağımsız olarak tepkide bulunmasını amaçlar. Aşamalı yardımla, öğretimde öğretmen ipucunu ne zaman ve nasıl geri çekeceğini öğrencinin performansına bağlı olarak anlık kararlar verir. Öğretmen ipucunun türünde, sayısında ve yoğunluğunda ya da türünde ve yoğunluğunda silikleştirme yapabilir. Bu amaçla öğretmen silikleştirme için ipucu hiyerarşisini belirlemelidir. Aşamalı yardımla öğretimi diğer yanlışsız öğretim yöntemlerinden ayıran en önemli nokta, öğretmene, öğrenci ipucuna gereksinim duymadığında ya da daha ılımlı bir ipucuna gereksinim duyduğunda ipucunu

silikleştirme, gereksinim duyduğunda ise daha önce silikleştirilen ipucunu tekrar sunma olanağı sağlamasıdır. Özetle öğretmen aşağıda sıralanan maddeleri izleyerek öğretim sunar:

- Öğretmen ve öğrenci yan yana ya da karşılıklı olarak oturur ya da ayakta durur.
- Dikkat sağlayıcı ipucu sunulur: "Bugün öğreneceğiz. Hazır mısınız?" vb.
- Öğrencinin hazır olma durumu pekiştirilir.
- Hedef uyarın sunulur.
- Öğrencinin tepkide bulunması için 4-5 saniye beklenir.
- Öğrenci doğru tepkide bulunduğunda pekiştirilir.
- Öğrenci tepkide bulunmadığında ya da yanlış tepkiye yöneldiğinde kontrol edici ipucu sunulur.
- Bir sonraki denemeye geçilir.
- Öğrenci bir önceki denemede kullanılan ipucu ile doğru tepkide bulunmaya başladıktan sonra ipucu hiyerarşisindeki diğer ipucuna geçilir.
- Öğrenci doğru tepkiler vermeye devam ederse bu ipucu da silikleştirilerek hiyerarşideki diğer ipucunun kullanımına geçilir.

- Öğrenci tepkide bulunmaz ya da yanlış tepkiye yönelirse silikleştirilen ipucuna bir önceki ipucuna geri dönülür.
- Öğretim oturumları süresince öğrencinin hem ipuçlu hem de ipuçsuz doğru tepkileri pekiştirilir.

Aşamalı yardımla öğretimde, hedef uyarın ile kontrol edici ipucu arasında bir süre bırakılırsa değerlendirme öğretim oturumları sırasında yapılabilir. Dolayısıyla, ayrıca değerlendirme oturumları düzenlemeye gerek yoktur. Öğrencinin öğretim oturumları sırasındaki tepkileri veri kayıt formuna kaydedilir. Öğrencinin öğrenip öğrenemediğinin belirlenmesinde ipucundan önceki doğru tepkileri dikkate alınır. Ancak, hedef uyarın ile kontrol edici ipucu arasında bir süre bırakılmazsa, başka bir ifadeyle hedef uyarın ve kontrol edici ipucu eş zamanlı olarak sunulursa ayrıca değerlendirme (yoklama) oturumları düzenlenir. Bu oturumlar eş zamanlı ipucuyla öğretim başlığında sıralanan noktalar dikkate alınarak gerçekleştirilir.

Aşamalı yardımla öğretimi bir örnek üzerinde açıklayalım. Öğretmenin Deniz'e tüy dökücü krem kullanarak vücut tüylerini temizleme becerisini kazandırmayı amaçladığını ve bu amaçla aşamalı yardımla öğretimi kullanmaya karar verdiğini düşünelim. Öğretmen ortamı ve araç-gereçleri hazırlayarak öğretime başlar.

Öğretmen "Kremi kullanarak vücut tüylerini temizle." hedef uyarınını sunar ve ardından Deniz'in beceri analizindeki ilk basamağı sergilemesi için 3-5 saniye bekler. Deniz doğru tepkide bulunursa "Aferin sana. Doğru gidiyorsun!" vb. ifadelerle Deniz'i pekiştirir. Deniz tepkide bulunmaz ya da yanlış tepkiye yönelirse öğretmeni tam fiziksel ipucu ile Deniz'in doğru tepkide bulunmasını sağlar. Deniz tam fiziksel ipucuyla doğru tepkide bulunmaya başladıktan sonra ipucu hiyerarşisindeki diğer ipucuna geçilir: Kısmi fiziksel ipucu. Deniz kısmi fiziksel ipucu ile doğru tepkide bulunmaya devam ederse bir sonraki ipucu olan gölge olmaya geçilir. Eğer Deniz kısmi fiziksel ipucu sunulduğunda tepkide bulunmaz ya da yanlış tepkiye yönelirse tam fiziksel ipucuna geri dönülür. Öğretim oturumlarında Deniz'e hedef uyarın sunulduktan sonra bağımsız olarak tepkide bulunma fırsatı sunulduğundan öğretmeni ayrıca bir değerlendirme oturumu düzenlemez. Deniz'in öğretim oturumları sırasındaki ipucu sunulmadan önceki doğru tepkileri Deniz'in hedef beceriyi öğrenip öğrenemediğine ilişkin bilgi sağlar.

Sosyal Öyküler

Sosyal öyküler; başta otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan bireyler olmak üzere farklı tanılarına sahip bireylere karmaşık, zor ya da yeni durumları açıklamak amacıyla geliştirilmiş belli bir formatta, kurallı yazılan ve söz konusu beceri, olay ya da durumu

nesnel olarak tanımlayan kısa öyküler olarak tanımlanabilir. Sosyal öyküler, genellikle doğrudan hedef öz bakım becerisinin öğretiminde değil öz bakım becerisinin nerede, ne zaman, hangi noktalar dikkate alınarak sergilenmesi gerektiğine ilişkin öğretim yapmak amaçlandığında kullanılır. Sosyal öykülerin kullanımı, sosyal öykülerin yazımı ve uygulanması olmak üzere iki aşamalı bir süreci gerektirir. Sosyal öykülerin yazımı sırasında öğretmen söz konusu durumla ilgili bilgileri toplayarak işe başlar. Öyküyü yazarken başlık, giriş, gelişme ve sonuç bölümüne yer verir. İçeriği oluştururken cümle türleri ve sayılarına dikkat ederek öyküyü yazar. Bir sosyal öykü betimleyici cümleler ve bir ya da iki tane rehberlik eden cümleden oluşur. Betimleyici cümleler, bağlamla ilişkili içsel ve dışsal faktörleri içeren cümlelerdir. Rehberlik edici cümleler, etkili tepkiyi tanımlama yoluyla davranışın nasıl sergileneneğine rehberlik ederler. Sosyal öykünün yazımında 1. ve 3. kişinin bakış açısından, olumlu bir vurguyla, geçmiş, şimdiki ya da gelecek zaman kipinde, açık ve anlaşılır, uygun kelimeler seçilerek yazılmış olmak üzere beş temel özellik dikkate alınır. Yazımı tamamlanan sosyal öykülere uygun görseller ve fotoğraflar eklenerek son şekli verilir. Yazımı tamamlanan sosyal öykülerin uygulanması sırasında uygun ortam ve zaman belirlenir. Öyküler sessiz bir ortamda ve öğrenci, hedef öz bakım becerisini

sergileyeceği ortama girmeden hemen önce sunulur. Öğretime dikkat sağlayıcı ipucunun sunumu ile başlanır. Öğretmen bu amaçla “Bu öyküyü senin için yazdım.” ya da “..... ile ilgili bir öyküm var. Şimdi bu öyküyü okumanın tam zamanı.” gibi ifadelerle yer verebilir. Ardından öğretmen öyküyü öğrenciye okur, öğrenciden okumasını ister ya da tablet vb. aracılığı ile öyküyü öğrencisine sunar. Öğrencinin öyküyü anlayıp anlamadığını belirlemek üzere 4-5 tane 5N1K sorusu sorar. Öğrenci sorulara doğru yanıt verirse pekiştirilir, yanıt vermez ya da yanlış yanıt verirse sosyal öyküdeki sorunun doğru cevabının yer aldığı cümle tekrar okunur. Ardından öğrenci hedef beceriyi sergileyeceği ortama yönlendirilir. Öğrencinin bu ortamlarda gözlenerek öğrencinin hedef beceriye ilişkin performansı veri toplama formuna kaydedilir. Öğrencinin hedef becerideki performansı iyileştikçe sosyal öykü her gün değil, birkaç günde bir okunarak ya da öyküdeki bazı cümleler olmadan okunarak silikleştirilir.

Özetle sosyal öykü uygulamasında aşağıda sıralanan basamaklar izlenir:

- Uygun ortam ve zaman belirlenir.
- Dikkat sağlayıcı ipucu sunulur. “Bugün öğreneceğiz. ile ilgili harika bir öyküm var. Hazır mısın?” vb.

- Öğrencinin hazır olma durumu pekiştirilir.
- Öykü sunulur.
- 4-5 tane 5N1K sorusu sorulur.
- Öğrenci sorulara doğru yanıt verdiğinde pekiştirilir.
- Öğrenci sorulara yanıt vermediğinde ya da yanlış yanıt verdiğinde sosyal öyküdeki sorunun doğru cevabının yer aldığı cümle tekrar okunur.
- Öğrenci hedef beceriyi sergileyeceği ortama yönlendirilir.

Pedimi 2 Saat Arayla Değiştirmem Gerekir

Ayın bazı günlerinde kanamam olur. Kanamam olduğu günlerde ped kullanırım. Ped kullanmak bazen koku yapabilir. Bu durum beni ve başkalarını rahatsız edebilir. Ped kullanmak bazen de cildime zarar verebilir ya da kaşıntı yapabilir. Bu durumları önlemek için pedimi 2 saat arayla değiştirmem gerekir. Öğretmenim pedimi ne zaman değiştirmem gerektiğini hatırlatarak bu konuda bana yardımcı olabilir. Pedimi 2 saat arayla değiştirdiğimde koku ve kaşıntı olmaz. Bu durum hem beni hem de annemi mutlu eder. Pedimi 2 saat aralıkla değiştirmek sağlığım açısından da önemli bir davranıştır. Sağlıklı olmak da beni mutlu eder.

Örneğin Zehra'ya ne zaman ped değiştirmesi gerektiğini öğretmeyi amaçlayan öğretmeni aşağıdaki gibi bir öykü yazabilir.

Ardından öğretmen hazırladığı öyküyü uygun zaman ve ortamda Zehra'ya okur. Zehra'nın öyküyü anlayıp anlamadığını değerlendirmek üzere ona sorular sorar. Zehra'nın doğru yanıtlarını pekiştirir. Zehra soruya yanıt vermez ya da yanlış yanıt verirse doğru cevabı içeren cümleyi tekrar okur. Zehra'ya hedef beceriyi sergilemesi için fırsatlar vererek Zehra'nın performansını kaydeder. Zehra'nın performansı iyileştikçe öyküdeki "Bu durumları önlemek için pedimi 2 saat arayla değiştirmem gerekir." cümlesini çıkararak öykünün sunumunu silikleştirir.

Kalıcılık ve Genelleme

Öğretimin amacı öğrencilerin yalnızca yeni davranışlar öğrenmelerini sağlamak değildir. Öğrencilerden sunulan öğretim sonrasında edindikleri davranışları korumaları (kalıcılık) ve bu davranışları farklı ortam, materyal ve kişilerin varlığında da sergilemeleri (genelleme) beklenir. Öğretim sürecinde kalıcılık ve genellemeyi sağlamaya yönelik amaçlar belirlenmeli ve önlemler alınmalıdır.

5. GÜVEN ÇEMBERİNİN KULLANIMI

Güven Çemberi

OSB (+zihin engelli)'ye sahip olan bireyler sosyal çevreleriyle etkileşime girerken çeşitli tehditlerle karşılaşabilmektedirler. Sosyal çevredeki bu tehditler taciz, istismar, alay etme, zorbalık ve ihmal gibi

her türlü kötü muameleyi içermektedir. Bu durumlar suç olarak değerlendirilmekte ve bireyin ruhsal ve fiziksel sağlığını tehdit etmektedir. Toplum içinde tüm bireyler için tehlike oluşturan bu tehditler, özellikle soyut kavramları anlamada ve bilişsel süreçleri yönetmede güçlük çeken zihin yetersizliği olan bireyler için; psikolojik, sosyal, fiziksel, biyolojik ve davranışsal pek çok alanda kritik sorunlar yaratabilmektedir. Sözü edilen tehlikelerden, tehditlerden ve yabancı kişilerden korunmak için bu bireylere güvenlik becerilerinin öğretimi büyük önem arz etmektedir.

Anne ve babalar çocuklarını koruyabilmek için çeşitli önlemler alsa da bu önlemler zihinsel yetersizliği olan bireyin güvenliğini sağlamada çok etkin olamayabilirler. En çok uygulanan sözlü uyarılar, durumun tehlikesi gerçekçi düzeyde veremeyeceği gibi uygun davranışın kazandırılmasında yetersiz kalmaktadır. Sosyal tehditleri anlamada güçlük yaşayan zihinsel yetersizliği olan bireyler için özellikle taciz ve cinsel istismardan korunma, yabancı kişilerden korunma becerilerinin edinimi güç olabilmektedir. Bu becerilerin öğretimine ailelerin dâhil edilmesi becerilerin edinimi ve genellemesine büyük katkı sağlamaktadır. Evde güvenliğin sağlanması ya da mahremiyetle ilgili becerilerin öğretiminde ailelerin büyük rolü olduğu ve eğitim aldıkları takdirde yüksek düzeyde güvenlik

becerilerini edindirebildikleri görülmektedir.

Ayrıca güvenlik becerilerinin öğretiminde sosyal durumları somutlaştırmaya, öğretimin görsel desteklerle sunulmasına gereksinim duyulmaktadır. Güven çemberi uygulaması da güvenlik becerilerinin öğretiminde başvurulan tekniklerden biridir.

Güven Çemberi Nedir?

Güven çemberi, OSB (+zihin engelli) olan bireyleri cinsel istismardan korumak üzere sıklıkla kullanılan tekniklerden biridir. Güven çemberine dayalı öğretim; kandırılmayla başa çıkma, yabancı kişilerden korunma, izinsiz teması reddetme gibi davranışların öğretimine temel oluşturmaktadır. **Güven çemberine dayalı öğretimden önce iyi dokunma ve kötü dokunma ile izinsiz fiziksel teması reddetme çalışmaları yürütülmelidir.** Bu öğretimlerin erken yaşta yapılması ve gelişimsel yaşa uygun şekilde yetişkinliğe kadar sürdürülmesi gerekir.

Kandırılma, tüm bireyler için yaşamın her döneminde tehdit oluşturan bir durumdur. Kandırılmayı önlemede kullanılan *güven çemberi*; bireyin sosyal beceri ve davranışları sergilerken çevresindeki kişilerin yakınlık düzeyini ayırt ederek bu kişilerin yabancı ya da tanıdık (güvenilir) olma durumuna göre uygun tepki vermesini öğreten bir çalışmadır. Güven çemberi çalışması, çevresinde bulunan güvenilir kişilerin bireye öğretilmesini içerir. Çalışmada güven

çemberindeki bireylerle belli etkileşimlerin gerçekleştirilebileceği ve bu etkileşimlerde belli fiziksel temasların iyi dokunmaya dâhil olabileceği, güven çemberi dışındaki tüm bireylerin “yabancı” kişi oldukları ve onlarla yapılacak etkileşimlerin sınırları öğretilir.

Güven Çemberi Oluşturma

Güven çemberindeki kişi sayısı, zihinsel yetersizliği olan bireyin yaşına ve zeka düzeyine göre değişkenlik gösterir. Ayrıca güven çemberinde yer alacak kişilerin belirlenmesinde, mutlaka zihinsel yetersizliği olan bireyin temel bakımını üstlenen yetişkin kişi ve uzmanlar iş birliği halinde çalışmalıdır. Güven çemberinde yer alacak kişilerin bireyin akrabası ya da yakını olması şart değildir. Zihinsel yetersizliği olan bireyin yakın çevresindeki güvenilir kişiler olması gerekir. Bu kişilerin gerçekten güvenilir olup olmadığını belirleme süreci hayati önem arz ettiğinden güven çemberi, psikolog, pedagog ve özel eğitim öğretmeni yer aldığı uzman ekibiyle birlikte belirlenmelidir. Mümkün olduğunca bakım verenler arasında tartışılarak belirlenmesi uygun olacaktır.

Güven çemberine dayalı öğretimin ilk adımı, evin ve güven çemberinin dışındaki hiç kimseden hiçbir zaman hoşlanılan bir şeyin alınmamasını öğretmektir. Buna yönelik olarak çocuğa ilk öğretilen “Hiç kimseden hiçbir zaman hoşlandığın bir

şeyi alma!” uyarısının sözel ve davranışsal düzeyde öğretimi gerçekleştirilir. Bunun ardından zihin yetersizliği olan bireyin gelişimsel yaşına göre sırasıyla *izinsiz fiziksel teması reddetme, *iyi ve kötü dokunma, *özel bölgeler *mahremiyet, *izin alma ve izin verme *kandırılmayla başa çıkma öğretileri yapılır. Son aşamada ise cinsel istismar durumunda yapılması gereken davranışlar (örneğin bağırma, yüksek sesle başkalarından yardım isteme, uzaklaştırmak için karşı tarafa fiziksel zarar verme gibi) çalışılır.

Güven çemberi oluşturulurken zihin yetersizliği olan bireyin birincil bakıcısı ya da ebeveyni ile uzmanların (psikolog, pedagog, özel eğitim öğretmeni, rehber öğretmeni) yer aldığı ekip bir araya gelerek şu basamakları izler:

1. İlk olarak zihinsel yetersizliği olan bireyin ebeveyni ya da birincil bakıcısı taciz ve cinsel istismar konusunda uzmanlardan eğitim alır.
2. Ebeveyn/birincil bakıcı kendisine en yakın gördüğü ve her anlamda güvенеbileceği kişileri belirler ve listeler.
3. Uzmanlar ve bakım verenler iş birliğiyle zihin yetersizliği olan bireyin yaşına göre listeden seçilecek kişi sayısı ve kişiler belirlenir.
4. Güven çemberindeki kişi sayısı zihin

yetersizliği olan bireyin gelişimsel yaşına göre 2 de olabilir, 10 da olabilir.

5. Belirlenen her kişi güvenilir birincil bakıcı tarafından onaylanmalı, ekipte çalışan rehberlik öğretmeni/çocuk psikoloğu ve pedagoğ tarafından uzun süreli gözlenerek teyit edilmelidir. Bu basamak zihinsel yetersizliği olan bireyin güvenliği için çok önemlidir. Seçilen kişilerin tanıdık olması yetmez, güvenilirliği konusu tartışılarak doğrulanmalıdır. Bir annenin güvenilir olarak belirttiği bir aile büyüğu, gözlem ekibindeki uzman tarafından güvenilir bulunmayabilir. Bu nedenle güven çemberinde yer alacak kişilerin seçiminde disiplinler arası ekip tartışması çalışması mutlaka yapılmalıdır.

6. Ekip ile güven çemberindeki kişiler listelendikten sonra listeden seçilen kişilerin son dönemde çekilmiş fotoğrafları istenir.

7. Özel eğitim öğretmeni eşliğinde güven çemberi öğretiminde kullanılacak öğretim yöntemi seçilerek yönteme uygun materyaller hazırlanır.

8. Özel eğitim öğretmeni/rehberlik öğretmeni / çocuk psikoloğu / pedagoğ ve bakım veren kişi ile birlikte iletişime geçilir, öğretim süreci anlatılır. Resimli kartla öğretim tamamlandıktan sonra kendileriyle izleme ve değerlendirme oturumları düzenleneceği belirtilir.

9. Güven çemberi öğretimini yapacak birincil

bakıcıya bu adımlar detaylı öğretilmeli, zihin yetersizliği olan bireyin ilerleyen yaşlarında aynı çalışmaları yürütmesi istenmelidir. Bu süreçlerde gelişimsel yaşa uygun kaç kişiyle hangi materyallerle nasıl öğretim yapılacağı konusunda destekler sunulmalıdır.

10. Öğretim sürecinde zihin yetersizliği olan bireyin öğrenme özellikleri dikkate alınarak resimli kartlar ya da bireylerin kendileri, ayrı ayrı veya birlikte kullanılabilir.

Güven Çemberini Tanıtma

Uzman ekip tarafından oluşturan güven çemberinin öğretiminde zihin yetersizliği olan bireyin bireysel özelliklerine göre farklı yöntem, farklı materyal ya da farklı ipuçları kullanılabilir. Güven çemberinin tanıtma bölümü de yine çalışılan zihinsel yetersizliği olan bireyin gelişimsel yaşına göre çeşitlenmektedir. Erken yaşlarda sadece kimin tanıdık kimin yabancı olduğu öğretilirken, okul döneminde ve ilerleyen yıllarda güvenilir kişilerin yanında bu kişilerle olan etkileşimin sınırı, yabancı kişilerle etkileşim şekli de öğretilir. Güven çemberinin öğretim basamakları kullanılan öğretim yöntemine göre farklılaşabilir ancak öğretim temeli basamakları şu şekilde sıralanabilir:

1. Özel eğitim uzmanı, psikolog ve rehberlik öğretmeni iş birliğiyle güven çemberine dahil edilecek kişiler belirlenir ve bir liste oluşturulur.

2. Zihin yetersizliği olan bireyin yaşına göre listeden seçilecek kişiler ve kişi sayısı belirlenir.

3. Seçilen kişilerin son dönemde çekilmiş fotoğrafları istenir.

4. Bu fotoğrafların yanında kullanılacak ilişkisiz fotoğraflar (tanınmayan, yabancı kişiler) hazırlanır.

5. Tanıdık ve yabancı kişilerin fotoğraflarından oluşan araç setleri oluşturulur.

6. Araç setleri üzerinden tanıdık kişiler öğretilir.

7. Tanıdık kişilerle olan sınırlar, yabancı kişilerle olan sınırlar hakkında açıklamalar yapılır.

8. İpucu vermeden değerlendirme oturumları düzenlenir ve tanıdık ve yabancı kişilerle senaryolar oluşturularak gerçek ortamda tuzaklamaya dayalı genelleme oturumları planlanır.

6. KÖTÜ DOKUNMANIN ÖNLENMESİ VE KÖTÜ DOKUNMAYA KARŐİ MÜDAHALE

İyi ve kötü dokunmaya karŐi tepki geliştirebilmesi için önce dokunmaya ilişkin ayırt etme becerisinin geliştirilmesi gerekir. Bu nedenle öncelikle dokunulmadan önce izin alınması gerektiği öğretilmelidir. Benzer Şekilde kendisinin de başkasına

dokunmadan önce izin alması gerektiği kavratılmalıdır. Dokunma için öğrendiği bu kural, izin alınmadan dokunulması halinde güven çemberinden birine haberverilmesinin ğretimi Şeklinde sürdürülmelidir.

İzin Alma-İzin Verme

İzin alma ve verme ğretimi, başkasının bedenine dokunulmadan önce izin alınması gerektiği ve benzer Şekilde kendine dokunulacağı zaman izin verip vermeme kararını alma ğretimi olarak tanımlanabilir.

İzin alma davranışı, erken dönemde çocuğa edindirilmeye çalışılan kurallardan biridir. Örneğin, ocuğun kardeŐine ait oyuncağı almak için, anne-babasının yattığı odaya girmeden önce, yemekten önce atıŐtırmalı bir Şeyler yeme gibi durumlarda izin alma davranışı edindirilmeye çalışılır. Ancak cinsel gelişime paralel olarak izin almanın bir başka bağlamı olan, başkasının bedenine dokunmadan önce izin isteme öğretilmelidir.

Başkasına dokunmadan önce izin almanın edindirilebilmesi için, öncelikle ebeveynlerin ve çocuğun yakın çevresindeki yetişkinlerin çocuğun bedenine dokunmak için izin isteme davranışını sergilemeleri gerekir. Böylece bir önceki dönemde öğretilen kurallarla da tutarlı davranışlar sergilemiş olurlar. Cinsel gelişimin fallik döneminde, çocuğun tüm bedeni uyarım almaya başlamıştır. Bu nedenle ebeveynler çocuklarına sevgi gösterimlerini onlara

dokunarak, sıkıştırarak yapmak yerine sevgilerini farklı davranış formlarında da gösterebilmeyi hedeflemelidir. Çocuklarına birlikte bir etkinlik yapmanın, birlikte kitap okumanın, sohbet etmenin, birlikte vakit geçirmenin de sevginin bir gösterimi olduğunu öğretmelidirler. Fiziksel etkileşim olmaksızın hoşnutluğun yaratılabileceği ve paylaşılabileceğinin örneklenmesi ileri yaşlarda dokunmadan da sevgi ifadesi geliştirebilmesi açısından yararlı olacaktır.

Gelişimsel gecikme olsa bile pek çok çocukta bu dönemde tuvalet eğitimi tamamlanır. Tuvalet ihtiyacını giderirken çocuğa uyması öğretilen gizlilik, örtülülük ve dokunulmazlık kuralları da uygulamaya konmuş olur. Dokunulmazlık, izin alarak zorlama olmaksızın dokunulduğunda sürdürülmüş olur. Böylece çocuk bağımsız bir birey olduğunu ve bedeninin kendi kontrolü altında olduğunu öğrenir. Ayrıca kendi bedeni için geçerli olan dokunulmazlık kuralının diğerleri içinde geçerli olduğunu ve kendi bedeninin dokunulmaz olduğu gibi, bir başkasının bedeninin de dokunulmaz olduğunu öğrenir.

Dokunulmazlık sosyal etkileşimdeki samimiyet veya içtenlik için engel değildir. Normal bireyler tokalaştıktan sonra karşılıklı yaklaşarak kucaşmaktadır. Bu kucaklaşma sırasında bir taraf geri çekilirse veya uzattığı kolunu düz tutmaya devam

ederse, diğer kişi bunun izin vermeme anlamında olduğunu bilir ve sadece tokalaşmakla yetinir. Ancak OSB (+zihin engelli) sahip *çocuklarımız*, karar verme süreçlerinde niyet algısı ve empatinin kullanımında sınırlılıklar göstermektedir. Bu nedenle izin alarak dokunma aynı zamanda özel gereksinimli ergenin korunması amacıyla öğretilmektedir. İzin alma ve verme öğretimi, tacizi ayırt etme ve tepki geliştirme amacıyla başlatıldığı ebeveyne açıklanmalıdır.

Çevresindeki yetişkinler uygulasa bile çocuk izin alma davranışını kolayca öğrenemez. Kararlı ve tutarlı ebeveyn tutumu için bu kuralın çocuğun tacizden korunması için öğretildiği ebeveyne açıklanmalıdır.

İzin verme davranışının öğretiminde, daha önce kazandırılan tanıdık kişileri ayırt etme davranış temel alınarak öğretim desenlenmelidir. Tanıdık olarak öğretilmemiş, yani ebeveyn tarafından güven çemberi içinde yer verilmeyen kişilerle yakın fiziksel temasta bulunması bu şekilde kontrol altına alınmış olur. İyi ve kötü dokunmayı ayırt etme öğretildikten sonra bu konu bir kez daha ele alınıp tokalaşmanın kötü dokunma olmadığı ve tanıdık olmayan kişilerle tokalaşabileceği öğretilecektir. Fallik dönemde sıklıkla sarılarak öpme ve kucığına oturma davranışı gösterildiği için öncelikle bu davranışların kontrol altına alınması önemlidir.

İzinsiz Teması Reddetme ve Rapor Etme

Çocuklara dokunulmazlık, izin alma-izin verme ve kişisel alanını koruma öğretiminden sonra izinsiz teması reddetme ve rapor etme çalışılmalıdır. İzinsiz temas, hem izin almanın hem de kişisel alanın ihlalini içeren bir davranıştır. Bu davranış tanıdık olmayan (güven çemberinde olmayan) biri tarafından gerçekleştiriliyorsa iyi niyetli olarak değerlendirilmemelidir. Bu nedenle bildirimde bulunma ile birlikte çalışılmalıdır. İzinsiz teması reddetme ve rapor etme, tacizden kurtulabilme ve kendine yapılanlar konusunda bir yetişkinin farkındalığını sağlama için öğretilmektedir.

İzin almadan temasta bulunulma girişi olduğunda, kişisel alanı koruma girişimleri başlatılır. Ancak izinsiz temasta ısrar ediliyorsa çocuğa, elini uzatarak kişiyi itip kişisel alanından çıkarmayı başlatması ve yüksek sesle bağırarak kişiyi reddetmesi ve ardından başkalarından yardım istemek üzere bağırması öğretilmelidir. İzinsiz temastan kurtulamıyorsa kendisini tutan kişiye zarar verici (tekme atma, ısırma, tırmalama, vb.) davranışlarda bulunabileceği açıklanmalıdır.

İzinsiz fiziksel temastan kurtulunmuş olsa bile bunun tanıdık yetişkinlere anlatılması gerektiği de çocuğa öğretilmelidir. Bu bağlamda ebeveynlerin de ayrıca bilgilendirilmesi veya eğitilmesi

gerekmektedir. Eğitimci olarak ailelere çocuklarını bildirimde bulunma girişimlerini onların sözünü kesmeden ve yargıda bulunmadan dinlemeyi öğretmek gerekir. İzinsiz temasa ilişkin rapor etme becerisinin gelişmesi amacıyla ebeveyn eğitimi de yapılmalıdır.

Reddi Kabul Etme

İzinsiz teması reddetmeyi öğrenen çocuk bunu sadece kendisi için uygulayabilir. Bu hakkın arkadaşı için de geçerli olduğunun ayrıca öğretilmesi gerekebilir. Yanlışlıkla arkadaşına izin almadan dokunduğunda karşılaştığı reddetme davranışını kabul etme, özür diledikten sonra da hatırlattığı için teşekkür etmesi öğretilmelidir.

İyi ve Kötü Dokunmayı Ayırt Etme

İzin alma, izinsiz teması reddetme ve reddi kabul etme eğitimi yapılması, sosyal ortamlarda karşılıklı dokunulmazlığın kabul edilmesini sağlasa da dokunmasına izin verilen arkadaşların, dokunma biçimine göre de sınırlandırılmasının öğretilmesini gerektirmektedir. İyi-kötü dokunmayı ayırt etme bir beceri eğitimidir. Çocuklar genellikle samimi arkadaşlarına dokunma izni vermektedirler. Ancak zaman içinde bu iznin kötüye kullanılmaması için çocuklara iyi-kötü dokunmayı ayırt etmenin öğretilmesi yerinde olacaktır.

Örneğin; Kötü dokunma kız ve erkek

çocuklarda “bikini bölgesi” olarak tanımlanan bölgeyi içermektedir. Tabii ki farklı kültürel gruplarda sınırlar yeniden farklı biçimde belirlenebilir. Bikini bölgesi, dokunma için izin istenmiş olsa da izin verilmiş olsa da dokunulamayacak bölge olarak öğretilmelidir. Benzer bir dokunmanın kendine yapılması halinde hemen güven çemberindeki yetişkinlerden birine haber verme öğretilmelidir.

Kötü Dokunmaya Maruz Kalınan Durumlarda Kaçma-Kaçınma

Cinsellikle ilgili kural, beceri ve davranışların ergenlik dönemi öncesinde edindirilmeye başlanmış olması gerekir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi ebeveynler cinsel gelişimin tipik davranışlarıyla oluşan doğal fırsatları değerlendirerek bunları çocuklarına öğretmemiş ya da bir kısmını edindirmiş olabilirler. Kurumsal eğitim ortamında bu kural, beceri ve davranışların eksik edinimi bazı riskleri arttırabilmektedir. Ergenlik döneminin doğası nedeniyle oluşan davranış eğilimleri de risk arttırıcı unsurların oluşma ihtimalini güçlendirebilir. Bu nedenle çocuklarda bunların edinilip edinilmediği gözlenerek veya tuzaklanarak değerlendirilmeli ve gerekiyorsa her biri için telafi edici öğretim düzenlemeleri yapılmalıdır.

Kurumsal ortamlarda iyi ve kötü dokunma, kötü dokunmayı ihbar etme

öğretimi için öncelikle kurumda kime ihbarda bulunulabileceğinin öğretilmesi gerekmektedir. Bunun için kurum içinde çocuğun her zaman ulaşabileceği ve çoğunlukla belli bir konumda ikamet eden bir veya iki kişinin belirlenmesi gerekir. Bu bağlamda kurumsal yapının istismara ilişkin duyarlı bir politikayı benimsemiş olması gereklidir.

Kötü Dokunmaya Maruz Kalınan Durumlarda Bildirimde Bulunma

Kötü Dokunmayı Engelleme. Bedenine dokunulmadan önce ondan izin istenmesi gerektiği çocuğa daha önceden öğretilmiştir. Ancak izin alınsa bile bedenine kötü dokunma yapıldığında bunu engelleme hakkı olduğu da öğretilmelidir. Bu engelleme, kollarıyla iterek kişisel alan dışına çıkarma şeklinde olabilir. Kötü dokunma girişimi durdurulsa bile hemen ardından en yakın yetişkine bildirimde bulunmak üzere uzaklaşması ve güven çemberindeki bir yetişkine ulaşması öğretilmelidir.

Kurum içinde akran tarafından dokunmaya izin alındıktan sonra kötü dokunma gerçekleşmiş ise kural ihlali yapan öğrencinin de performansı kontrol edilmelidir.

İzin alınarak dokunma izninin kötüye kullanılmasının dışında doğrudan kötü dokunmaya maruz kalınması halinde kötü dokunmayı yapanla etkileşime girmeden hemen uzaklaşarak ihbarda bulunma da çalışılmalıdır.

7. KİŞİSEL ALAN VE KORUNMASI

Etkileşimde Kişisel Alan Ve Korunması

Mahremiyetin korunması için cinsel gelişime paralel mahremiyet ve cinsellik eğitiminin tüm bireylere verilmesi gerekir. Ancak hala bazı uzmanlar cinsel eğitim vereceğiz diye çocuklarda mahremiyet eğitiminin zarara uğratıldığını iddia etmektedirler. Cinsel gelişime, kültürümüze ve yasal alt yapımıza uygun olarak titizlikle planlanan ve doğru bir şekilde yapılan cinsellik ve mahremiyet eğitimi, özel gereksinimli çocukların istismardan korunmasına gerek kalmayacak şekilde bir bilinçlenme yaratabilir. Aksi halde bireylerin birbirlerini taciz etmemesini sağlayacak özbenlik kontrolü nasıl geliştirilebilir...

Mahremiyet becerilerinin çocuklara uygun ve doğru biçimde kazandırılması kadar yetişkinler tarafından bilinmesi ve sürdürülmesi de önemlidir. Çocuklara nesne gibi davranarak, yetişkinler kendilerini nesnenin sahibi gibi varsaymamalıdır. Yetişkin bireyler sevgi gösterme adına çocuğa istedikleri zaman, istedikleri şekilde dokunmamalıdır. Çocuk her şeyden önce bir insan yavrusudur, ona yardım amaçlı bile müdahale edilecek ise bunun ona söylenmesi gerekir.

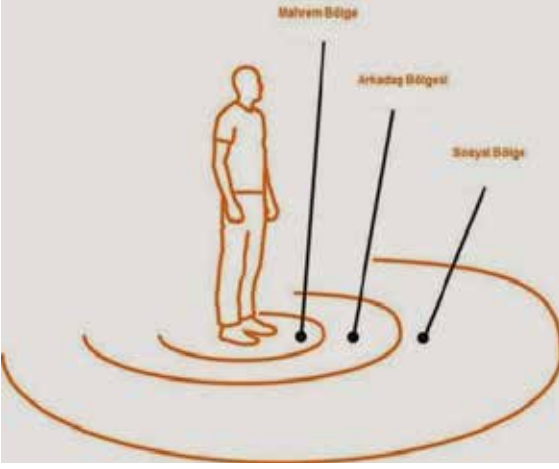
Ebeveynler çocukların yasal temsilcisidir. Çocuklar kendini savunamayacak durumda

olabilirler. Çocuklar kendi haklarını bilmeseler bile, yetişkinler onun haklarını bilmeli ve ihlal etmemeye çalışmalıdırlar. Çocukların kendini savunamaması, onların haklarının istendiği zaman çiğnenebileceği anlamına gelmemelidir. Bu zamana kadar hiçbir birey, kişilik haklarına saldırıldığı ve özel hayatına müdahale ettiği için ebeveynine dava açmamıştır. Ebeveynler, çocuklarının haklarını koruyamamaları sonucunda, onların kişilik haklarına karşı farkında olmadan suç işlemektedirler. Çocukların da her şeyden önce bir birey olarak ad, fiziksel özellik, beden, vücut dokunulmazlığı, iletişim, düşünce ve istekler gibi kendine özgü hakları vardır. Çocuğun mahremi başka kişilerin önünde açıklanmakta, eylemselliğe dönüştürülmektedir. Örneğin çoğunlukla çocuklar başkaları yanında giydirilmekte, çıplak bırakılmakta, cinsel organının gösterilmesi istenmekte ve yaptırılanlar eğlence ve alay konusu edilmektedir. Halbuki çocuğun geleceği, ruhsal durumu, gelişimi, ahlakı ve özgüven değerleri bu paylaşımlar nedeniyle sarsılabilir. Çocuğun gelişimi sağlamak sadece birincil ihtiyaçlarını gidermek değildir. Onların hak ve özgürlüklerini bilmesi, kendine ait kişisel alan oluşturabilmesi, alanını koruyabilmesi, saygı duyulmasını isteyebilmesi ve sağlayabilmesi, çocukluk döneminde temellendirilmektedir. Ebeveynler de dahil olmak üzere tüm yetişkinler;

- Çocuğun mahremiyet hakkını sağlamalıdır.
- Çocuğun mahremiyet alanını ihlal etmemelidirler.
- Çocuğun mahremiyet hakkına saldırıların engellenmesini istemelidirler.
- Çocuğa mahremiyeti öğretmekten kaçınmamalıdır.
- Çocuğun mahremiyet hakkı kapsamında soru sorma, öğrenme ve eğitime hakkı olduğunu bilmelidirler.
- Çocuğun kişilik haklarını yok saymamalıdır.
- Çocuğun güvenli özel alanına sahip olmasını sağlamalıdır.
- Çocuğa özgürlük alanı yaratmalı ve saygı duymalıdır.
- Çocuğu teknoloji dünyasında kirletmemeli, paylaşımlarda mahremiyetini korumalıdır.
- Teknolojiye karşı bilinçli olmalarını sağlamalı ve tuzağına düşmelerini engellemelidirler.
- Özgür birey olmalarını desteklemelidirler.
- Gerekğinde çocukları korumalı ve onların haklarını savunmalıdır.

Çocuk yaşına girdiğinde ya da kısa süre sonra yürümeyi öğrenecek fiziksel gelişim düzeyine ulaşır. Odasında emzirilerek uyutulsa bile uyandığında bir yıldır güven duyduğu ebeveyn odasına gitmeye çalışacaktır. Çocuğun bu girişimi, mahremiyet alanlarının öğretimi için doğal bir fırsat öğretimini başlatma zamanının geldiğini gösterir.

Ebeveyn yatak odası ve kendi odası birer mahremiyet alanıdır. Ancak, çocuğa mahremiyet alanı sözel olarak anlatıldığında, çocuğun bilişsel düzeyi, bunu anlamlandırarak düzeyde gelişmediğinden edinim çalışması şeklinde davranış öğretimi biçiminde mahremiyet alanlarını ayırt etmeye başlayabilir. Çocuk var olan bilişsel düzeyi ile “ayırt etme” yi öğrenebilecek düzeydedir. Bu durum annesine ayrı babasına ayrı tepki verme davranışlarını sergilediğinde rahatlıkla gözlenebilir. Bir başka mahremiyet alanı da banyodur. Bu alanın da öğrenilmesini sağlamak üzere davranışları yönlendirilerek edinim sağlanabilir.

Kişisel Alanını Ayırt Etme: Çocuklara öncelikle öğretilmesi gereken alan kişisel alandır. Yaşı ilerledikçe mahrem bölge ve sosyal ya da ortak bölge alanlarının öğretimi de planlanabilir. *Kişisel* bölge (arkadaş bölgesi) ; pratik olarak bir kol boyu mesafesi olarak tanımlanan ve tanıdığımız (güvendiğimiz) kişilerle paylaşabildiğimiz alandır. Akrabalarımız, arkadaşlarımızla paylaştığımız 45-120 cm. arasında değişen bir mesafe olarak tanımlanmıştır. Arkadaş bölgesi olarak da adlandırılır. *Sosyal bölge* ise tanımadığımız ancak etkileşmek zorunda olduğumuz kişilerle aramıza 120-300 cm koyduğumuz mesafedir. Örneğin, evimizde tamirat yapan tesisatçı veya doğramacı, postacı, bakkal, işyerindeki yeni eleman ve çok iyi tanımadığımız kimselerle etkileştığımız mesafedir. *Mahrem bölge*; 45 cm. den vücut sınırlarımıza kadar olan alandır. Bu alan bebeklik döneminde bakım verenlerin girebildiği ancak mahremiyet eğitimi tamamlandıktan sonra müdahil

olunmaması gereken alandır. İki yetişkin kişinin birbirlerinin mahrem bölgeleri içerisinde olmalarının iki nedeni olabilir. Bu kişiler birbirlerine çok yakındır (eş, sevgili, vb) ya da birbirlerine karşı düşmanca bir tavır içindedirler. Bu nedenle bireyin mahrem bölgesine izinsiz asla girilemez. Bir kişi, mahrem bölgesine tanımadığı veya istemediği başka bir kişinin girmesi halinde, kişinin psikolojik durumu gerginleşir, otomatik olarak savunma pozisyonuna geçer veya bu mesafeyi korumak için geriye doğru çekilir. Fiziken geri çekilmek mümkün değilse, kişilerin savunma mekanizması olarak bakışlarını kaçırdıkları, kafalarını çevirdikleri görülmektedir.

Kişisel Alanın Korunması

Kişisel ve sosyal bölgelerimize yabancıların girmesine bazı durumlarda (sıra bekleme, toplu taşıma araçları vs.) tahammül göstersek bile, bir yabancıнын mahrem bölgemize girmesi vücudumuzda fizyolojik değişikliklere neden olur. Kalp kanı daha hızlı pompalar, adrenalin salgısı yoğunlaşır ve olası bir “kaç veya saldır” durumuna hazırlık yapılırken beyin ve kaslara daha fazla kan gider. Yetişkin bireyler bu durum karşısında kaçma ya da kaçınma davranışları geliştirebilir. Ancak söz konusu çocuk (bilhassa da özel eğitim ihtiyacı olan çocuk) olduğunda, çok erken dönemden itibaren bu becerilerin edinim yoluyla kazandırılacak tutum ve davranışlarla

geliştirilmesi gerekmektedir.

Mahrem bölgemize izin istemeden ve onayımız olmadan başka birisi giriyorsa bu iyi niyetli bir girişim değildir. Bu tür girişimler sonrasında genellikle cinsel ya da fiziksel saldırı niyeti olduğu görülmüştür. Karşımızdakinin saldırgan olduğuna ilişkin karar genellikle yakınlaşma için izin alıp almamış olmasıyla kesinleşir.

Başkasının kişisel alanının korunması

İzinsiz teması reddetmeyi öğrenen çocuk bunu sadece kendisi için uygulayabilir. Bu hakkın arkadaşı için de geçerli olduğunun ayrıca öğretilmesi gerekmektedir. Yanlışlıkla arkadaşına izin almadan dokunduğunda karşılaştığı reddetme davranışını kabul etme, özür diledikten sonra da hatırlattığı için teşekkür etmesi öğretilmelidir. Bu davranışlar reddi kabul davranışlarının öğretiminde ele alınmaktadır.

8. CİNSEL GELİŞİME UYGUN VE GÜVENLİ DAVRANIŞLARIN KAZANDIRILMASI VE DESTEKLENMESİ

Güvenli Olan ve Olmayan Cinsel Davranışlar

Erken çocukluk döneminde örtülülük, gizlilik ve dokunulmazlık gibi mahremiyet davranışlarının kazandırılmaya çalışıldığını biliyoruz. Okul öncesi eğitim döneminde de bu davranışların tamamlanması ve

sürdürülmesiyle ilgili çalışmaların yapılmış olmasını umuyoruz. Ancak aradan geçen süre ve kendiliğinden genelleme yetersizliği, uygun olmayan davranış biçimleri geliştirmesine neden olabilir.

Ayrıca ergenlikte hormonlar nedeniyle de farklı davranış eğilimlerinin oluşabildiğini biliyoruz. Ergenlik, normal gelişim gösteren çocuklarda olduğu gibi özel gereksinimli çocuklar için de kritik evrelerden birisidir. Ergenlik döneminde çocuklarınızda hem fiziksel hem de psikolojik değişimler oluşmaya başladığı kabul edilir. Fiziksel gelişim ve olgunlaşmaya bağlı olarak vücut yapılarında değişimleri olduğu gibi bio-kimyasal değişimleri de oluşmaktadır. Bu değişimler motor koordinasyonlarını etkilediği kadar, duygusal tepkilerini de etkilemektedir. Çocuğun eğitiminden sorumlu kişiler olarak sizler, çocukların büyüdüğünde onların daha uygun ve tutarlı davranacaklarına ilişkin beklenti oluşturabilirsiniz. Ancak çocuklar vücudunda hızla oluşan bu değişimlere uyum sağlayarak dengeli davranışlar gösterebilmek için biraz zamana gereksinim duymaktadırlar. Ergenlik dönemindeki özel eğitim ihtiyacı olan çocukların karşı karşıya geldikleri uyum güçlükleri ve başa çıkma yolları üzerinde durulmalıdır. Aksi halde uygun olmayan davranışları artabilir.

Özel eğitim ihtiyacı çocuklarımızda

da ergenliğe paralel olarak benzer davranış eğilimleri oluşabilmektedir. Erken dönemde başlatılan özel eğitim uygulamalarında, davranış kontrol teknikleriyle yönlendirilebilen davranışlarda, ergenlik döneminde güçlükler yaşanabilmektedir. Hafif düzeyde zihinsel engelli çocuklarımız da cinsel uyarımlar nedeniyle oluşan durumlarda tam olarak nasıl davranacaklarına ilişkin davranış repertuarını kendiliğinden oluşturamazlar.

Okul ortamı ortak paylaşılan sosyal alan olduğu için sosyal etkileşim bağlamında “izin almadan dokunmama”, “kötü dokunma”, “vücudumuzun mahrem bölgeleri” kavramları yeniden ölçüt karşılama düzeyinde tekrar edildikten sonra “arkadaşlar birbirine kötü dokunma yapamaz”, “izin verilse bile kötü dokunma yapamazsın”, “mahremiyet alanı dışında vücuduna dokunamazsın”, “okulda mahrem bölgelerini açamazsın”, “tuvaletteki kabine başkasıyla giremezsin”, “tuvalet kabinini kapısı açıkken kullanamazsın” gibi kuralların öğretimi yapılmalıdır. Bu çalışmalar erken dönemde evde öğretilen mahremiyet becerilerinin farklı ortama genellenmesinin öğretimi olarak tanımlanabilir.

Cinsel Gelişime Uygun Ve Güvenli Davranışların Kazandırılması Ve

Desteklenmesi

Davranışları ortaya çıkardığı söylenen duygusal süreci başlatan algılama ve yorumlama süreçleri, bellek gibi çok kapsamlı ve karmaşık süreçlerin de bir parçasıdır. Duygunun tanımlanması, içeriği ve biçimi, hangi duyguların diğerlerine göre daha öncül olduğu, kültürler ve türler arası yaygınlığı ve ortaklığı, her farklı duygunun farklı fizyolojik gereksinimleri temsil edip etmediği, edimsel ve çevresel süreçlerin rolleri, duyguların bilişsel süreçler üzerindeki etkisi ve bağımlılığı, bilinçli ve bilinçsiz işlevlerin duyguların içindeki önemi gibi uzayıp giden birçok tartışma konusu güncelliğini korumaktadır. Duygu işleme süreçlerinin sosyal etkileşimin önemli bir parçası olduğu bilinmektedir. Duygu işleme süreçleri üstüne yapılan araştırmalarda en sık olarak tanıma, hatırlama, deneyim, ifade etme kavramları incelenmektedir.

Davranışlarımızın çoğunun duygusal alt yapıya dayalı ve erken dönem yaşantılarını temel aldığı ve cinsel davranışların oluşumunda da cinsellik hormonlarının etkisini hatırlayarak, uygun cinsel davranışları benimsetmenin aslında oluşan davranış eğiliminin kontrolünü öğretmek olduğunu söyleyebiliriz.

Cinsellik ile ilgili duyguların uygun şekilde sözel ifadesini öğretirken, karşılık görmesi

halinde davranışa dönüşebilirliğin de benimsetilmesi gerektiğinin altını çizmiştik. Cinsellik hormonlarıyla oluşan duygu yoğunluğunun, kendi bedenine yönelik (bedenine dokunma ve cinsel rahatlama gibi) davranışlara dönüşmesinde sakınca bulunmamaktadır.

Duygusal süreç yaşanırken sadece kendi duygularını doğru anlamlandırmanın yanı sıra karşımızdaki bireyin duygularını da doğru anlamlandırmak önemlidir. Ancak karşımızdaki bireyin duygularını anlama yalnızca kavramsal mantık yürütmenin yeterli olacağı bir süreç değildir. Kişinin karşısındakinin duygularını anlamasını nöronal aynalama sisteminde oluşturulmaktadır. Ayna nöronlar, başkalarının duygu ifadelerini algılamak taklidini oluşturarak anlamlandırmak ve tanımak görevini yürütmektedir. Duygusal süreçlerin uygun davranış formlarına dönüşümü fiziksel ve zihinsel farkındalık hallerinin eş güdümüyle sağlanmaktadır. Özel eğitim ihtiyacı olan erişkin adaylarının içinde bulunan OSB (+zihin engelline) sahip bireylerin bu bağlamda yetersizliği bilinmektedir. Ayrıca taklidini oluşturarak anlamlandırma bilişsel süreçlerden bellekle ilgili işlemlemeyi gerektirmektedir. Bilindiği gibi özel eğitim ihtiyacı bireylerin eğitim programlarında, duygu ifadeleri ve yüz ifadelerinden duyguları anlamlandırma sistematik olarak öğretilmesi gereken beceriler arasında

yer almaktadır. Bu konudaki yeterliliğin sınırlı olması karşısındaki bireyi tam olarak anlayamama ya da yanlış anlamlandırma olasılığını akla getirmektedir. Bu sınırlılığı aşabilmek için yapabileceğimiz şey, ilişki türlerini anlamlandırmayı öğreterek hangi ilişki türünün kimlerle nasıl yaşanabileceğini aşamalı olarak öğretmektir.

Bu bağlamda “arkadaşlarıma dokunmadan da onları sevdiğimi ya da yalnızca “sevgimi” gösterebilirim”, “ilgi duyduğum kişilere duygularımı sözel olarak belirtmeliyim”, “Hoşlandığım arkadaşım, benden hoşlanmadığını söylerse duygularını kabul etmeliyim.” gibi kendini yönlendirme çalışmaları sosyal öyküler aracılığıyla öğretilmelidir. Aslında bu becerilerin ediniminin fallik dönemde ebeveynin fiziksel olmayan sevgi gösterimleriyle çocuğun davranış repertuarına katılmış olması gerekir. Ancak her edinim gibi davranışların farklı gelişim dönemlerinde bilişsel formları da örneklenerek öğretilmelidir.

Uygun Olmayan Cinsel Davranışlarla Başa Çıkmaya Yönelik Uygulamalar

Özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin cinsel gelişimlerini önlemeye çalışan birinci görüş, zihinsel yetersizliğe sahip olan bireyin cinsellik hakkındaki bilgileri ne kadar az olursa o kadar iyi olduğu görüşüdür. Diğer görüş, her insan gibi zihinsel yetersizliğe

sahip olan bireylerin de cinselliği yaşamaya hakları olduğunu savunur. Araştırmalar hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireylerin normal insanlar gibi cinsel dürtülerini kontrol edebildiğini, orta düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireylerin yardıma ihtiyaçları olduğunu, ağır düzeydeki zihinsel yetersizliği olan bireylerin ise cinsel dürtülerini çok az kontrol edebildikleri, psiko-sosyal cinsel gelişimlerinin eksik olduğu şeklindedir. Zihinsel yetersizliği olan bireylerin arkadaşlarından, kitaplardan doğru ve gerekli bilgileri edinmeleri çoğu zaman mümkün olamadığı, ayrıca gözlem yaparak öğrenme süreçlerinde de zorluk yaşamaları nedeniyle zihinsel yetersizliği olan ergenler, anne babalarının ve öğretmenlerinin yönlendirmelerine ihtiyaç duymaktadırlar. Toplumda cinsellik rahat konuşulmadığından hem aileler hem de öğretmenler genelde bir sorun olmadıkça görmezden gelme eğilimine girebilmektedirler. Bu konuya ilişkin bir sorun yaşanır da zihin yetersizliği olan bireye doğru yaklaşım sergilenmediği, görmezden gelme, kızma, cezalandırma, kısıtlama, sözel ve davranışsal şiddete varan tutumlar sergilenemediğinden söz edebiliriz. Zihinsel yetersizliği olan bireyler de nasıl acıkıyor ve sonuçta besleniyorlarsa; ya da acıktıklarını ifade edemeseler de yaşamak için beslenmeye ihtiyaçları varsa, aynı şekilde, normal düzeninde çalışan hormonları nedeniyle cinsel

aktiviteleri olmaktadır. Zihinsel yetersizliği olan bireylerde fiziksel gelişim normal olduğundan, cinsel gelişim de normal sırayı izlemektedir. Zihinsel yetersizliği olan bireylerin genelde yaşlılarından daha fazla cinsel ilgilerinin olduğu, daha fazla cinsel içerikli davranışlar sergilediği düşünülür. Oysa zihinsel yetersizliği olan bireyler cinsel içerikli davranışların nerede, ne zaman, hangi durumlarda uygun olup olmadığını bilemedikleri yani cinsel içerikli davranışlarını kontrol edemedikleri için böyle algılanmaktadırlar.

Kandırılma ile Başa Çıkma

Her yaşta insanın kandırılabilir olduğu bir gerçektir. Kandırılma sadece çocuklar için değil yetişkinler için de sorun olan bir davranıştır. Kandırılma normal bireyler için olduğu kadar gelişim geriliği gösteren bireyler için de söz konusudur. Kandırılma, genellikle bir hoşnutluk vaadi ile çok da doğru olmayan bir davranışın birey tarafından yapılmasını sağlamaktır. Çünkü kandırılma sonrası izinsiz fiziksel temas olma olasılığı yüksektir. Genellikle de bu davranış sonucunda taciz edilme kolaylaşmaktadır. Ancak zarar görmemesi için gelişimsel gerilik gösteren çocuklarda kandırılmayı bertaraf edecek davranış biçiminin çok erken dönemde öğretilmesi ve istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi gerekir. Bu nedenle biraz sert bir karar olarak nitelense de özel gereksinimli çocuklar

için kandırılmayı engelleme için bir kural öğretimi yapılmalıdır.

Bu öğretimin birinci basamağı evin dışında ve güven çemberinin dışındaki hiç kimseden hiçbir zaman hoşlandığımız şeylerin alınmamasıdır. “Hiç kimseden hiçbir zaman hoşlandığın bir şeyi alma” sözünün eylem şeklinde öğretimi ne kadar erken dönemde başlatılırsa o kadar iyi olur. Ancak öğretim sonradan yapılıyorsa güven çemberine dayalı olarak öğretilir. Kandırılmayla başa çıkma öğretimini, güven çemberine dayalı izinsiz fiziksel teması reddetmenin öğretiminde kullandığımız ek bilgi sunumlu eşzamanlı ipucuyla öğretim esnasında sunulan ek bilgi şeklinde yapabilirsiniz.

Kandırılmayla başa çıkabilmek için “tanımadığın kişilerden asla bir şey alma”, “istediğin şeyi vereceğini söyleyen kişi yabancı ise mutlaka tanıdığın birine haber ver” “almadığın ve beğendiğin şeyi güven çemberindeki tanıdıklarından birine söyle, o sana verecektir” kurallarını davranışa dönüştürünceye kadar öğretmek yerinde olacaktır. Aslında normal gelişen bireyler için de kamu spotu olarak söylenen “yabancılardan ikram kabul etmeyiniz” uyarısının altında yatan, kandırılma gerçeğidir.

Sosyal Paylaşım Alanlarında Ortaya Çıkan Uygun Olmayan Cinsel Davranışlara Müdahale Yöntemleri

Cinsellik konusu zihinsel yetersizliği olan bireyler söz konusu olduğunda toplumda kaygı yaratır. Genellikle toplumun bu konuda bakışı ya çekinme ve korkma ya da görmezden gelme şeklindedir. Özel eğitim ihtiyacı bireyler cinsel gelişimleri normal bireylerden farklılık göstermese de ifade etmekteki farklılıklar nedeniyle çevresinde kaygı yaratmaktadır. Uygun davranışlar konusunda eğitim almadıklarında, var olan olgunluk düzeyleri ve yaşam deneyimleri uygun davranış oluşturmada sorunlar yaşamalarına, özellikle kendilerine yönelik sevgi ve ilgi ifadesini anlamlandırmakta hatalar yapabildiklerinden tacize de açık olabilmektedirler. Cinsellik, bedensel değişimler, fizyolojik değişimler, cinsel kimlik ve roller, cinsel istek bireyin kendi cinsel kimliğini kabul etmesidir. Cinsiyetinin gereği olarak, karşı cinsle ilgilenmesi de cinsellik olarak adlandırılmaktadır. Bir sürü değişimin olduğu bu süreçte, nasıl anlamlandırıp kontrol edileceği, bedensel ve fizyolojik değişimler özel gereksinimli bireylere iyi anlatılmalıdır.

Baş Etme İli İlgili Öneriler Neler Olabilir?

Bu dönemde kadın, bireylerin âdet kanamalarının kontrol edilmesi, ped

kullanma, çantasında ya da yedekte ped bulundurma, ped satın alma örneklerle, model olarak anlatılmamıştır. Bu kanamaların doğal olduğu ama sadece anne abla gibi yakından ilgili kişilerle paylaşabileceği söylenmelidir. Yine yakınlarının âdet kanamalarının düzenli olup olmadığını takip etmeleri, düzensizliklerde tıbbi yardım almaları önemlidir. Ergen erkek bireyler gece boşalmaları yaşayabilirler. Yaşadığı durumda neler yapması gerektiği, kendisini nasıl temizleyeceği, durumun gizlilik içerdiği tercihen baba, abi ya da yakınındaki kişiler tarafından anlatılmalıdır.

En çok kaygılanan davranışlardan biri zihinsel yetersizliği olan bireylerin mahrem olmayan alanlarda özel bölgelerine dokunma ya da cinsel rahatlamada bulunma eğilimleridir. Ergenlik döneminde belirlenen mahrem alanlarda bu davranışların yapılması gelişimin normal bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Zihinsel yetersizliği olan bireylerde bu davranışların gerçekleşme oranında sıklık gözlenir. Mümkünse kendi cinsiyetinden olan yakını bu konu ile bilgilendirme yapmalıdır. Zihinsel yetersizliği olan bireylerin mahrem olmayan alanlarda özel bölgelerine dokunma ya da cinsel rahatlamada bulunma davranışlarının mahrem alanlarda (banyo, ya da ergenin kendi odası gibi) kendisine zarar verici hareketlerde bulunmadan yapılması gerektiği, bunun özel bir konu olduğu,

başkalarının yanında ya da görebileceği yerde yapmaması gerektiği anlatılmalıdır. Özellikle sıklığı fazla olduğu dönemde onu meşgul edecek farklı uğraşılara yönlendirilmesi, dikkatini kaydırmasına yardımcı olunması uygun olacaktır. Yine sıklığı çok fazla olduğunda ve kendisine zarar verici özelliğe ulaştığında tıbbi yardım alınabilir. Spor, el işi faaliyetleri, ev işlerinde uygun yapabildiği bir uğraşıya yönlendirilme, sosyal paylaşımların içine çekilmesi bu davranışın problem davranışa dönüşmesini engelleyebilir.

Bireysel eğitim sırasında sevdiği bir etkinlik olan boyama etkinliği konulabilir, sınıf içinde görevlendirmeler yapılabilir (çöp dökme, tahtayı silme gibi) yaptığı her bir görevlendirmeden sembol yıldızlar alabilir ve haftanın sonunda da aldığı yıldızlar ile istediği bir etkinliğe ulaşması sağlanarak ödüllendirilebilir. Bir süre sonra ilgi ve dikkatini başka görevlere kaydıracağı, becerilerine uygun etkinlikler yaptığı sürece, özel bölgelerine dokunma ve bu şekilde cinsel rahatlama sağlama davranışında azalma olduğu gözlenmiştir.

Cinsel kimlik ve rollerin anlatılması, model olarak gösterilmesi, o rollere uygun görevlendirmeler yapılması uygun olur. Giyim, konuşma ve davranışlarının cinsel kimliğine uygun olması anlatılmalıdır. Zihinsel yetersizliği olan bireylerin

anlamadıkları ya da fark etmeyeceği düşünülüyor. Bu nedenle giysi seçimleri konusunda yardımcı olunması, cinsiyetine uygun giysilerin seçilmesi, mahremiyetine önem verecek şekilde giyinmesine yardım edilmesi önemlidir. Bu bağlamda özel eğitim veren kişi aynı zamanda rol model olması nedeniyle de önem kazanır. Eğitimcisi gibi olmaya çalışan birey, onu rol model olarak seçtiğinde ya da benimsediğinde ona benzer davranışlar sergileyeceğinden onu/ eğitimcisini cinsel kimlik konusunda da örnek alabilir. Cinsiyetine uygun rollere yönlendirilmesi eğitimi sırasında da yapılabilir. Cinselliğe yönelik ilginin kız ve erkek zihinsel yetersizliği olan bireyler arasında farklılık gösterdiği, erkeklerin kızlara nazaran cinselliğe ilgilerinin daha fazla olduğu bildirilmektedir. Ayrıca alanyazında zihinsel yetersizliği olan bireylerde yaşam kalitesinin düşüklüğü, yanlış yönlendirmeler, cinsel istismar, iş sahibi olamama, gereksinimlerini ifade edememe ve bu nedenle de yardım alamama, cinsel dürtü ve sorunları nedeniyle cinsel sapmaların daha sık görüldüğü belirtilmiştir. Bu durumun asıl nedeni cinsel eğitim vermek yerine genellikle yanlış yönlendirme yapılması, cinsel dürtülerin baskılanmaya çalışılması gibi nedenlerdir. Dolayısıyla cinsel bilgilendirme ve yönlendirmelerin yapılmamasının uzun

vadede sonuçları oldukça olumsuzdur. Cinsellik söz konusu olduğunda eğitimciler ailenin; aileler ise eğitimcilerin görevi üstlenmesini beklemektedir. Oysa özellikle zihin yetersizliği olan bireylerde iyi bir iş birliği içinde bu konular rahat bir şekilde ifade edilerek bakım verenler ve eğitimciler işbirliği ile çalışmalıdır.

Cinsel Gelişime Uygun ve Güvenli Davranışlara İlişkin Koruyucu Sağlık Tedbirleri

Mahremiyet davranışlarının edinildiği fallik dönemde, gelişime uygun ve güvenli sağlık davranışı boşaltım zamanlamasını tam olarak beceremediği durumlarda uzun süre ıslak ve kirli kalmadan mahremiyet alanında temizlenmek ve giysilerini değiştirmek olarak tanımlanabilir. Ancak latent döneme gelindiğinde, gelişime uygun ve güvenli sağlık davranışı oyuna dalarak çış kaçırdığında, okulda belirlenen mahremiyet alanlarını kullanarak giysi değiştirmesi olarak düşünülmelidir. Bu dönemde kız çocuklarında başlayan yumurtalık gelişimi nedeniyle oluşan akıntının yarattığı ıslaklığın giderilmesi için günlük çamaşır değiştirme ve her iki saatte bir günlük ped değişimi onların hijyen alışkanlıklarının geliştirilmesi ve sağlık açısından önemlidir.

Ergenlik dönemindeki istem dışı boşalmalar için de mahremiyet alanında giysi

değişimi güvenli davranarak sağlığını koruma açısından öğretilmesi gereken davranışlardır. Bu döneme kadar kötü dokunma çalışılmış olsa bile vücut sıvılarıyla bulaşan hastalıklardan korunmaları bağlamında herpes virüsü gibi, hepatit A-B gibi bulaşıcı hastalıklardan korunmaları için başkasının ağızına girmiş yiyecek veya nesnelere ağızına sokmaması gerektiği de öğretilmelidir. Bilindiği gibi herpes dudakta uçuk denilen yaralara neden olan bir virüstür ve temasla bulaşmaktadır.

Ergenlik dönemindeki kız çocuklarında başlayan mens dönemi kanamalarında da ped değiştirmenin zamanında yapılması gerekir. Vücuttan çıktıktan sonra bütün sıvılar çok kısa sürede mikroorganizma oluşturan ortam yaratmaktadır. Bu nedenle de vajinal hijyen için düzenli aralıklarla pedin değiştirilmesi öğretilmelidir. Bu dönemde ped değişiminden sonra ellerin iyice yıkanması da yeniden ele alınması gereken sağlık becerilerinden biridir. Gerekirse tırnak fırçası kullanarak elleri yıkama öğretilmelidir. Çünkü bazı özel eğitim ihtiyacı çocuklarımız ince motor gelişimindeki zayıflık nedeniyle güçlü biçimde ovuşturarak ellerini yıkayamayabilir.

9. CİNSEL İSTİSMARA YÖNELİK UYGUN OLMAYAN İSTEKLERLE BAŞA ÇIKMA BECERİLERİ

Kişiler Arası İletişimde Uygun Olan ve Olmayan Davranış Kalıpları

En genel tanımıyla iletişim, bireyin kendi duygu ve düşüncelerini, gereksinimlerini anlatma ve diğerlerini anlama yoludur. Birey dünyaya geldiği andan itibaren çeşitli amaçlarla diğerleriyle iletişim kurmaya çalışır ve buna kişilerarası iletişim denir. İnsan yaşamı incelendiğinde kişilerarası ilişkilerin insan yaşamında önemli bir yer kapladığı görülmektedir. Örneğin, bakım verenlerin çocuğu dışarıdan gelecek olan tehlikelere karşı uyarması ya da ebeveynler arasında paylaşılacak mutlu bir haberin ifade edilmesi hep kişilerarası iletişim kapsamında ele alınmaktadır. Kişilerarası iletişimde bir tarafta bulunan bireyin diğer tarafa yönelik mesajı belli kalıplar içerisinde algılanır ve bu durum sonucunda bazı olumlu ya da olumsuz durumlar ortaya çıkar. Burada hem mesaj verenin hem de mesajı alan bireyin algılamaları önemlidir. Bu yüzden hem anlatılan hem de karşı tarafın anladığı şey kişilerarası iletişimde önemli bir öğedir.

Birey dünyaya geldiği andan itibaren ihtiyaçlarını karşılamak için çevresindekilerle iletişim kurmaya çalışır. Bir bebeğin beslenme ve karnını doyurmak için ağlaması ya da altına yaptığında ağlayarak ebeveynlerinden yardım istemesi bu iletişim yollarından bazılarıdır. Bebeklik dönemindeki bu tür kişilerarası iletişim

kalıpları, bireyin ihtiyacını karşılaması konusunda bir araçtır. İlerleyen yıllarda ise kişilerarası iletişimin kendisi bir ihtiyaç haline gelir. Davranışlar şekillenmeye başlar, her an yeni davranış kalıpları öğrenilir ve bu süreç yıllarca sürer. Özellikle erken yaşlardan itibaren çocuğa nerede nasıl davranması ve kişilerarası ilişkilerinde gerektiğinde ne tür davranışlar sergilemesi öğretilir. Bazen de çocuk kendi deneyimlerine bağlı olarak, gözlemleyerek, model alarak ya da tesadüfen bunları öğrenir. Peki nedir bu davranışlar? ya da ne tür davranışlar öğrenilir veya öğretilir? Aslında bu sorunun cevabı oldukça geniş bir yelpazedir. Örneğin; çocuğun yürümesi, konuşması, oturup kalkması, televizyon izlemesi, tuvalet alışkanlığı, beslenme düzeni, sağlıklı cinsel gelişimi gibi bu davranış listesi daha da uzayıp gidebilir. Görüldüğü gibi birbirinden çok farklı alanlarda davranış kalıpları öğretilebilir ya da öğrenilebilmektedir. Uygun olan davranışlar sergilemek bireyin topluma uyumunu kolaylaştırır. Ancak bu öğrenilenler her zaman uygun olan davranış kalıpları olmayabilir. Bazen de uygun olmayan davranış kalıpları öğrenilebilir. Uygun olmayan davranış kalıpları da oldukça geniş bir çerçevede ele alınabilir. Çocuklar hemen hemen her konuda uygun olmayan davranışlar sergileyebilirler. Öfke nöbetleri, sinir krizleri, ebeveyne yönelik şiddet, yaşına ve gelişimine uygun olmayan cinsel aktiviteler bu davranışlardan bazılarıdır.

Aileler ve öğretmenler özellikle cinsellik konusunda yaşanan uygun olmayan davranış kalıpları karşısında çaresizlik yaşamakta, nasıl davranmaları gerektiği konusunda çıkmaza girmektedirler.

Cinsellik, anne karnında başlayıp belli aşamalardan geçerek yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Erken çocukluk dönemi bu gelişimin en hızlı olduğu dönemdir. Bebeklikten itibaren insanoğlu birçok alanda gelişim göstermektedir. Cinsellik de bu gelişim alanlarından biridir.

Her ne kadar cinsellik insan doğasının bir parçası olsa da çocukluk çağında yaşanan bazı cinsel davranışlar uygun olmayan yapıda olabilir. Burada dikkat edilmesi gereken bazı noktalar bulunmaktadır. Eğer çocuğun cinsel davranışları normal aktivitelerini engelliyorsa, diğer çocuklara yönelik zorlama vb. durumlar varsa, sergilenen davranış çocuğun gelişim düzeyinin ilerisinde ise uygun olmayan davranışlar sergilendiği düşünülebilir. Çocukluk çağına ilişkin bazı uygun olmayan cinsel davranışlar şu şekildedir:

- Çocuğun oyuncakları ya da arkadaşlarıyla cinsel ilişkiyi taklit etmesi,
- Sürekli olarak vücudun mahrem bölgeleriyle ilgilenmesi,
- Sık sık cinselliğe ilişkin kelimeler kullanması,

- Çocuğun, bir başka çocuğun ya da yetişkinin mahrem bölgelerine dokunmaya çalışması,

- Sürekli olarak mahrem bölgelerini başkalarına göstermeye çalışması

- Cinsel aktiviteler konusunda diğerlerini zorlaması ve onlara yönelik güç kullanması.

Yukarıda belirtilenler çocuklar arasında uygun olmayan cinsel davranışlardan bazılarıdır. Çocuklar bu davranışları sergileyebilir ya da bunlara maruz kalabilir. Her iki durum da uygun olmayan cinsel davranışlar olarak görülebilir.

Normal gelişim gösteren çocuklarda olduğu gibi özel gereksinimli çocuklar da zaman zaman cinsel açıdan uygun olmayan davranışlar sergileyebilirler. Özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar cinsel içerikli davranışların nerede, nasıl, ne zaman uygun olup olmadığı konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları ve cinsel içerikli davranışlarını her zaman kontrol edemedikleri için uygun olmayan cinsel davranışlar sergileyebilmektedirler. Konuyla ilgili alan yazında özel gereksinimli öğrencilerin uygun olmayan cinsel davranışlarına ilişkin bazı örnek durumlar şu şekildedir:

- Aşırı ve sürekli cinsel rahatlama isteği
- Yoğun bir şekilde karşı cinse dokunma

eğilimi

- Cinsel dürtüleri kontrol etmede güçlük yaşama

Cinsel açıdan uygun olmayan davranışlar sadece çocukların kendi aralarında gerçekleşmez. Bazen de çocuklar ile yetişkinler arasında gerçekleşebilir. Yetişkin bir birey, cinsel gereksinimlerini ve isteklerini karşılamak amacıyla çocukları kullanarak onları istismar edebilir. Çocuk istismarı genel tanımıyla, yetişkin bir bireyin, çocuğa yönelik olarak gerçekleştirdiği, toplumsal-hukusal açıdan uygun olmayan ve uzman kişiler tarafından zarar verici olarak tanımlanan, çocuğun fiziksel ve psiko-sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen eylemlerdir. Aşağıda yer alan davranışların tamamı çocuk istismarı kapsamında yer almaktadır:

- Çocuğa cinsel içerikli şeyler anlatmak ve çocukla aynı içerikte konuşmalar yapmak/ yapmaya çalışmak,
- Kendi cinsel organını ya da mahrem bölgesini çocuklara göstermeye çalışmak,
- Röntgencilik, teşhircilik
- Çocuğun gözü önünde cinsel ilişki yaşamak ve çocuğun bunu izlemesini sağlamak,
- Çocuktan cinsel organlarını göstermesini istemek, banyo vb. ortamlarda çocuğu izlemeye çalışmak,

- Çocuğa cinsel içerikli öğeler göstermek, pornografik film izletmek ya da pornografik fotoğraf göstermek,
- Çocuğu pornografik aktiviteler için kullanmak,
- Çocuğa cinsel içerikli materyal göstermek (pornografik film seyrettmek, fotoğraflar göstermek)

Yukarıda yer alan davranışların tamamı çocuk istismarı kapsamında yer almaktadır ve uygun olmayan cinsel davranışlar olarak kabul edilmektedir. Konuyla ilgili alan yazın incelendiğinde bazı çocukların akranlarına göre istismara uğrama konusunda daha fazla risk altında oldukları görülmektedir. Özellikle özel eğitim ihtiyacı olan çocuklar cinsel istismar konusunda akranlarına göre daha fazla risk altındadırlar. Bu durumun birçok nedeni bulunmaktadır. Öncelikle özel gereksinimli çocuklardan bazılarının kendini ifade etme konusunda güçlük yaşamaları, onların risk altında olmalarına neden olabilmektedir. Bunun dışında, onların olaylar karşısında algılama, akılda tutma konusunda sorun yaşamaları, kendisine yapılacak olan cinsel ilişki teklifini veya yakınlaşmayı kabul edebilmeleri de yine onların istismara uğrama konusunda risk altında olmalarına neden olmaktadır. Son olarak da özel eğitim ihtiyacı olan çocuğun istismarcılar tarafından kolayca etkisiz hale getirilmesi de risk faktörlerinden biridir.

Genel olarak bakıldığında hem normal gelişim gösteren hem de özel gereksinimli çocukların istismara ve uygun olmayan cinsel davranışlara maruz kalabileceği görülmüştür. Bunu önleme konusunda en önemli rol başta aileler olmak üzere, öğretmenlere ve toplumun tüm kesimlerine aittir. Çocukların bu konuda kontrol altında olmaları, konuya ilişkin hassasiyet gösterilmesi ve farkındalık yaratılması önemli bir etkidir. Toplumun tüm kesimlerinin bu konuda eğitilmesi gerekmektedir. Ancak çocuklar her zaman büyüklerinin gözetimi ve koruması altında olmayabilir. Bu yüzden çocuklar da uygun olmayan bu tür davranışlarla nasıl baş edebilecekleri konusunda eğitilmelidirler.

Uygun Olmayan İsteklerle Başa Çıkma Yöntemleri

Çocuklara yönelik uygun olmayan cinsel isteklerle nasıl başa çıkılabilir sorusu zor bir sorudur. Çünkü bu konuda asıl sorumluluk başta ebeveynler olmak üzere yetişkinlerdedir. Ancak yine de çocuklara belli başlı konularda eğitim verilerek kendilerini mümkün olduğunca korumaya çalışmaları sağlanmalıdır. Özel eğitim ihtiyacı olan ya da normal gelişim gösteren tüm çocuklar için en uygun danışma kaynağı bakım verenlerdir. O yüzden çocuğa cinsellik konusunda kafasına takılan bir sorunu olduğunda ya da bu konuda bir

durum yaşadığında bunu hemen kendilerine söylemesi gerektiği öğretilmelidir. Çocuğun konuya ilişkin açıklamaları da anlayışla karşılanmalı, yargılamadan dinlenilmelidir.

Okul öncesi dönemden başlayarak her gelişim düzeyine uygun eğitim verilmesi gerekmektedir. Konuyla ilgili ilk olarak yapılacaklardan biri, onların istismar konusunda eğitilmesidir. Çocuklara kimler tarafından istismara uğrayabileceği anlatılmalıdır. Ayrıca iyi dokunuş-kötü dokunuşun sınırları da açıklanmalıdır. Çocuğa istismar konusunda eğitim verilirken ele alınması gereken noktalardan bazıları şu şekildedir:

- Çocukların cinsellikle ilgili sorularını ebeveynlerine sorması gerektiği öğretilmelidir. Özellikle internet, TV gibi kaynaklardan ya da arkadaş çevresinden cinsellik konusunda edinilen yanlış bilgiler ilerleyen yıllarda ciddi sorunlara yol açabilmektedir. Bu yüzden çocuk ailesine danışması gerektiğini bilmelidir.
- Çocuklar kendi vücudunu kontrol etme hakkına sahiptir. Vücudunun kendisine ait olduğunu bilmeli ve istemediği takdirde kimsenin ona dokunmayacağını ya da sarılamayacağını bilmelidir.
- Çocuğa cinsellik konusunda yaşadığı herhangi bir durumu sır olarak saklamaması gerektiği öğretilmelidir. Ebeveynlerle çocuklar arasında belli bir yaşa kadar

sır olmaması gerektiği ve bu yüzden her şeyi açıkça konuşabilmeleri gerektiği belirtilmelidir.

- Çocuklara iyi-kötü dokunma arasında fark olduğu anlatılmalıdır. Her insanın vücudunda özel bölgelerinin olduğu herhangi birinin bu bölgelere dokunduğunda hemen ailesiyle paylaşması gerektiği öğretilmelidir.
- Çocuklara “hayır” diyebilme becerisi öğretilmelidir. Herhangi birinin, çocuğun isteği olmadan ona yaklaşamayacağı, öpemeyeceği ve sarılamayacağı anlatılmalıdır. Bu tür durumlarda “hayır” deme hakkına sahip olduğu ve bunu ailesine bildirmesi gerektiği belirtilmelidir.
- Çocuk istemediği takdirde herhangi bir yakınının onu zorla kucağına oturtamayacağı, sevip okşayamayacağı öğretilmelidir. Yine bu tür durumlarda “hayır” demesinin gerektiği belirtilmelidir.
- Çocuklara kişisel alan ve sınırlar konusu açıklanmalı ve bu konuda bilgi sahibi olmaları sağlanmalıdır.
- Çocuklara ebeveynleri haricinde kimseyle tuvalete gitmemeleri, banyoya girmemeleri ve aynı yatağı paylaşmamaları gerektiği öğretilmelidir.
- Herhangi bir yetişkinin ya da arkadaşının kendisine cinsel açıdan

uygun olmayan isteklerde bulunması durumunda bunu hemen tanıdıklarına (güven çemberindekilere) bildirmesi gerektiği belirtilmelidir. Böyle bir durumda hemen o ortamı terk etmesi ve en kısa zamanda tanıdıklarından yardım istemesi sağlanmalıdır.

Basılı ve Elektronik Araçlar ile İnternetin Güvenli Kullanımı

Bilindiği gibi teknoloji her gün biraz daha insan hayatının bir parçası olmaktadır. Değişen ve gelişen dünya sistemi içerisinde teknoloji, oldukça önemli bir yere sahiptir. Teknolojinin bu kadar ilerlemesi insan hayatında da çok ciddi kolaylıklar sağlamaktadır. Sürekli olarak artan bilgi miktarına bağlı olarak, bilgi kaynaklarının da basılı kaynaklardan elektronik kaynaklara yönelmesi, her yaştan birey için internet kullanımını daha cazip hale getirmiştir. Artık günümüzde hemen hemen her evde bir bilgisayar, yoksa bile bir akıllı telefon ve internet bağlantısı bulunmaktadır. Ancak teknolojinin bu kadar hayatın bir parçası haline gelmesinin olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Fiziksel sağlığın olumsuz etkilenmesi, tüm yaş kesimlerinin neredeyse uygun olan-olmayan tüm içeriklere erişebilmesi, siber zorbalık, çevrimiçi istismar bu olumsuz yönlerden bazılarıdır. Konuya ilişkin çalışmalar çocukların sanal ortamda tanıştıkları bireylerle yüz yüze buluşma sonucunda, cinsel taciz, fiziksel

şiddet, kaçırılma gibi olumsuz durumlara maruz kalılabileceğini göstermektedir. Ayrıca yüz yüze buluşmalar bile çocukların internet üzerinden kendi fotoğraflarını paylaşımları, kendine ve ailesine ilişkin gizli bilgileri üçüncü kişilerle paylaşımları, yaşına ve gelişimine uygun olmayan web sitelerine erişebilmeleri, sanal ortamdaki tanıştığı kişilerle cinsel içerikli görüntüler paylaşması ve konuşmalar yapması onlar açısından tehlikeli bir durumdur. Çocukları bu tür durumlardan korumak için ebeveynlerin oldukça hassas ve dikkatli olması gerekmektedir. Bu tür kaynakların güvenli kullanımı için alınacak bazı önlemler şu şekildedir:

- Öncelikle çocuğa internet ortamında ne tür sıkıntılar yaşayabileceğine dair bilgilendirme yapılmalıdır.
- Mümkünse bazı web sitelerine erişimi engelleyen programlar kullanılmalıdır.
- Çocuğa isim, soy isim, telefon numarası, ev adresi gibi bilgilerini kesinlikle üçüncü kişilerle paylaşmaması gerektiği açıklanmalıdır.
- Fotoğraflarını sanal ortamda paylaşmaması gerektiği öğretilmelidir.
- Yabancıardan gelen e-postaları açmaması gerektiği öğretilmelidir.
- Kendisini rahatsız eden, yapamayacağı

isteklerde bulunan birileriyle konuştuğunda bunu ebeveynlerine haber vermesi gerektiği açıklanmalıdır.

10. İHMAL/İSTİSMARIN ÖNLENMESİ VE İHMAL/İSTİSMAR DURUMLARINA MÜDAHALE YÖNTEMLERİ

Türk Ceza Kanunu'na Göre Cinsel Suçlar

Türk Ceza Kanunu incelendiğinde, bir kişinin cinsel bütünlüğüne fiziksel ya da söz ile saldırıda bulunulması suçları; Cinsel Saldırı (TCK md. 102), Çocukların Cinsel İstismarı (TCK md. 103), Reşit Olmayanla Cinsel İlişki (TCK md. 104) ve Cinsel Taciz (TCK md. 105) olarak düzenlenmiş olup, bu suçların hepsi kasten işlenebilmektedir. Diğer bir deyişle, cinsel suçları işleyen failin, fiilin anlam ve sonuçlarını bilmesi ve hareketlerini buna göre yönlendirmesi gerekmektedir.

Hiç şüphesiz, cinsel bütünlüğe karşı işlenmiş suçlarda korunan hukuki değer kişinin cinsel dokunulmazlığıdır. Aşağıda detaylıca inceleyeceğimiz suçlara konu fiiller, mağdurun vücudu üzerinde gerçekleştirilen cinsel davranışlar veya sözler ile cinsel dokunulmazlık ihlal örneklerini içermektedir. Aynı zamanda dolaylı olarak korunan hukuki değer ise, cinsel dokunulmazlığın ihlali dolayısıyla meydana gelebilecek fiziksel ve ruhsal bütünlüktür.

Aşağıda detaylıca açıklayacağımız Cinsel Saldırı Suçu (TCK md. 102)nda cinsel

içerikli eylemler mağdurun rızası olmadan gerçekleştirilmektedir. Rızayı ortadan kaldıran haller, mağdura karşı cebir, tehdit veya hile kullanılabileceği gibi; bilincinin yitirilmesine neden olmak veya uyku hali dolayısıyla bilincin kapalı olmasından yararlanmak yoluyla da gerçekleştirilebilir. Rızanın eylemin işlenmesinden önce ya da en geç işlenmekte iken varlığı aranır.

Türk Ceza Kanunu'nda cinsel içerikli suçlar kasten işlenebilen suçlar olarak düzenlendiği için, ihmal dolayısıyla cinsel saldırı ya da cinsel istismara uğrayan mağdur veya mağdur çocuğun ailesine, cinsel saldırı veya cinsel istismara iştirak etmedikleri sürece ceza verilmemektedir. Zihinsel engelli bireylerin cinsel davranış veya sözler ile cinsel bütünlüğünü zedeleyen suçlar olarak ise Cinsel Saldırı (TCK md. 102) ve Çocukların Cinsel İstismarı (TCK md. 103) maddelerini aşağıda inceleyeceğiz.

Cinsel Saldırı Suçu

“(1) Cinsel davranışlarla bir kimsenin vücut dokunulmazlığını ihlâl eden kişi, mağdurun şikâyeti üzerine, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Cinsel davranışın sarkıntılık düzeyinde kalması hâlinde iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası verilir.

(2) Fiilin vücuda organ veya sair bir cisim sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi durumunda, on iki yıldan az olmamak

üzere hapis cezasına hükmolunur. Bu fiilin eşe karşı işlenmesi hâlinde, soruşturma ve kovuşturmanın yapılması mağdurun şikâyetine bağlıdır.

(3) Suçun;

a) Beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişiye karşı,

b) Kamu görevinin, vesayet veya hizmet ilişkisinin sağladığı nüfuz kötüye kullanılmak suretiyle,

c) Üçüncü derece dâhil kan veya kayın hısımlığı ilişkisi içinde bulunan bir kişiye karşı ya da üvey baba, üvey ana, üvey kardeş, evlat edinen veya evlatlık tarafından,

d) Silahla veya birden fazla kişi tarafından birlikte,

e) İnsanların toplu olarak bir arada yaşama zorunluluğunda bulunduğu ortamların sağladığı kolaylıktan faydalanmak suretiyle, işlenmesi hâlinde, yukarıdaki fıkralara göre verilen cezalar yarı oranında artırılır.

(4) Cinsel saldırı için başvurulmuş cebir ve şiddetin kasten yaralama suçunun ağır neticelerine neden olması hâlinde, ayrıca kasten yaralama suçuna ilişkin hükümler uygulanır.

(5) Suç sonucu mağdurun bitkisel hayata girmesi veya ölümü hâlinde, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına hükmolunur.”

Türk Ceza Kanunu'nun 102. maddesi uyarınca, cinsel davranışlar ile bir kişinin vücut dokunulmazlığını ihlal eden kişinin, mağdurun şikayeti üzerine, cezalandırılacağı öngörülmüştür. Bu suç tipinde yaptırım altına alınan fiil, cinsel arzuları tatmin amacına yönelik cinsel davranışlarla mağdurun vücuduna temas etmek suretiyle yönelik fiillerdir. Örneğin, mağdurun belinden tutarak sarılması, mağdurun da karşı koyup tekme atması da Yargıtay'ın yerleşik içtihadına göre cinsel saldırı olduğu yönünde olup, fail; cinsel saldırı suçunun basit hali dolayısıyla cezalandırılır. Suçun basit usulünde soruşturma mağdurun şikayetine tabidir.

Bununla birlikte, bu suçun fiilin vücuda organ veya sair bir cisim sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi ise ağırlaştırıcı sebep olarak kanunda düzenlenmiştir. Kanun “organ” terimiyle sadece “cinsel organ”ları kast etmemekte, herhangi bir organ da (parmak, vb.) dahil edilmesi söz konusu suç kapsamında değerlendirilmektedir. Aynı zamanda, sokulan cismin katı veya sıvı olmasının bir önemi olmamakla birlikte, suç ile mağdurun acı hissetmesi de aranmamaktadır. Vücuda organ veya sair cisim sokulması, fail tarafından yapılabileceği gibi, cebir veya tehdit ile bizzat mağdura da yaptırılabilir. Bu aşamada soruşturmanın başlatılması için mağdurun şikayeti aranmamaktadır.

Suçun nitelikli halleri incelendiğinde ise, cinsel saldırı niteliğini taşıyan fiillerin beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak kişilere karşı işlenmesi halinde de faile verilecek ceza yarı oranında arttırılacaktır. Beden ve ruh bakımından kendini savunamayacak kişi teriminde dikkat edilmesi gereken husus, mağdurun suç teşkil eden cinsel içerikli fiile karşı koyma olanağını ortadan kaldıracak derecede olmasıdır. Söz konusu halin kalıcı veya geçici olması önem teşkil etmemektedir.

Çocukların Cinsel İstismarı Suçu

“(1) (Yeniden düzenlenen birinci ve ikinci cümle: 24/11/2016-6763/13 md.) Çocuğu cinsel yönden istismar eden kişi, sekiz yıldan on beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Cinsel istismarın sarkıntılık düzeyinde kalması hâlinde üç yıldan sekiz yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. (Ek cümle: 24/11/2016-6763/13 md.) Mağdurun on iki yaşını tamamlamamış olması hâlinde verilecek ceza, istismar durumunda on yıldan, sarkıntılık durumunda beş yıldan az olamaz. Sarkıntılık düzeyinde kalmış suçun failinin çocuk olması hâlinde soruşturma ve kovuşturma yapılması mağdurun, velisinin veya vasisinin şikâyetine bağlıdır. Cinsel istismar deyiminden;

a) On beş yaşını tamamlamamış veya tamamlamış olmakla birlikte fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama

yeteneği gelişmemiş olan çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranış,

b) Diğer çocuklara karşı sadece cebir, tehdit, hile veya iradeyi etkileyen başka bir nedene dayalı olarak gerçekleştirilen cinsel davranışlar anlaşılır.

(2) (Yeniden düzenleme: 24/11/2016-6763/13 md.) Cinsel istismarın vücuda organ veya sair bir cisim sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi durumunda, on altı yıldan aşağı olmamak üzere hapis cezasına hükmolunur. Mağdurun on iki yaşını tamamlamamış olması hâlinde verilecek ceza on sekiz yıldan az olamaz.

(3) Suçun;

a) Birden fazla kişi tarafından birlikte,

b) İnsanların toplu olarak bir arada yaşama zorunluluğunda bulunduğu ortamların sağladığı kolaylıktan faydalanmak suretiyle,

c) Üçüncü derece dâhil kan veya kayın hısımlığı ilişkisi içinde bulunan bir kişiye karşı ya da üvey baba, üvey ana, üvey kardeş veya evlat edinen tarafından,

d) Vasi, eğitici, öğretici, bakıcı, koruyucu aile veya sağlık hizmeti veren ya da koruma, bakım veya gözetim yükümlülüğü bulunan kişiler tarafından,

e) Kamu görevinin veya hizmet ilişkisinin

sağladığı nüfuz kötüye kullanılmak suretiyle, işlenmesi hâlinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(4) Cinsel istismarın, birinci fıkranın (a) bendindeki çocuklara karşı cebir veya tehditle ya da (b) bendindeki çocuklara karşı silah kullanmak suretiyle gerçekleştirilmesi halinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(5) Cinsel istismar için başvuru olan cebir ve şiddetin kasten yaralama suçunun ağır neticelerine neden olması halinde, ayrıca kasten yaralama suçuna ilişkin hükümler uygulanır.

(6) Suç sonucu mağdurun bitkisel hayata girmesi veya ölümü hâlinde, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına hükmolunur.”

Yukarıdaki maddelerden de görüleceği üzere, “Çocukların Cinsel İstismarı” suçu Türk Ceza Kanunu’nun 103. maddesinde düzenlenmiş olup, kanun üçlü bir ayrıma gitmiştir. Buna göre, mağdur çocuğun onbeş yaşını tamamlamamış olması, onbeş yaşını tamamlamamış olması ya da tamamlamış olmasına rağmen, fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olan çocuk ayrımını yapmıştır. Mağdur, onbeş yaşını tamamlamış ise, bu suçun oluşması için cebir, tehdit, hile ya da iradeyi etkileyen başka bir neden aranmaktadır.

Bununla birlikte kanun koyucu, madde

içerisinde on iki yaşını tamamlamamış mağdur çocuğu da ayrıca koruyarak, cezanın arttırılacağını öngörmüştür.

Bu suç ile korunan hukuki değer, mağdur çocuğun yararidir. Kanun koyucu, cinsel istismar suçunda mağdur çocuğu cinsel davranışlar ile muhatap olmaması için on beş yaş altı çocukların rızasına itibar etmeyerek, hem dışarıya hem de kendisine karşı korumuştur.

103. maddenin birinci fıkrası ile yaptırım altına alınan fiil, çocuğun cinsel davranışlar ile istismar edilmesi olup, üç yıldan sekiz yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür.

Cinsel istismarın vücuda organ veya sair bir cisim sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi durumunda, on altı yıldan aşağı olmamak üzere hapis cezasına hükmolunmaktadır. Mağdurun on iki yaşını tamamlamamış olması hâlinde verilecek ceza on sekiz yıldan az olamaz, denilerek hüküm verilmiştir.

Suçun; birden fazla kişi tarafından birlikte, insanların toplu olarak yaşama zorunluluğu olan yerlerde bundan faydalanılarak, üçüncü derece kayın hısımlığı da dahil olmak üzere kan veya hısımlık bağı olunması ya da üvey anne, baba, kardeş ve benzeri hısımlık kullanılmak suretiyle ya da kamu görevinin ya da hizmet ilişkisinin sağladığı kolaylıkla veya vasi, eğitici, öğretici, doktor ve benzeri gibi koruma ve gözetme yükümlülüğüne aykırı olarak işlenilmesi halinde de verilecek

ceza yarı oranında arttırılmaktadır.

Suç sonucu mağdur çocuk bitkisel hayata girmiş ya da hayatını kaybetmiş ise, verilecek ceza ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası olmaktadır.

Cinsel Taciz Suçu

“(1) Bir kimseyi cinsel amaçlı olarak taciz eden kişi hakkında, mağdurun şikayeti üzerine, üç aydan iki yıla kadar hapis cezasına veya adlî para cezasına fiilin çocuğa karşı işlenmesi hâlinde altı aydan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

a) Kamu görevinin veya hizmet ilişkisinin ya da aile içi ilişkinin sağladığı kolaylıktan faydalanmak suretiyle,

b) Vasi, eğitici, öğretici, bakıcı, koruyucu aile veya sağlık hizmeti veren ya da koruma, bakım veya gözetim yükümlülüğü bulunan kişiler tarafından,

c) Aynı işyerinde çalışmanın sağladığı kolaylıktan faydalanmak suretiyle,

d) Posta veya elektronik haberleşme araçlarının sağladığı kolaylıktan faydalanmak suretiyle,

e) Teşhir suretiyle, işlenmesi hâlinde yukarıdaki fıkraya göre verilecek ceza yarı oranında artırılır. Bu fiil nedeniyle mağdur; işi bırakmak, okuldan veya ailesinden ayrılmak zorunda kalmış ise verilecek ceza bir yıldan az olamaz.”

Türk Ceza Kanunu'nun 105. maddesi uyarınca, bir kişiye fiziksel temasta bulunmadan, kişinin cinsel bütünlüğüne karşı, söz ve davranışlarla bir saldırıda bulunan kişilerin, mağdurun şikayeti üzerine cezalandırılacağı düzenlenmiştir. Fiilin çocuğa karşı işlenmesi ağırlaştırıcı sebeptir. Cinsel taciz suçu üzerine mağdur, okulundan veya ailesinden ayrı kalmak zorunda bırakılmış ise, verilecek ceza bir yıldan az olamaz.

İhmal Ve Cinsel İstismara Uğrayan Bireydeki Belirtiler

İhmal ve istismara uğramış bireylerde birçok açıdan olumsuz belirtiler görülebilir. Özellikle de çocukluk döneminde maruz kalınan ihmal ve istismar davranışları, bireyin tüm hayatı boyunca birçok olumsuz sonuca neden olabilir. Birey ihmal ve istismar sonucunda fiziksel, bilişsel, duygusal, eğitsel, sosyal, davranışsal ve cinsel açıdan olumsuz olarak etkilenebilir.

İhmal ve istismara maruz kalan bireylerin duygusal açıdan bazı belirtileri bulunmaktadır. Depresyon, yalnız kalma eğilimi, ağlama nöbetleri, utanç, suçluluk duygusu, aşağılık duygusu geliştirme, kaygı, düşük benlik saygısı bu dunlardan bazılarıdır. Bunlar dışında ayrıca ihmal ve istismar mağduru bireylerde kâbus görme, uykuya dalma ve konsantrasyonda güçlük

çekme, öfke patlamaları, olayı anımsatan kişi ya da kişilerden ya da olayın yaşandığı ortamlardan uzak durmaya çalışma gibi durumlar da gözlenebilir. Benzer şekilde konuya ilişkin yapılan bir çalışmada da ihmal ve istismar mağduru bireylerin kişilerarası ilişkilerde zorluk yaşadığı, kendini ifade etmede güçlük çektiği, duygu düzenleme konusunda problem yaşadığı görülmüştür. İhmal ve istismara maruz kalan bireylerde cinsel açıdan da bazı belirtiler yaşanmaktadır. Yaşına ve gelişimine uygun olmayan cinsel aktivitelerde bulunması, cinsel ilişki taklidi, özel bölgelerine yabancı cisimler temas ettirme, cinsellikle ilgili konulara aşırı ilgi gösterme ya da tamamen ilgisiz olma bu belirtilerden bazılarıdır. Uyku bozuklukları, sürekli mutsuz olma hali, aşırı ve uç davranışlar, yabancılara karşı aşırı yakın yada onlardan aşırı korkma şekilde davranma, saldırganlık eğilimleri, kendine zarar verme gibi davranışlar da ihmal ve istismara maruz kalmış bireylerde görülen bazı belirtilerdendir.

İhmal ve Cinsel İstismar Durumlarında İzlenecek Yollar ve Uygun Müdahale Yöntemleri;

İhmal ve istismar durumu ortaya çıktığında mağdurların ikincil travmaya maruz kalmaması için çok özenli bir şekilde hareket edilmelidir. Öncelikle bu tür bir durum ortaya çıktığında çocuk suçlanmamalı, çocuğa acıma şeklinde yaklaşılmamalı,

aşırı tepkilerden kaçınılmalıdır. Çocuk durumu anlatırken fiziksel temasta bulunulmamalıdır. Olayın tüm ayrıntılarını öğrenmek için “bir dedektif edasıyla” çocuk sorgulanmamalı, sorulan soruların ihtiyaçtan mı yoksa meraktan mı olduğu ayırt edilmelidir. Kesinlikle istismarcı ile yüzleştirilmemelidir. Çocuğa gizlilik ile ilgili bilgiler verilerek kendisine yardımcı olabilecek uzman kişilere yönlendirileceği belirtilmelidir. Daha sonra görüşme teşekkür edilerek bitirilmeli ve çocuğun öğretmeni olarak yasal yükümlülükler doğrultusunda hareket edilmelidir. Sürecin her aşamasında Çocuk İzlem Merkezi(ÇİM) ve Emniyet Müdürlüğüne bağlı çocuk şube müdürlüklerinden destek istenebilir.

11. ENGELLİ BİREYLER VE EVLİLİK DURUMUNA İLİŞKİN REHBERLİK

Türk Medeni Kanunu ve Uluslararası Mevzuata Göre Engelli Bireylerin Sağlıklı Cinsel Birliktelik ve Evlenme Hakları

Türk Medeni Kanunu’na göre ehliyet, evlenme ve vesayet kavramları

Bireylerin evlenme ve cinsel birlikteliklerine ilişkin hakları öncelikli olarak Türk Medeni Kanunu’nun 118. ve 160. maddeleri arasında düzenlenmektedir. Ancak bu maddelere geçmeden önce, ayırt etme gücü ve ehliyet kavramlarını tanımlamak gerekmektedir.

Türk Medeni Kanunu'muz iki adet ehliyet türünü düzenlemiştir; hak ehliyeti ve fiil ehliyeti.

Hak ehliyeti, tam ve sağ doğum ile elde edilen, bu sebeple her insanın sahip olduğu hak ve borçlara ehil olma ehliyetidir. Aynı şekilde, bütün insanlar hukuk düzeninin sınırları içinde, haklara ve borçlara ehil olmada eşittirler diyerek Türk Medeni Kanun'u, Anayasa'nın eşitlik maddesine atfı yapmaktadır.

Fiil ehliyeti ise Türk Medeni Kanunu'nda negatif olarak düzenlemiştir. Diğer bir deyişle, fiil ehliyeti tam olarak tanımlanmamış; hangi durumlarda bireyin fiil ehliyetine sahip olacağı veya hangi durumlarda fiil ehliyetinden yoksun olacağı belirtilmiştir.

Birey, kendi fiili sonucunda hak edinebiliyor ya da borç altına girebiliyorsa fiil ehliyetine sahiptir. Türk Medeni Kanunu'nun 10. maddesi iki olumlu bir de olumsuz olmak üzere fiil ehliyetinin koşullarını düzenlemiştir. Olumlu koşullar ergin olmak ve ayırt etme gücüne sahip olmak; olumsuz koşulu ile kısıtlı olmamaktır. Bizim konumuzla alakalı olarak açıklanması gereken hususlar, "ayırt etme gücü" ve "**kısıtlılık**" kavramlarıdır.

İlk olarak "ayırt etme gücü" kavramını açıklayacak olursak; ayırt etme gücü, bireyin makul surette hareket edebilme, fiillerinin sebep ve sonuçlarını idrak

edebilme yeteneğine denir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere ayırt etme gücünün iki unsuru vardır; bilinç ve irade. Bilinç, kişinin hareketlerinin sebep ve sonuçlarını değerlendirebilme yeteneğidir. Burada hareketinin tüm sonuçlarını anlamış olması gerekmez. Varmak istediği sonucu bilmesi ve buna göre hareket etmesi yeterlidir. İrade ise, kişinin değerlendirdiği bir hususu gerçekleştirebilmek için harekete geçebilmesidir.

Ayırt etme gücü, Türk Medeni Kanunu'un 13. Maddesi'nde olumsuz olarak tanımlanmıştır. Diğer bir deyişle, ayırt etme gücünün bireylerde kural olarak bulunduğunu kabul eden kanun koyucu, hangi hallerde bireylerin ayırt etme gücünden yoksun olduğunu sıralamıştır. Buna göre, yaşının küçüklüğü yüzünden veya akıl hastalığı, akıl zayıflığı, sarhoşluk ya da bunlara benzer sebeplerden biriyle akla uygun biçimde davranma yeteneğinden yoksun olmayan herkes, bu Türk Medeni Kanunu'na göre ayırt etme gücüne sahiptir. Kitabımızla ilgili olan hususlar "akıl zayıflığı" ve "akıl hastalığı" kavramıdır.

Akıl hastalığı, bireyin akli durumunu etkileyici zihin veya beyin hastalıkları olarak tanımlanabilir. Ancak belirtmekte fayda vardır ki, tıbbın akıl hastalığı olarak kabul ettiği her hastalık fiil ehliyeti yönünden önemli değildir. Bir akıl hastalığının fiil

ehliyetini etkileyebilmesi için ayırt etme gücünü, yani bireyin makul surette hareket edebilme yeteneğini etkileyecek nitelikte olması gerekir. Akıl zayıflığı ise, bireyin akli melekelerinin yeteri kadar gelişmemiş veya sonradan zayıflamış olması olarak tanımlanmaktadır. Bu durumun da fiil ehliyetini etkileyebilmesi için ayırt etme gücünü yok edecek nitelikte olması gerekir.

Nitekim, ayırt etme gücü nisbi bir kavramdır. Yani, ayırt etme gücünün var olup olmadığı her olayda ayrı ayrı tespit edilmesi gerekir. İncelenmesi gereken nokta, bireyin genel olarak makul surette hareket edip etmediği veya her zaman dış etkenlere karşı koyacak iradi güce sahip olup olmadığı değildir; saptanması gereken nokta, kişinin söz konusu işlem sırasında ayırt etme gücüne sahip olup olmadığıdır. Akıl hastalığı ve ayırt etme gücü kavramlarının Türk Medeni Kanun'unda düzenlenmesi, fiil ehliyeti ve vesayet maddelerinin haricinde, evlenme hususunda da karşımıza çıkmaktadır. Evliliğin hukuki anlam ve sonuçları konusunda ayırt etme gücüne sahip olmayanlar evlenme hukuki işlemi için tam ehliyetsizdir, diğer bir deyişle evlenemez (TMK md. 125), Kısıtlı bireyler ise evlenme konusunda sınırlı ehliyetsizdirler, yasal temsilcisinin izni olmadıkça evlenemezler. (TMK md. 127) Bu bağlamda, evlenmek isteyen akıl hastalığına sahip bireyin sağlık kurulu raporu ile evlenmek için bir tıbbi

sakınca bulunmadığını belgelemesi gerekir. Aksi takdirde bütün bu sayılan minvaldeki evlenmeler, Türk Medeni Kanuna göre mutlak butlanla geçersizdir.

Kısıtlılık ise, Türk Medeni Kanunu'nun ikinci kitabı olan Aile Hukuku kitabının üçüncü kısmında düzenlenmiştir. Konuyu açıklamadan önce önemle belirtmemiz gereken nokta, vesayet kurumunun neden Türk Medeni Kanun'unun "Aile Hukuku" başlığı altında düzenlendiğidir. Görüldüğü üzere, kısıtlılık ve vesayet kurumunun ana bileşeni olan ayırt etme gücü ve ehliyet kavramı, Türk Medeni Kanunu'nun ilk kitabı olan Kişiler Hukuku kitabında düzenlenmiştir.

Kısıtlama kavramını, ya da vesayet kurumunu inceleyecek olursak; "kısıtlama", ergin olan ve velayet altında olmayan bir kişinin, fiil ehliyetinin doğrudan ve öncelikli olarak kendisinin ve dolaylı olarak da başkalarının hukuksal koruma ihtiyacıyla ve kanunda yer alan sebeplere dayalı olarak mahkeme kararıyla sınırlandırılmasıdır. Bununla birlikte, kısıtlılık ve vesayet, tipe bağlılık ilkesi uyarınca sadece belli sayıda düzenlenmiş olup, bireyin korunması için kanunda sunulandan farklı vesayeti tedbire başvurulamaz. Görüldüğü üzere ehliyet kavramı, doğrudan bireyin kendisini; dolaylı olarak da yakınlarını koruma amaçlı ve sadece kanunda yer alan sebeplere dayalı

olarak mahkeme eliyle sınırlandırılır.

Türk Medeni Kanunu, kural olarak iki tip vesayet kurumunu düzenlemiştir; bunlar aile vesayeti ve kamusal vesayettir. Aile vesayeti, vesayet makamının sahip olduğu yetki, yüküm ve sorumlulukları özel bir aile meclisine devredilmesidir. Kamusal vesayet ise, uygulamada daha çok karşılaşılan sulh hukuk mahkemesidir.

Vesayeti gerektiren haller, Türk Medeni Kanun'unda küçüklük ve kısıtlılık adlı iki ana başlıkta düzenlenmiştir.

Akıl hastalığı veya akıl zayıflığı, savurganlık, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, özgürlüğü bağlayıcı ceza ve istek üzerine kısıtlanma olarak düzenlenmiştir. Görüldüğü üzere kanun koyucu, kısıtlılık sebeplerini de kanunda düzenleyerek, numerus clausus (sınırlı sayıda olma) ilkesine bağlı kalmıştır. Diğer bir deyişle, bu hallerin harici durumlarda kısıtlanma talep edilemez. Bu alt başlıklardan konumuzla ilgili olan kısıtlanma sebepleri, akıl sağlığı veya akıl zayıflığına bağlı vesayet ve istek üzerine kısıtlanmadır.

Akıl hastalığı veya akıl zayıflığı sebebiyle kısıtlanma, Medeni Kanun'un 405. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, "Akıl hastalığı veya akıl zayıflığı sebebiyle işlerini göremeyen veya korunması ve bakımı için kendisine sürekli yardım gereken

ya da başkalarının güvenliğini tehlikeye sokan her ergin kısıtlanır." denmektedir. İlk olarak akıl hastalığı ve akıl zayıflığının ne olduğunu biyolojik şart ve sosyal şart olarak iki başlıkta inceleyelim.

Biyolojik şart olarak, bir bireyin kısıtlanabilmesi için akıl hastalığı olması veya akıl zayıflığı olması gerekmektedir. Bununla birlikte, Medeni Kanun'un 409. maddesinde akıl hastalığı ve akıl zayıflığı sebebiyle kısıtlanmaya ancak resmi sağlık kurulu raporu üzerine karar verileceği öngörülmüştür.

Sosyal şart olarak, "akıl sağlığı ve akıl zayıflığı sebebiyle işlerini göremeyen veya korunması ve bakımı için kendisine sürekli yardım gereken" ibaresi bireyin kendisini korumak için olup, "başkalarının güvenliğini tehlikeye sokan" ibaresi ise üçüncü kişileri korumaya yönelik bir koruma tedbiridir.

İncelenmesi gereken diğer bir husus da, istek üzerine kısıtlanmadır. Burada kanun koyucu, açıkladığımız sebeplerin dışında bir kısım sınırlı sayıdaki şartların da varlığı halinde ayırt etme gücüne sahip, ergin kişiye vasi atanmasına olanak tanımıştır. Türk Medeni Kanunu'nun 408. maddesine göre, "Yaşlılığı, (Değişik ibare : 6462 - 25.4.2013 / m.1/52-c) "engelliliği", deneyimsizliği veya ağır hastalığı sebebiyle işlerini gerektiği gibi yönetemediğini ispat eden her ergin

kısıtlanmasını isteyebilir.” Buradaki “engelliliği” ibaresi, 6462 sayılı kanunla 2013 yılında getirilmiştir. Hiç şüphesiz, kanun koyucunun “engelliliği” ibaresi ile kast ettiği fiziksel engelli bireylerin kısıtlanmasına yöneliktir. Çünkü, Türk Medeni Kanunu’na göre zaten zihinsel ve psiko-sosyal engelli bireyler, akıl hastası veya akıl zayıflığına sahip olduğu kabul edilerek, ayırt etme gücüne sahip olmadıkları varsayıldığı için tam ehliyetsiz kategorisine konulmakta ve yaptıkları hukuki işlemler zaten kendiliğinden geçersiz kabul edilmektedir. Ve zaten özel maddesi bulunmaktadır. Zaten buradaki kısıtlanma talebi, kişiye sıkı sıkıya bağlı bir mutlak hakkın kullanılması niteliğinde olduğu için, bu talepte bulunan bireyin ayırt etme gücüne sahip olması gerekmektedir. Ayrıca buradaki talep unsuru da açık olmalıdır, ancak bireyin kendisinin gidip talepte bulunması gerekmez; örneğin, üçüncü bir kişinin ihbarı dolayısıyla açılan vesayet davasını kabul bildirimini ile kabul edebilir.

Üçüncü kişinin ihbarını incelemekte iken, kısaca vesayet davasının seyrinden de bahsetmek gerekmektedir. Vesayet davasında görevli ve yetkili mahkeme, vesayet altına alınacak kişinin yerleşim yerindeki Sulh Hukuk Mahkemesi’dir. Buradaki yetki, kesin yetki olduğu için kamu düzenini ilgilendirir ve mahkeme tarafından re’sen gazetilir.

Akıl hastalığı veya akıl zayıflığı sebebiyle kısıtlamaya ancak resmi sağlık kurulu raporu üzerinden karar verilir, hakim burada kısıtlanması gereken kişiyi dinleyebilir. Bununla birlikte, bu bireyin hakim tarafından kısıtlılık kararı verilmeden önce dinleyebileceği de düzenlenmiştir. Her ne kadar kanunun lafzından “dinlenebilir” şeklinde isteğe bağlı gibi görünse de, Yargıtay çeşitli kararlarında kısıtlanacak olan bireyin dinlenmeden karar verilmesini hakkaniyete uygun bulmamıştır.

Kısıtlama kararı hemen kısıtlının yerleşim yeri ile nüfusa kayıtlı olduğu yerde ilan olunur. Burada ilan, kısıtlama kararı gerçekleşen ehliyet sınırlamasının üçüncü kişilere bildirilmesinden ibarettir.

Vasi tayinine ilişkin hükümler Türk Medeni Kanunu’nun 413 - 425 ve 457. Maddelerinde düzenlenmiştir. Ergin ve kısıtlı olmayan gerçek kişiler vasi olarak atanabilir. Bunun haricinde kanaatimizce Türk Medeni Kanunu’nun 413. maddesinin birinci fıkrasında geçen “bu görevi yapabilecek yetenekte olan” ibaresinin ciddiyetle ele alınması gerekir. Zira, konumuz olan zihinsel ve psiko-sosyal engelli bireylere vasi olarak atanacak kişinin, eğer aileden biri değilse, “özel yeterlilik şartı” aranarak bu konuda bilgisi olan, mümkünse uzman kişilerin atanması gerekir.

Emredici nitelikteki 456. madde, vasinin görev süresini iki yıl olarak belirlemiştir. Sürenin bitiminde, vesayet kararının alındığı Sulh Hukuk Mahkemesi vesayet altındaki bireyin menfaatlerini de göz önüne alarak yapacağı bir değerlendirme ile görevi sona eren vasinin görevini iki yıl için uzatabilir. Doktrin'de bazı yazarlar, bu sürenin emredici kural olduğunu ve iki yılın dolmasıyla vasinin yasal temsilci sıfatıyla herhangi bir işlem yapamayacağını savunmaktadır. Ancak, Yargıtay verdiği çeşitli kararlarında vasinin iki yıl için atanacağı kural olarak kabul edilmiştir. Bu kural emredici olmadığına ve vasinin görevinden azledildiğine dair bir delil de bulunmadığına göre, vasinin görev süresinin uzatıldığına dair ek karar alınmadığı gerekçesiyle de davanın reddine karar verilmesini doğru bulmamıştır.

Temsil yetkisini inceleyecek olursak; vasi, vesayet altındaki bireyin yasal temsilcisidir. Bununla birlikte vasi, görevini yerine getirirken kusurlu davranışıyla vesayet altındaki kişiye verdiği zarardan sorumludur.

Vasi, yasal temsilci sıfatıyla hukuksal işlemde bulunurken doğrudan veya dolaylı temsilci sıfatıyla hareket etmektedir. Eğer vesayet altındaki kişi tam ehliyetsiz ise, vasi, vesayet altındaki kişi hesabına olan işlemleri, yasak işlemler dışında, bizzat kendisi yapmak zorundadır. Tam ehliyetsizlerin yaptığı hukuksal işlemler kesin olarak hükümsüz

olup, söz konusu hukuksal işleme ilişkin verilecek olan izin veya icazet işlemi geçerli hale getirmeyecektir.

Eğer vesayet altındaki kişi sınırlı ehliyetsiz ise; vasi, vesayet altındaki kişi hesabına olan işlemleri, yasak işlemler dışında, bizzat kendisi yapabileceği gibi, kendisinin izniyle bizzat vesayet altındaki kişi (diğer bir deyişle ayırt etme gücüne sahip küçük veya kısıtlı) dahi yapabilir veya izinsiz yapılan hukuksal işlemi vasi, sonradan icazet vererek başından itibaren geçerli kılabilir.

Yasal temsilci, sahip olduğu temsil yetkisini üçüncü bir kişiye devredemez. Ancak temsilci, temsil yetkisi çerçevesinde münferit bir hukuksal işleme ilişkin olarak üçüncü bir kişiye temsil yetkisi vermesi kural olarak olanaklıdır. Örneğin, yasal temsilci, vesayet altındaki kişi adına açılacak bir dava dolayısıyla avukata temsil yetkisi verebilir.

Vasinin ilgili mahkemelerden alabileceği izinler haricinde yasak işlemleri de bulunmaktadır. Bu yasak işlemlerin ne olduğu Türk Medeni Kanunu'nun 449. maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre yasal temsilci, vesayet altındaki kişi adına kefil olamaz, vakıf kuramaz ve önemli bağışlarda bulunamaz. Bu işlemlerde sınırlı ehliyetsizin yasal temsilciye izin veya icazet vermesi de söz konusu olamaz.

Bununla birlikte, Türk Medeni Kanunu'nun

450. maddesini de incelemekte fayda bulunmaktadır. Anılan maddede, “Vesayet altındaki kişi görüşlerini oluşturma ve açıklama yeteneğine sahipse, vasi önemli işlerde karar vermeden önce olanak ölçüsünde, onun görüşünü almakla yükümlüdür.” denmekte ve vasiye, vesayet altına alınan kişiyi dinleme yükümlülüğü getirmektedir. Hiç şüphesiz, vasi, vesayet altındaki kişinin sağlıklı olarak görüşünü oluşturabilmesi için gerekli her noktada kendisine bilgi vermelidir. Ancak, vasinin, bu dinleme yükümlülüğüne rağmen vesayet altındaki kişiyi dinlemeden yapacağı hukuksal işlem ve alacağı kararlar da geçerlidir. Diğer bir deyişle, bir yükümlülük yüklenmiş; ancak hukuksal bir yaptırım ön görülmemiştir. Maddenin ikinci fıkrasında belirtilen “Vesayet altındaki kişinin işi uygun bulmuş olması vasiyi sorumluluktan kurtarmaz.” ibaresi ise, hukuksal işlem sonrasında izin veya icazet veren vesayet altındaki kişinin zararına olan durumların vasinin sorumluluğunun devam etmesine ilişkindir.

Vesayet altındaki kişinin tek başına hareket etmesini inceleyecek olursak, ayırt etme gücüne sahip olan vesayet altındaki kişi, vasisinin açık veya örtülü izni veya sonradan onamasıyla yükümlülük altına girebilir veya bir haktan vazgeçebilir. Hiç şüphesiz burada ayırt etme gücüne sahip vesayet altındaki kişi ile bahsedilen sınırlı

ehliyetsizdir. Buradaki izin veya icazet, hukuksal işleme ilişkin geçerlilik şartı niteliğinde bir tamamlayıcı olgudur.

Burada vasi, hukuksal işleme baştan izin verirse hiçbir problem yoktur, hukuki işlem geçerli bir şekilde var olur. İncelenmesi gereken husus vasinin icazet verip vermemesidir. Bu sürede hukuki işlem askıda hükümsüzdür.

Vesayet altındaki kişinin bir hukuksal işleme girdiğini öğrenen vasi, makul bir süre içerisinde işleme icazet vermelidir. İşleme icazet verilmesi halinde işlem başından beri geçerli olarak kurulmuş sayılır. Ancak vasi, işleme makul bir süre içerisinde icazet verip vermeme konusundaki iradesini ortaya koymazsa veya icazet vermediğini açıklarsa, işlem başından itibaren yani geçmişe etkili olarak batıl hale gelir.

Türk Medeni Kanun’u, vasiye sınırsız yetki vermemiştir; Türk Medeni Kanunu’nun 462. maddesinde vasinin izniyle beraber vesayet makamının da izninin alınmasını; Türk Medeni Kanunu’nun 453. maddesinde ise vesayet makamı ile birlikte denetim makamının da (Asliye Hukuk Mahkemesi) iznini gerekli kılmıştır.

Vasiliğin sona ermesi de Türk Medeni Kanunu’nun 479. ve devamı maddelerinde sıralanmıştır. Vasilik görevinin kendiliğinden sonra erdiği haller ve vasilik görevinin

kendiliğinden sonra ermediği haller olarak ikili bir ayrıma gitmek gerekmektedir. Vasiliğin kendiliğinden sonra erdiği haller; vasinin ölümü, ehliyetsiz hale gelmesi (diğer bir deyiş ile kendisine vasi atanması) kasıtlı işlenmiş suçtan hapse mahkum olması, vasinin görev süresinin dolması sayılabilmektedir. Vasilik görevinin kendiliğinden sonra ermediği hallere ise vasilik engellerinin varlığı ve vasilikten kaçınma sebebinin varlığı olarak sayılabilmektedir.

Eğer vasi, görev süresi içerisinde görevini ağır surette ihmal ederse, yetkilerini kötüye kullanırsa, güven sarsıcı davranışlarda bulunursa, borçlarını ödemedede acze düşerse veya bu sebepler haricinde başkaca sebeplerce vasinin görevini yapmakta yetersizliği söz konusu olur ve vesayet altındaki kişinin menfaatleri tehlikeye düşerse, vesayet makamı vasiyi görevden alabilir. Burada görevden alma ile yetkili mahkeme Sulh Hukuk Mahkemesidir.

Engelli Bireylerin Evlenmesine İlişkin Yasal Düzenlemeler

Medeni kanunda, evlenme için asgari bir yaş öngörülmüştür. **Kanunda öngörülen evlenme yaşının üzerinde olan, fakat ayırt etme gücüne sahip olmayan kimselerin de evlenme ehliyeti yoktur.** Buna karşılık evlenme yaşının üstünde olup da ayırt

etme gücüne sahip bulunanların, ergin olup olmadıklarına, kısıtlı olup olmadıklarına göre uygulanacak hükümler değişmektedir. Ayırt etme gücüne sahip, 18 yaşını doldurarak ergin olan ve kısıtlı bulunmayanlar, evlenme ehliyetine tam olarak sahip iken; ayırt etme gücüne sahip kısıtlılar ve evlenme yaşını geçmiş küçükler (ergin olmayanlar) sınırlı bir evlenme ehliyetine sahiptirler. Özetle, tam ya da sınırlı evlenme ehliyetine sahip olabilmenin diğer şartlar yanında; iki temel şartı, yaş ve ayırt etme gücüne sahip olmaktır. Evlenme yaşına gelmiş olma, tek başına evlenebilmek için yeterli değildir. Bunun yanında yasa “Ayırt etme gücüne sahip olmayanlar evlenemez” hükmünü getirerek, evlenebilmenin ikinci şartı olarak ayırt etme gücüne sahip olmayı aramıştır. Bilindiği gibi, ayırt etme gücü nisbi bir kavramdır ve yapılan işin sebep ve sonuçlarını anlayabilecek durumda olmayı ifade eder. Evlenme açısından ayırt etme gücü evlenmenin anlam ve amacını anlayabilecek, evlenmeye bağlı yükümlülük ve ödevleri kavrayabilecek yeteneğe sahip olmaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi, ayırt etme gücünden yoksun kimseler evlenirlerse de bu evlenme hükümsüzdür. Ancak, hükümsüzlüğün türü, ayırt etme gücünden yoksunluğun, sürekli mi (daimi) yoksa geçici mi olduğuna göre değişir. Bunun üzerinde hükümsüzlük bahsinde durulacaktır. Ancak burada, aradaki farka kısaca değinmek gerekirse; sürekli olarak

ayırt etme gücünden yoksunluğun sonucu mutlak butlan (sürekli olarak kişinin yaptıklarının sebep ve sonuçlarını ayırt edememe durumu) iken; sadece evlenme merasimi yapılırken geçici olarak (örneğin; evlenme merasimi sırasından taraflardan biri sarhoştur) ayırt etme gücünden yoksunluk, nisbi butlan (kısmi olarak kişinin yaptıklarının sebep ve sonuçlarını ayırt edememe durumu).sonucunu doğurur.

Akıl hastaları, evlenmelerinde tıbbi sakınca bulunmadığı resmi sağlık kurulu raporuyla anlaşılmadıkça evlenemezler. Burada sözü edilen akıl hastalığı, ayırt etme gücünü sürekli ortadan kaldırmayan akıl hastalığıdır. **Çünkü, akıl hastalığı ayırt etme gücünü sürekli ortadan kaldırıyorsa, kişi zaten evlenme ehliyetine sahip değildir.**

Bireyin Evlenmesi Durumunda Yaşanabilecek Problemler ve Bu Konuda Rehberlik Çalışmaları

Özel bireylerin evliliklerine özellikle hafif ve orta derece yetersizlik gruplarında rastlanabilmektedir. Bu konuda yaygın bir görüş yoktur. Kimi bakış açısına göre evlilik yaptırılması gerekirken kimi bakış açısına göre evlendirilmemesi gerektiği görüşü hâkimdir. Genelde toplumda yetersizliği olan bireyleri yetersizliği olan bireylerle evlendirme gibi bir görüş de vardır. Yapılan bu evliliklerde ekonomik ve sosyal açıdan destek olunması gerekebilir. Öncelikle bir

ailenin ve evin geçimini sağlayabilecek ekonomik destekler düşünülmelidir. Yetersizliği olan bireylerin evliliklerinde aileler birlikte yaşamayı tercih edebilir. Bu durumda evli çiftin aile içindeki rolleri iyi tanımlanmalıdır. Evin içinde hangi rolleri nasıl oynayacakları, ev işlerinden hangisinde etkili olacakları anlatılmalı ve yapmalarına destek olunmalıdır. Bu tür evliliklerde en sık yaşanan sorun kontrolsüz gebeliklerdir. Bu konuda evlilik yapılmadan önce sağlık kontrolünden geçirilmeli ve istenmeyen gebelikler önlenmelidir. Olası bir gebelik durumunda ne yaşayabileceği, doğumu nasıl yapacağı anlatılmalıdır. Gebelik ve doğum bazen bu bireylerde korku ve kaygı yaratabilir. Korku ve kaygılarını artırıcı ifadeler kullanılmamalıdır. Gelen bebeğin bakımı, sağlığı ile ilgili takibi, ne zaman doktor kontrolleri olacağı, ne zaman doktora götürmeleri gerektiği anlatılmalıdır. Kontrolsüz gebelikler hem annenin sağlığı hem de dünyaya gelen çocuklar açısından sorun olabilir. Bu durumlarda sağlık kuruluşlarına yönlendirilerek kalıcı önlemler alınması uygun olabilir.

Özel eğitim ihtiyacı bireylerin ebeveyn olması; Özel gereksinimli yetişkinlere ebeveyn olma karmaşık ve zor gelebilir. Özellikle bebeklik ve çocukluk döneminde yaşanan ve yaşanabilecek problemlerde, sorunu anlama ve çözümde yetersiz kalabilirler. Yeni doğan bebek bakımı,

bebeğin beslenmesi, bebek bezinin kullanılması, giydirilmesi, yıkanması, sağlık kontrolleri, aşılarının takibi işlevsel olarak anlatılmalıdır. Etrafındaki insanların rehberlik etmesi burada önem kazanabilir. Bebeğin gelişimi ve gelişim dönemine uygun davranışların değerlendirilmesi önem kazanabilir. Yine çocukluk ve okul döneminde yapılacaklar, okul döneminde öğretmenlerle görüşme, okul başarısını ve devamlılığını sağlama anlatılmalıdır. Çocuklarına karşı bakım, ilgilenme ve davranışlar açısından doğru yaklaşım sergilemekte sorun yaşayabilirler. Bu durumlarda çevresindeki kişiler, ailesi ve profesyonellerden yardım almaları uygun olabilir. Zihinsel yetersizliği olan yetişkin bireylerle çalışan özel eğitim alanının eğitim konuları arasında bireyin doğal gereksinimi ve yasalar önündeki konumu doğrultusunda evlenme ve ebeveyn olma da dahil edilmelidir. Evliliğinde ve ebeveyn olduğunda neler yapması gerektiği, sorunlarla nasıl başa çıkacağı, görev ve sorumluluklarını nasıl yerine getireceği eğitim disiplini içinde aktarıldığında etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

- Baer, S., Saran, K., Green, D. A., & Hong, I. (2012). Electronic media use and addiction among youth in psychiatric clinic versus school populations. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 57(12), 728-735.
- Balogh, R., Bretherton, K., Whibley, S., Berney, T., Graham, S., Richold, P., ... & Firth, H. (2001). Sexual abuse in children and adolescents with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 45(3), 194-201.
- Bilgiç, E. (2015). *Zihin engelli ergenlerin annelerinin cinsel eğitimle ilgili görüşleri*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı.
- Black, K. (2005). Disability and sexuality: Holistic care for adolescents. *Paediatric nursing*, 17(5), 34.
- Bowman, R. A., Scotti, J. R., & Morris, T. L. (2010). Sexual abuse prevention: A training program for developmental disabilities service providers. *Journal of Child Sexual Abuse*, 19(2), 119-127.
- Brown, M., & McCann, E. (2017). Mediated pathways, negotiated identities: a critical phenomenological analysis of the experience of sexuality in the context of intellectual disability. *Journal of Research in Nursing*, 22(8), 615-617.
- Burgess, A. W., Mahoney, M., Visk, J., & Morgenbesser, L. (2008). Cyber child sexual exploitation. *Journal of psychosocial nursing and mental health services*, 46(9), 38-45.
- Çakmak, S., & Çakmak, S. (2011). *Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuklarda Cinsel Eğitim Uygulamaları*. Türkiye. Vize Yayıncılık.
- Deniz, Ü. ve Yıldız, R. (2018). Milli eğitim bakanlığı okul öncesi eğitim programında cinsel gelişim ve cinsel eğitim. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 38(2), 431-447.
- Düzkanar, A. (2018). *Gelişimsel yetersizliği olan bireyin bakım ve rehabilitasyonunda cinsellik*. Avşar Ardıç (Ed.). *Gelişimsel yetersizliklerin bakımı ve rehabilitasyonu içinde*, (s. 49-70). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

- Er, R. K., Büyükbayraktar, Ç. G. ve Kesici, Ş. (2016). Özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilere yönelik cinsel eğitim programının geliştirilmesi. *Turkish Journal of Education*, 5(4), 224-234.
- Ersoy, G. (2005). *Zihin özürlü ergen kız öğrencilere maket üzerinde menstürel bakım becerisinin kazandırılmasında davranış öncesi ipucu ve sınamayla öğretimin etkileri*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gougeon, N. A. (2009). Sexuality education for students with intellectual disabilities, a critical pedagogical approach: outing the ignored curriculum. *Sex Education*, 9(3), 277-291
- Grossman, J. M., Frye, A., Charmaraman, L., & Erkut, S. (2013). Family homework and school-based sex education: delaying early adolescents' sexual behavior. *Journal of School Health*, 83(11), 810-817.
- Gültekin, G., Ruban, C., Akduman, B. ve Korkusuz, İ. (2006). Çocuk ve cinsel istismar. *Adli Psikiyatri Dergisi*, 3(1), 9-14.
- Gürbüz, S. (2018). *Ergenlik dönemindeki zihin yetersizliği olan bireylerin cinsel gelişim özelliklerinin ebeveyn görüşleri ile değerlendirilmesi: Bir ölçek geliştirme çalışması*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Keskin, G. ve Çam, O. (2005). Çocuk Cinsel İstismarına Psikodinamik Bakış Açısı Ve Hemşirelik Yaklaşımı. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 21(2), 191-208.
- Kır, E. (2013). Çocuklara yönelik cinsel taciz ve istismara karşı önleyici eğitim çalışmaları. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(1), 785-800.
- Klein, N. A., Goodson, P., Serrins, D. S., Edmundson, E., & Evans, A. (1994). Evaluation of sex education curricula: Measuring up to the SIECUS guidelines. *Journal of School Health*, 64(8), 328-333.
- Koçtürk, N. (2018). Çocuk ihmalini ve istismarını önlemede okul çalışanlarının sorumlulukları. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 38-47.
- Koçtürk, N. (2018). Çocuk ihmalini ve istismarını önlemede okul çalışanlarının sorumlulukları. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 38-47.

- Koçtürk, N. ve Yılmaz, D. (2018). Çocuk istismarı ve ihmali için risk altındaki çocukları belirlemeye ve müdahale etmeye yönelik model/veri tabanı önerisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(6), 1919-1927.
- Koçtürk, N., Ulaş, Ö., & Bilginer, Ç. (2019). Career development and educational status of the sexual abuse victims: The first data from Turkey. *School mental health*, 11(1), 179-190.
- Konuk Er, R., Büyükbayraktar, Ç. G., & Kesici, Ş. (2016). Özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilere yönelik cinsel eğitim programının geliştirilmesi. *Turkish Journal of Education*, 5(4).
- Medina-Rico, M., López-Ramos, H., & Quiñonez, A. (2018). Sexuality in people with intellectual disability: Review of literature. *Sexuality and Disability*, 36(3), 231-248.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2011). Aile ve Tüketici Hizmetleri-Gelişim alanları modülü.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2013). Çocuk gelişimi ve eğitimi-Cinsel gelişim modülü.
- Molnar, B. E., Buka, S. L., & Kessler, R. C. (2001). Child sexual abuse and subsequent psychopathology: results from the National Comorbidity Survey. *American journal of public health*, 91(5), 753-760
- Moore, M. J., & Rienzo, B. A. (2000). Utilizing the SIECUS guidelines to asses sexuality education in one state: content scope and importance. *Journal of School Health*, 70(2), 56-60.
- Ovayolu, N., Uçan, Ö. ve Serindağ, S. (2007). Çocuklarda cinsel istismar ve etkileri. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(4), 13-22.
- SIECUS. (2004). *Guidelines for comprehensive sexuality education*. Printing by Fulton Press.
- Tutar-Güven, Ş. ve İşler, A. (2015). Zihinsel yetersizliği olan çocuklarda cinsel eğitim ve önemi. *Akdeniz Üniversitesi Pediatri Hemşireliği Dergisi*, 6(3), 143-148
- Üstündağ, A., Şenol, F. ve Mağden, D. (2015). Ebeveynler çocuk istismarına yönelik bilgi düzeylerinin belirlenmesi ve bilinçlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 212-227.
- World Association for Sexual Health. (2008). *Sexual health for the millennium: A declaration and technical document*. MN, USA: World Association for Sexual Health.

Yalin, A. (1995). Okul öncesi çocuklarda cinsel istismarı önleme programı. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 2(1), 19-27.

Desem

developing sexual education model
for mentally disabled people

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

AdM
Archivio della Memoria

intras

"Erasmus+ Programı kapsamında Avrupa Komisyonu tarafından desteklenmektedir. Ancak burada yer alan görüşlerden Avrupa Komisyonu ve Türkiye Ulusal Ajansı sorumlu tutulamaz."